

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY

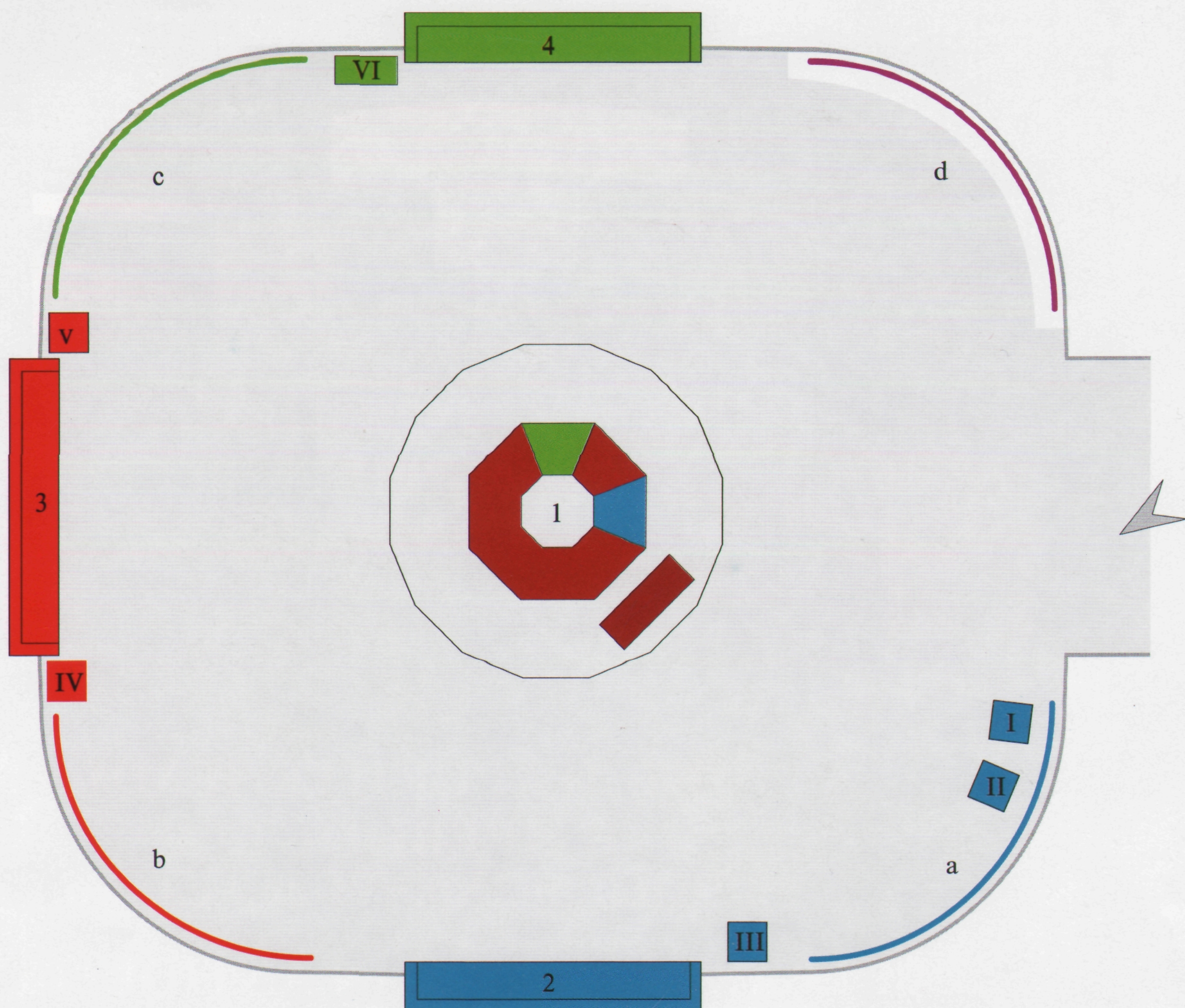
БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ
В ДРЕВНОСТТА
(7 хил. пр. Хр. – VI век сл. Хр.)

BULGARIAN LANDS IN ANTIQUITY
(7th mill. BC – 6th century AD)

© К. Кръстев

София
2001

 Първите земеделци и скотовъдци. (Края на VII-VI хил. пр. Хр.)
 The First Farmers and Stockbreeders (end of 7th-6th millennia BC)

 Начало на европейската цивилизация (V хил. пр. Хр.)
 Origins of the European Civilization (5th-1st millennia BC)

 Възникване на металургията; живота по българските земи (V-IV хил. пр. Хр.)
 Appearance of Metallurgy. Life in the Bulgarian Lands (5th-4th millennia BC)

 Живота по българските земи през Бронзовата епоха (III-средата на II хил. пр. Хр.)
 Life in the Bulgarian Lands in the Bronze Age (3rd-2nd millennia BC)

На предната корица:

Антропоморфен съд, първа четвърт на VI хил. пр. Хр. Глина, с. Градешница, Врачанско.
 Амфора-ритон, край на IV-началото на III в. пр. Хр. Злато, Панагюрско съкровище.

Front cover:

Anthropomorphous vessel, first quarter of 6th mill. BC. Clay, Gradeshnitsa village, Vratsa district.
 Amphora-rhyton, end of 4th-beginning of 3rd c. BC. Gold, Panagurishte Treasure.

На титула:

Двулицев идол, халколит, V хил. пр. Хр. Глина, Старозагорски минерални бани.
 Апликация от Летнишкото съкровище, IV в. пр. Хр. Сребро с позлата, с. Летница, ИМ – Ловеч.

Title page:

Double-Faced Idol, Chalcolithic, 5th mill. BC. Clay, Stara Zagora mineral baths.
 Applique from the Letnitza treasure, 4th c. BC. Silver, gilt, Letnitza village, History Museum, Lovech.

БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ДРЕВНОСТТА
(7 ХИЛ. ПР. ХР.–VI ВЕК СЛ. ХР.)

BULGARIAN LANDS IN ANTIQUITY
(7th MILL. BC–6th CENTURY AD)

София
2001

1	2
3	
4	5

1. Модел на светилище, V хил. пр. Хр. Глина, Старозагорски минерални бани.
Model of sanctuary, 5th mill. BC. Clay, Stara Zagora Mineral Baths.

2. Идол, края на VI хил. пр. Хр. Глина, с. Дуранкулак, Добричко.
Idol, end of 6th mill. BC. Clay, Dourankulak village, Dobrich district.

3. Сърп, края на VII—V хил. пр. Хр. Рог, кремък, Азмашка селищна могила, Старозагорско.
Sickle, end of 7th—5th mill. BC. Antler, flint, Azmasbka tell, Stara Zagora district.

4. Модел на жилище, V хил. пр. Хр. Глина, селищна могила до с. Овчарово, Търговишко.
Model of Dwelling, 5th mill BC. Clay, tell at Ovcharovo village, Turgovishte district.

5. Погребални дарове, нач. на V хил. пр. Хр. Малахит, мида Спондилус, камък, селищна могила Големия остров при с. Дуранкулак, Добричко.
Grave Offerings, beginning of 5th mill. BC. Malachite, Spondylus, stone, Golemia Ostrov tell, Dourankulak village, Dobrich district.

В първа зала от експозицията на НИМ се проследяват основни етапи от живота в днешните български земи от края на VII до средата на II хил. пр. Хр. Предметите от Варненския халколитен некропол, както и находки, бележещи началото на цивилизационния процес заемат централно място в залата.

В края на VII и през VI хил. пр. Хр. на Балканския полуостров възникват и се развиват първите центрове на произвеждаща икономика. Тя се основава на земеделието и скотовъдството. Превръщането на земята в средство за препитание става предпоставка за дълготрайна уседналост на населението.

Поречията на големите реки Струма, Марица, Тунджа и техните притоци предлагат благоприятни условия за живот. По тях се проправят и пътища за проникване на население от Анатолия (дн. Мала Азия) и Егея и се активизират контактите с населението от Източното Средиземноморие.

Благоприятният климат и пълноводните реки водят до развитие на **земеделието**. Отглеждат се редица видове земеделски култури: пшеница, ечемик, грах, леща, уров и др. Запасите от зърно се съхраняват в големи съдове-хранилища (*постамент III*). Зърното се смела с ръчни мелници — хромели (*постамент I*). Развива се и **скотовъдството**, за което свидетелстват, както костните останки от домашни животни: овце, кози, говеда, така и глинени зооморфни фигурки, намирани често в селищата от неолитната епоха (*витрина 2*).

Възникват постоянни селища, а последователното им изграждане едно върху друго води до натрупване на **селищни могили** (*фотос а*). Върху строежа на сградите влияят спецификите на отделните географски райони. Основни типове са вкопаните и полувкопани жилища, както и наземните с плетено-колова конструкция (*Карта до витрина 3*).

Каменните сечива с добре огладена повърхност, изделията от камък, кремък, кост и рог (*витрина 2*) са по-ефективни от тези от предходните периоди (палеолит и мезолит).

През неолита се полага началото на производството на **керамика**, което достига голямо съвършенство (*витрина 2*). Сред най-ранните керамични образци са сферичните, полусферични и биконични съдове, рисувани с бяла минерална боя. С течение на времето се променят формите и украсата. В по-късните етапи на неолита се появява полихромна украса. Орнаменталните мотиви са разнообразни. Срещат се волути, спирало-меандри, пояси от триъгълници,

Н all 1 of the National Museum of History represents the main stages of the human presence in the present-day Bulgarian lands and comprises the period from the end of the 7th millennium to the 2nd millennium BC. The Varna Chalcolithic necropolis and a number of finds marking the beginning of the civilizational processes occupy the center of the exhibition.

At the end of the 7th and during the 6th millennia BC the first centers of a producing economy appeared and developed on the Balkan peninsula. The economy was based on agriculture and stockbreeding. The land was turned into means of making a living. Consequently a process of permanent settling of the population started.

The wide and fertile valleys of the big rivers of Struma, Maritza, Tundzha and their tributaries offered favorable conditions of life. Along those valleys the routes were established by which the population of Anatolia (today's Asia Minor) and the Aegean world penetrated the Balkans and the contacts with the Eastern Mediterranean regions were activated.

The favorable climate and the deep rivers facilitated **the agriculture** to develop. A number of agricultural plants such as wheat, barley, peas, lentils, vetch etc. were under cultivation at the time. The grain supplies were kept for future use in big storage vessels (*pedestal III*), the grain was ground with hand mill stones (*pedestal I*). **Stockbreeding** also developed, judging not only from the bone remains of domestic animals as sheep, goats, cattle also from the clay zoomorphic figurines, found frequently in the settlements of the Neolithic Age (*showcase 2*).

Permanent settlements emerged. The accumulation of layers of dwellings rebuilt in the

Съдове, ранен неолит, VI хил. пр. Хр. Глина, Азмашка селищна могила, Старозагорско.

Vessels, Early Neolithic, 6th mill. BC. Clay, Azdashka tell, Stara Zagora district.

свастики (витрина 2 — керамични съдове с бяла и полихромна рисунка от селища от Северозападна България: Гълъбник, Прибой и Хокейна площадка, Пернишко; от района на Тракия: Азмашка селищна могила и селищна могила при с. Хотница, В. Търновско).

През неолита възниква **ранноземеделската религиозно-митологична система**, включваща представи за богинята-Майка, бога-Небе, както и свързаните с тях култове към природните стихии. Затова свидетелства откритата многобройна идолна пластика от неолитните селища (витрина 2 — идолна пластика, открита в неолитните селища Курило, Тополница и Пернишко). Сред антропоморфната пластика от селището Курило са представени фигурки в почти всички познати от епохата пози. Специфична е иконографията на главите, моделирани често със сплескано, издължено назад темe, наподобяващо „кок“.

Антропоморфната пластика от Тополница е уникална. Идолите са с размери близки до реалните, долната част на тялото е компактна, а горната — плоска с малки пъпковидни гърди.

Един от най-интересните антропоморфни съдове произхожда от неолитното селище до с. Градешница, Врачанско. Очите и носът са представени пластично, Анатомичните детайли и накити са изрисувани със светлокафява боя, а дрехите — с черна (витрина 1).

Култовите масички заемат особено място в култовата практика на обитателите по нашите земи от времето на неолита. Тяхната богата орнаментация и семантична й натовареност подказват ролята им на жертвеници или на светилници при различни обредни действия (витрина 1 — култова масичка от Хотница и витрина 2 — култови масички от Курило и Перник).

Култови масички, късен неолит, VI хил. пр. Хр. Глина, с. Хотница, Великотърновско.

Cult Tables, Late Neolithic, 6th mill. BC. Clay, Hotnitsa village, Veliko Turnovo district.

same place over centuries formed multi-strata artificial habitation mounds, **tells** (panoramic photograph a). The specific geographic characteristics of the different areas influenced the building constructions. The basic types distinguished are dwellings wholly or half underground, as well as fence and post construction on the ground (map at showcase 3).

The stone tools of well-polished surface and the tools made from stone, flint, bone and horn were much more effective than those of the previous period (showcase 2).

The **pottery** production also made a start and achieved a great perfection (showcase 2). Among the earliest ceramic objects are the spherical, semi-spherical and biconical vessels, decorated with white mineral paint. Their shape and type of ornamentation changed with the time. At the later stages of the Neolithic period the polychromatic decoration began to be applied. The ornamental motifs were of great variety — volutes, spiralo-meanders, bands of triangles, swastikas etc. (showcase 2 — ceramic vessels of white and polychrome decoration from the villages of Gulubnik and Priboi, Northwestern Bulgaria; from the Hokejna ploshtadka site, Pernik district; the Azmashka tell in the region of Thrace and the tell, near Hotnitsa village, V. Turnovo district).

During the Neolithic period **the early agricultural, religious and mithological system** emerged, comprising the concepts of the Mother-Goddess, the great divinity of fertility, the Heaven-God and the cults of the Elements of Nature, connected with them. The numerous idols from the Neolithic settlements, that have been explored, attest to the beliefs of their inhabitants (showcase 2 — idol figurines from the Neolithic settlements at Kurilo, Topolnitsa and the Pernik region). Figurines in almost all postures familiar to us from that epoch, are represented among the anthropomorphic plastic works, originating from the Kurilo village. The iconography of the idols, often with a flat, „bun“ shaped crown of the head, elongated back, impresses with its peculiarity.

The Topolnitsa anthropomorphic plastic art is unique. The idols are almost of natural dimensions, with a compact lower part and an upper part of small, papular breasts.

One of the most interesting anthropomorphic vessels originates from the Neolithic settlement near Gradeshnitsa, a village in the Vratza region. The eyes and the nose of the face are plastically represented, the anatomical details and the orna-

Благоприятните климатични условия през халколита (V—IV хил. пр. Хр.) и наличието на лесно достъпни за експлоатация оксидни медни руди в българските земи позволяват да възникне и да се развие рудодобивът и металургията на мед и злато.

Възниква мощен рударско-металургичен център при Ай-Бунар Старозагорско (визуална 3). Рудодобивът и обработката на медта довеждат до специализация, свързана с новия занаят и активизират обмена и търговията. Отливат се разнообразни по форма и функция изделия. Изработват се масивни медни брадви, тесли, игли, шила и накити (визуална 3 — основни типове медни изделия).

Животът в селищните могили продължава, но възникват и укрепени селища (фото б). Изградените с плетено-колова конструкция жилища са големи, с правоъглен план. Появява се уникалната каменна архитектура в селището на Големия остров до с. Дуранкулак. Вътрешното устройство на жилището не се различава съществено от това в предходната епоха (визуална 3). В него има пещи, огнища, зърнохранилища. Хромелите увеличават своите размери, което вероятно е резултат от увеличаването на добивите от зърно.

Репертоарът на керамичните съдове се обогатява с нови форми. Усвоени са и нови техники за орнаментиране. Прилага се и графитна украса. Мотивите стават по-разнообразни (визуална 3).

Усложнява се ранноземеделската религиозно-митологична система. В антропоморфната и зооморфната идолна пластика, изработена от мрамор, глина, кост и метал, женските фигури заемат основно място. Телата са представени изправени, полуседнали и седнали (визуална 3). Срещат се и синкретични образи с антропо-зооморфни черти (визуална 1). Култовата сцена от

Двулицев идол, халколит, V хил. пр. Хр. Глина, Старозагорски минерални бани.

Double-Faced Idol, Chalcolithic, 5th mill. BC. Clay, Stara Zagora mineral baths.

ments are painted in light brown, the clothes — in black (showcase 1).

The cult tables occupy a specific place in the cult practices of the inhabitants of present-day Bulgarian lands during the Neolithic period. The rich ornamentation and the semantics of those cult objects suggest to their functioning in certain rituals as altars or cult lights (showcase 1 — the Hotnitsa cult table; showcase 2 — the cult tables from Kurilo and Pernik).

The favorable climatic situation during the Chalcolithic period (from the 5th to the 6th millennia BC) as well as the oxidized copper ore deposits within easy reach and suitable for exploitation, allowed the ore-mining and copper and gold metallurgy to emerge and develop.

A powerful mining and metallurgical center at Ai Bunar, near Stara Zagora (showcase 3) appeared. On the other hand, ore-mining and copper processing led to a specialization of the

Сечица, халколит, V хил. пр. Хр. Мед, м. Ай бунар, Старозагорско.

Tools, Chalcolithic, 5th mill. BC. Copper, Ai Bunar locality, Stara Zagora district.

new craft and activated the exchange and trade. Cast products, various in shape and function came into use and massive copper axes, adzes, needles, awls and ornaments began to be manufactured (showcase 3 — basic types of copper products).

New fortified settlements appeared while the life in the tells continued (background photograph b). The dwellings of fence and post construction were large, of a rectangular plan. The unique stone architecture of the settlement on the Big Island at Dourankulak appeared. The internal arrangement of the dwelling did not substantially differ from the one in the previous age (showcase 3). It contained a kiln, a fireplace, a grain-store.

селищната могила в Овчарово, Търговишко се приема за модел на храмово устройство. Тя е композирана от 27 миниатюрни елемента. Жрици с вдигнати към небето ръце в поза на адорация са изправени пред три олтара, върху които се изобразени символите на слънцето, луната и природните стихии (визуална 3).

Култова сцена, късен халколит, V хил. пр. Хр. Глина, селищна могила при с. Овчарово, Разградско, копие.

Cult Scene, Late Chalcolithic, 5th mill. BC. Clay, Ovcharovo tell, Razgrad district, copy.

През късния халколит се появяват първите пиктограми. Те включват система от символи, представени чрез врязване върху глина (визуална 3).

Плочка от Градешница и печат от Караново, халколит, V хил. пр. Хр. Глина, копие.

Plaque from Gradeshnitza and Seal from Karanovo, Chalcolithic, 5th mill. BC. Clay, copies.

По това време се оформя нова йерархична структура на обществото. За това свидетелстват находките от некропола при Варна (визуална 1). Откроява се фигурата на вожд, който съчетава и функциите на жрец. Той е централната фигура при обредите и осъществява връзката с отвъдния свят (визуална 1).

В началото на бронзовата епоха (III хил. пр. Хр.) настъпват съществени промени в обществото. По това време на Балканите проникват различни номадски групи от северните причерноморски степи. Тези индоевропейски скотовъдни

The millstones became larger, probably as a result of the intensified crops.

The repertoire of the pottery enriched with new forms. New decorative techniques were mastered and put to practical use. Graffito ornamentation started also to be applied. The motifs became more varied (showcase 3).

The early agricultural, religious and mythological system became more sophisticated. Among the anthropomorphic and zoomorphic idols, made of marble, clay, bone and metal, the female figures are the most frequent. They are represented upright, half-sitting or sitting (showcase 3). Syncretic images with anthropomorphic features also occur (showcase 1). The cult scene from the

Идол, халколит, V хил. пр. Хр. Кост, с. Ловец, Старозагорско.

Idol, Chalcolithic, 5th mill. BC. Bone, Lovetz village, Stara Zagora district.

tell at Ovcharovo village, the Turgovishte district, is considered to be a model of a sanctuary. It is composed of 27 miniature elements. Priestesses with hands raised to the sky in a posture of adoration are standing in front of three altars, on which the symbols of the Sun, the Moon and the Elements were represented (showcase 3).

In late Chalcolithic period the first pictograms appeared. They include a system of symbols incised in the clay surface (showcase 3).

A new hierarchical structure was established in the society at that stage. The finds from the necropolis at Varna (showcase 1) give sufficient reason for believing that. The figure of the chieftain, who combined the functions of both a chief

Гробен инвентар от некропола Дуранкулак, V хил. пр. Хр.

Grave Offerings from the Dourankulak necropolis, 5th mill. BC.

племена, запазват древния си обичай за издигане на надгробни могили, които са маркирани понякога с каменни антропоморфни стели (пос-тамент VI).

Стела, ранна бронзова епоха, III хил. пр. Хр. Глина, с. Плачидол, Добричко (Лице).

*Stele, Early Bronze, 3rd mill. BC. Clay, Plachidol vil-
lage, Dobrich district .*

През III-то хил. пр. Хр. започва употребата на бронз — сплав от мед и калай. Това води до възникването на нови металургични и металообработващи центрове. Усъвършенстват се уменията за сплавяване, както и техниката за производство на бронзови изделия. Започва употребата и на електрон — естествена сплав между злато и сребро в приблизително съотношение 3:1. Представените в експозицията изделия от бронз — сечива, оръжия и накити, отразяват етапите в развитието на брон-

Варненски халколитен некропол, Гроб № 1, V хил. пр. Хр. Регионален Музей — Варна.

Varna Chalcolithic Necropolis, grave No. 1, 5th mill. BC. Varna District Museum.

and a priest, is outstanding. He was the central personage in the rituals and acted as mediator between this and the world beyond (*showcase 1*).

During **Early Bronze Age** (3rd millenium BC) profound changes in the society occurred. Different nomadic groups started penetrating the Balkans from the steppes north of the Black Sea. Those Indo-European stock-breeding tribes had preserved their ancient custom of piling up burial mounds, sometimes marked with stone anthropomorphic steles (*pedestal VI*).

During the 3rd millenium BC bronze, an alloy of copper and tin, came into use. That led to the appearance of new metallurgic and metal-processing centers. The alloying technology and the technical skills of the bronzesmiths improved. Ellektrum, a natural alloy of approximately three parts of gold and one part of silver, began to be introduced into usage. The exhibited bronze objects — tools, weapons and adornments, form a clear picture of the different stages in the bronze metallurgy and processing (*showcases 4 and 1*). The bronze objects were cast in moulds, the two main types of which — one-piece (open) and two-partite, were invented at the time (*showcase 4*).

Съкровище, ранна бронзова епоха, III хил. пр. Хр. Злато, сребро, електрон, мед, бронз, м. Рупите, Петричко.

Treasure, Early Bronze, 3rd mill. BC. Gold, silver, electrum, copper, bronze, Rupite site, Petrich region.

зовата металургия и металообработката (витрини 4 и 1). За производството им се използват изобретените по това време основни типове калъпи — отворени и затворени (витрина 4).

През периода продължава обитаването на селищните могили, но се развиват и нови сложно организирани селищни структури (фотос b). Много от селищата са укрепени с каменни стени или с ров. Те са обединени в добре организирана система, състояща се от централно селище и разположени в периферията селища-спътници. Застрояването на селището се планира. Оформят се жилищни квартали с обособено централно пространство и улици, някои от които са с настилка.

В декорацията на керамичните съдове от това време започва употребата на шнурова украса и инкрустации. Развиват се и нови форми — аскоси, чашки тип „Юнаците“, „Троянски чаши“ и др. (витрина 4).

С развитието на икономиката и възприемането на коня и колата като превозно средство се активизират **културните и търговски връзки** с по-далечни земи. За това може да се съди по откритите у нас вносни съдове от Мала Азия и от Егейските острови, изработени на грънчарско колело, непознато по това време в Тракия (витрина 4). В някои от тях вероятно са се съхранявали парфюми, масла и други екзотични за Тракия от онова време стоки. Развиват се и селища, като тези при Михалич, Симеоновград, Гълъбово и др., които подобно на Троя играят посредническа роля в търговията между Изтока и Запада, между Мала Азия и Централна Европа. М.С.

During that period life in the tells went on, but new settlement structures of elaborate organization also developed (*panoramic photograph b*). Many of those settlements were fortified with stone walls or ditches. They were united in a well-arranged system of a central settlement and peripheral settlements-satellites. Building constructions were erected after a plan. Dwelling quarters developed with a detached central part and streets, some of them paved.

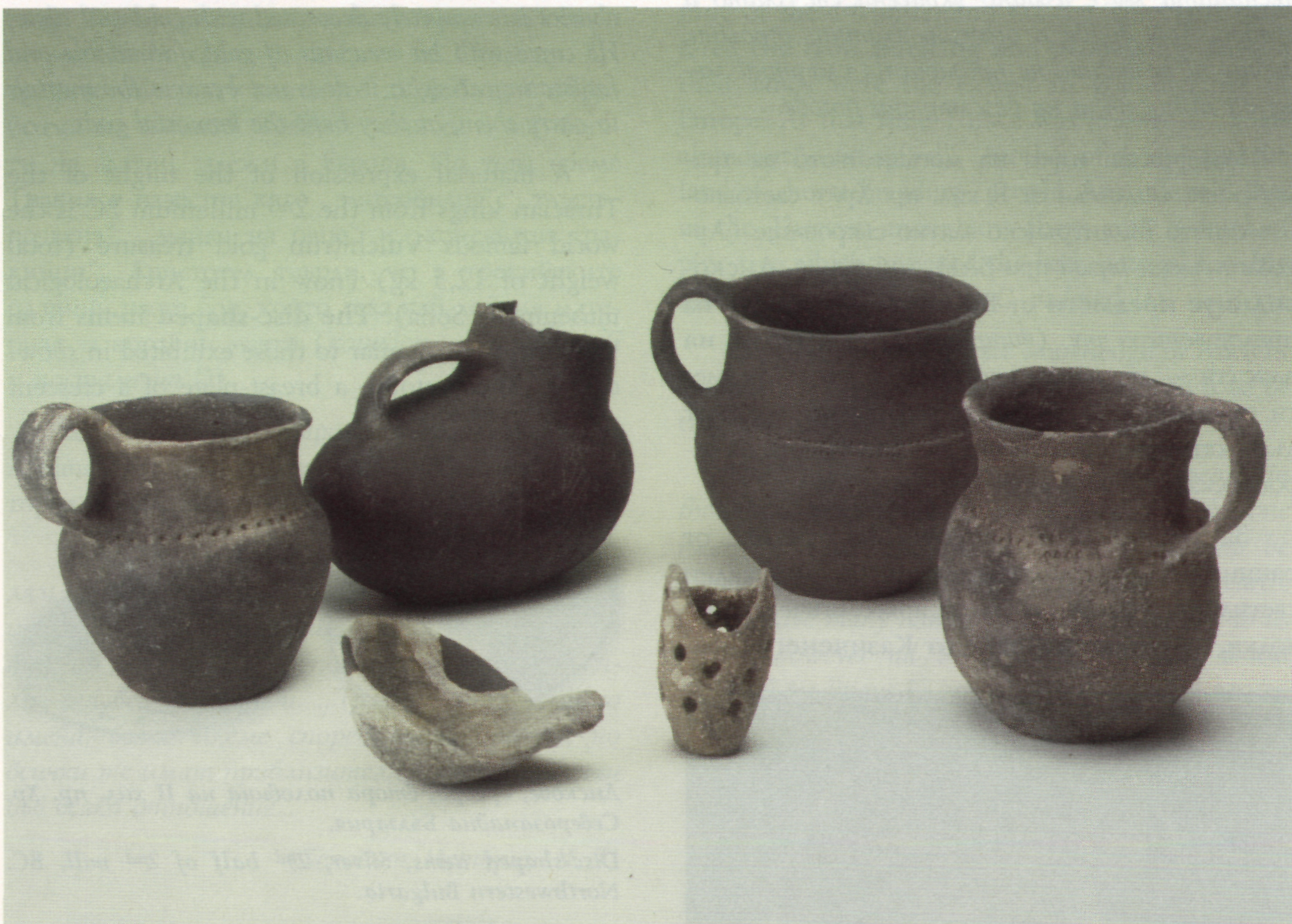
Twisted, cord-like, and incrustated ornamentation was introduced into the ceramic vessels plastic decoration. New forms also appeared — askoi, cups of the „Iunatzite“ type, the „Trojan cups“ (depas amphipelon) etc. (*showcase 4*).

Чашка тип „Юнаците“ и съдове, ранна бронзова епоха, III хил. пр. Хр. Глина, селищна могила при с. Юнаците, Пазарджишко и некропол при с. Търнава, Врачанско.

Cup, Iunatzite type and Vessels, Early Bronze Age, 3rd mill. BC. Clay, the Iunatzite tell, near Pazardzhik and necropolis at Turnava village, Vratza district.

With the economic development and the horse and the cart treated as means of transportation **the cultural and trade connections** with distant lands became active. The vessels, discovered in present-day Bulgarian lands, but obviously imported goods from Asia Minor and the Aegean archipelago confirm that. They were made on potter's wheel, a technology at that time unknown in Thrace (*showcase 4*). Some of these vessels might have contained perfumes, oil and other exotic goods. The busy trade activity made possible settlements like those at Mihalich, Konstantziya, Gulubovo etc. to develop and like Troy to start playing an intermediary role in the trade relations between the East and West, between Asia Minor and Central Europe. М.С.

1. Кама, брадва и длето, III хил. пр. Хр. Бронз, Нова Загора, Брацигово и Попово.
Dagger, axe, chisel, 3rd mill. BC. Bronze, Nova Zagora, Bratzigovo and Popovo.
2. Чаши, III—II хил. пр. Хр. Глина, селищна могила при с. Юнаците, Пазарджишко.
Cups, 3rd—1st mill. BC. Clay, tell at Iunatzite village, Pazardzhik district.
3. Съдове, III—II хил. пр. Хр. Глина, селище под водата, Созопол.
Vessels, 3rd—2nd mill. BC. Clay, settlement of Sozopol, now underwater.

Първите засвидетелствани в писмени извори обитатели на българските земи са **траките**. Името им се среща още в разчетените образци на микенската писменост. Повече научаваме за тях от поемите на Омир „Илиада“ и „Одисея“, както и от достигнали до нас в писмена форма старогръцки митове. Най-ранните се отнасят към края на бронзовата епоха. Между тях са и събития, свързани с Троянската война, в която траките се сражават на страната на троянците срещу ахейското нашествие. Те са предвождани от своите обожествявани царе-жреци, чийто събирателен образ е описаният в десета песен на „Илиада“ тракийски цар Резос:

Аз видях неговите коне, най-хубави и най-едри, по-бели от сняг, бързобези като вихър. Колесницата му е изящно украсена със злато и сребро. Той дойде с оръжия, златни, огромни, дивни да ги видиш; не прилича на смъртни може да ги носят, а на безсмъртни богове.

Материален израз на могъществото на тракийските владетели от II хил. пр. Хр. е световно-известното Вълчитрънско златно съкровище (Археологически музей при БАН — София). **Диско-видните предмети** от Вълчитрън са подобни на представените тук (*витрина 1*). **Символи на властта** — луновиден нагръдник и други предмети от злато, сребро, електрон и бронз показват дълбоката традиция отвеждаща до началото на европейската цивилизация (*витрина 1*).

За религиозните практики на траките от ранния период съдим по многобройните скални светилища (*фотос d*) и от археологически находки, като **съкровището от Казичене**, включ-

Купа, XI в. пр. Хр. Злато, символично погребение от с. Казичене, Софийско, Музей за история на София.
Bowl, 11th c. BC. Gold, symbolic burial at Kazichene village, Sofia district, Museum of History of Sofia.

The Thracians were the first inhabitants of the present-day Bulgarian lands that the written sources gave evidence about. The name was first mentioned in the Mycenaean deciphered texts. Homer's two poems, the *Iliad* and the *Odyssey*, as well as the ancient Greek myths give more information on the Thracians. The oldest of them go back to the end of the Bronze Age. Among the events, treated in the myths, are those connected with the Trojan War, in which the Thracians fought on the side of the Trojans against the Achaeans. The Thracians were led by their worshipped king-priests. King Rhesos, described by Homer in the *Iliad's* tenth song, seems to be the summarized image of those god-like leaders.

I saw his horses, the most beautiful and the largest, whiter than snow, swift-running as wind. His chariot is exquisitely decorated with gold and silver. He came with his weapons of gold, formidable and fascinating at sight; it does not become the mortals to carry them, as they befit the immortal gods.

A material expression of the might of the Thracian kings from the 2nd millenium BC is the world famous Vulchitrun gold treasure (total weight of 12,5 kg) (now in the Archaeological museum — Sofia). **The disc-shaped items** from Vulchitrun are similar to those exhibited in *showcase 1*. The pectoral, a breast-plate of a crescent

Дискове, сребро, втора половина на II хил. пр. Хр. Северозападна България.

Disc-shaped items, Silver, 2nd half of 2nd mill. BC. Northwestern Bulgaria.

form and some other objects of gold, silver, electrum and bronze, being **symbols of power**, reflect a deeply rooted tradition, reaching back to the very beginning of the European civilization (*showcase 1*).

Of the Thracian religious practices in that early period we judge by the numerous rock sanctuaries (*panoramic photo d*) and the archaeological finds like the **Kazichene treasure**, which includes three ritual vessels of gold, ceramic and bronze, stuck inside one another (*corridor, showcase B*). The treasures of Vulchitrun and Kazichene, ritually buried

ващо поставени един в друг ритуални съдове от злато, керамика и бронз (*коридор — витрина В*). Съкровищата от Вълчитрън и Казичене, заровени ритуално, са свързани с триада, която присъства в религиозните представи на траките през II и I хил. пр. Хр. По това време траките обитават източната половина на Балканския полуостров и достигат до земите на север от Азовско море, Карпатите и дн. Словакия. В древността северната част на Егейско море с островите е известна като Тракийско море (*Mare Thracicum*), а Северозападна Мала Азия — като Азиатска Тракия (*Thracia Asiatica*).

Според античните автори, в периода след Троянската война, известен като „Тъмните векове“ на европейската история, за около столетие траките имат **господство по море** (Таласократия). Това довежда до засилен търговски обмен по море и по суша. В началото на I хил. пр. Хр. траките овладяват методите за **добив и обработка на желязо**. Техните земи са и най-богати на златни залежи в Европа. По това време Тракия е известна като „златообилна“, „тлъстопочвена“, „майка на овце“ и „коневъдци тракийци“. Аристотел твърди, че в тракийските планини расте бор, който дава най-добрия материал за корабни мачти (*коридор — витрина С и постамент D*).

Когато първите гръцки историци опознават Древна Тракия, за тях тя е най-населената територия в Европа:

Тракийският народ след индийския е най-голям от всички народи. Ако той се управляваше от един господар и беше единодушен, той би бил, по мое мнение, непобедим и много по-силен от всички народи. ...Траките носят много имена, всяко племе според страната си; но всички те имат приблизително еднакви обичаи във всяко отношение...

(Херодот, Истории. V. 3)

Релеф на лъв от Стрелча, V—IV в. пр. Хр. Камък.
Lion's relief from the Strelcha, 5th—4th c. BC. Stone.

in the ground, were connected with *a triad* a concept that was present in the religious beliefs of the Thracians from the 2nd and the 1st millennia BC. At the time, the Thracians inhabited the eastern half of the Balkan Peninsula and reached the territories north of the Sea of Azov, the Carpathian Mountains and present-day Slovakia. In Antiquity the northern part of the Aegean Sea with the islands was known as the Thracian Sea (*Mare Thracicum*) and the Northwestern Asia Minor as the Asian Thrace (*Thracia Asiatica*).

According to the ancient authors, in the period that followed the Trojan War, known as the „Dark Ages“ of the European history, the **Thracians ruled over the sea** for almost a century (*thalassocracy*). Consequently the trade exchange increased by sea and land. At the beginning of the 1st millennium BC the Thracians mastered **the iron smelting and processing**. Besides their lands were the richest in gold-diggings in Europe. At that time Thrace was known as „gold-abundant“, „fat-soiled“, „mother of sheep“ and the land of „horse-breeding“ people. Aristotle said that in the Thracian mountains there grew a kind of pine tree which provided the best material for ship masts (*corridor, showcase C, pedestal D*).

On gaining an intimate knowledge of Ancient Thrace, the first Greek historians declared it to be the most populated territory in Europe:

The Thracians are the most numerous people in the world, next to the Hindus; were they under one ruler, or united, they would in my judgement be invincible and stronger than any nation on earth. ...They have many names, each tribe according to its region; however all these Thracians have almost identical traditions in any respect...

(Herodotus, History. V. 3)

Торква с капковиден пандантив, XII в. пр. Хр. Злато, Велико Търново; Обеци, IX в. пр. Хр. Злато, с. Бериево, Севлиево.

Torque with Drop-shaped Pendant, 12th c. BC. Gold, Veliko Turnovo; Earrings, 9th c. BC. Gold, Berievo village, Sevlievo district.

В зала 2 е представено историческото развитие по българските земи през периода от края на VI в. пр. Хр. до VI в. сл. Хр.

От края на VI до I в. пр. Хр. тракийските земи са арена на събития, които оставят трайни следи в историята на атична Европа — военните походи на Ахеменидска Персия, нахлуванията на скитите, кратковременната власт на македони и келти. През този период, на политическата карта на Балканския полуостров се появяват **Тракийските царства**, най-значителни от които са тези на стнокултурните общности на гети, трибали и одриси (*карта до витрина 1*).

Достигналите до нас сведения на древногръцките историци дават многобройни данни за политическата история на траките. В описанието на **Одриското царство** Тукидид посочва, че от държавите в Европа, които се намират между Йонийския залив (Адриатическо море) и Евксинския понт (Черно море), „това царство било най-голямо по размера на своите приходи и другите си богатства.“ Доказателство за това са многобройните археологически находки от територията на България, между които са и едни от най-значимите **златни и сребърни съкровища**. Поставени като гробни дарове, днес те се откриват случайно, заровени в земята или при проучване на хилядите тракийски надгробни могили. В най-богатите гробове, между които вероятно и на владетели, се откриват символи на властта от благороден метал — **торкви, нагръдници, ритони, фиали, кани**, каквито са откритите в некропола при с. Дуванлий, Пловдивско (*витрина 1*).

Торква и нагръдници, V—IV в. пр. Хр. Злато, с. Дуванлий, Пловдивско, АМ — Пловдив.

Torque and Pectorals, 5th—4th c. BC. Gold, Duvanlii village, Plovdiv district, Archaeological Museum, Plovdiv.

Н all 2 represents the historical development of the present-day Bulgarian lands from late 6th century BC to the 6th century AD.

From the end of the 6th to the 1st century BC the Thracian lands became an arena of events, which deeply marked the history of Ancient Europe — the campaigns of Achaemenid Persia, the Scythian invasions, the short-time government of Macedonians and Celts. During that period **the Thracian kingdoms** appeared on the political map of the Balkan Peninsula. The most significant among them were the ethno-cultural communities of the Getae, the Triballoi, and the Odrysae (*map at showcase 1*).

Каничка и обеци, IV в. пр. Хр. Злато, Могиланска могила, Враца, ИМ — Враца.

Jug and Earrings, 4th c. BC. Gold, Mogilanska mound, Vratza, History Museum, Vratza.

The information of the ancient historians, that has survived to our days, is rich in details about the Thracian political history. Describing the **Odrysian Kingdom** Thucydides points out that of all the European states situated between the Ionian gulf (the Adriatic Sea) and the Pontos Euxeinos (the Black Sea) „this was the wealthiest in its revenues of silver and its prosperity in general“. The numerous archeological finds, among them some of the most significant **gold and silver treasures** from the territory of present-day Bulgaria, prove his statement true. Placed in the graves as burial gifts, they have been discovered by chance or during the exploration of the thousands of Thracian burial mounds. In the richest graves, some of them obviously belonging to rulers, insignia from precious metals have been found — **torques, pectorals, rhyta, phialae, jugs** similar to those from the necropolis at Duvanlii village, Plovdiv district (*showcase 1*).

No archaeological research of Thracian royal cities from the early period (until the 4th century BC) has been carried out to this moment. **The Thracian kings** of that time governed their people from the fortified residences (*tyrsis*) and peri-

Нагърдници, V—IV в. пр. Хр. Злато, с. Твърдица, неизвестно местонамиране.

Pectorals, 5th—4th c. BC. Gold, Tvurditza village, provenance unknown.

До сега не са проучвани археологически царски градове в Тракия от ранния период (до IV в. пр. Хр.). По това време **тракийските царе** управляват от укрепените си резиденции (тюрзиси) и периодично обхождат подвластните си територии. От сведенията на античните автори Атеней и Теопомп научаваме, че цар Котис „обхождал страната си и гдето виждал места сенчести с дървета и с богати води, построявал зали за пиршества и като посещавал всяко едно от тия места, колкото пъти му се удавало, принасял жертви на боговете, общувал със сановниците си и се чувствал блажен и щастлив.“ Потвърждение на това описание са откритите на различни места в тракийските земи сребърни съдове с надписи върху тях. На гръцки език, оформени с пунктирани букви, те указват, че съдовете са собственост на тракийски владетел. Упоменато е и името на града, който ги е дарил. Най-често се среща името на **цар Котис (383—359 г. пр. Хр.)**. Върху съдове от Рогозенското съкровище се четат и имената на неговия син Керсеблепт (359—341) и на Саток от края на V в. пр. Хр. (витрини 2, 3 и 4).

В резултат на активните икономически и политически взаимоотношения с гръцкия свят, през V и IV в. пр. Хр. някои тракийски селища преграстват в градски, търговски и религиозни центрове (Филипополис, Кабиле, Хелис, Пистирос). Появяват се и нови градове. Първият изцяло проучен град от това време е **Севтополис — столицата на Севт III (330—ок. 300 г. пр. Хр.)**, открит при строителството на язовир „Копринка“ край Казанлък. Той е построен по предварително изготвен план, с пресичащи се под прав ъгъл улици. В укрепената резиденция на владетеля е храмът на Великите самотракийски божества. На централния площад е открито светилище с олтар на Дионис. Проучени са основите на множество двуетажни

odically visited all the subject territories. The ancient authors Theopompus (in Athenaeus) informed us that the Odrysian ruler Kotys „used to travel over the country and every time he saw a shady place with trees and abundant in water, he built feast halls; whenever he visited those places, he offered sacrifice to the gods; he conversed with his dignitaries and seemed to feel happy and blissful“. The inscribed silver vessels, found at different sites

Фиаля и канички от Рогозенското съкровище, V—IV в. пр. Хр. Сребро, позлата, ИМ — Враца.

Phiale and jugs from the Rogozen treasure, 5th—4th c. BC. Silver, gilt, History Museum, Vratsa.

in the Thracian lands confirm that description. The inscriptions are executed in dotted Greek lettering and indicate that the vessels belonged to a certain Thracian ruler. The name of the town which had gifted them to him was also mentioned. The name of **Kotys I, king of the Odrysae (383—359 BC)** is the most frequently met. Some of the vessels from the Rogozen treasure bear the names of Kotys' son Cersebleptes (359—341 BC) and of Satokos, another Odrysian ruler from the end of the 5th century BC (*showcases 2, 3, 4*).

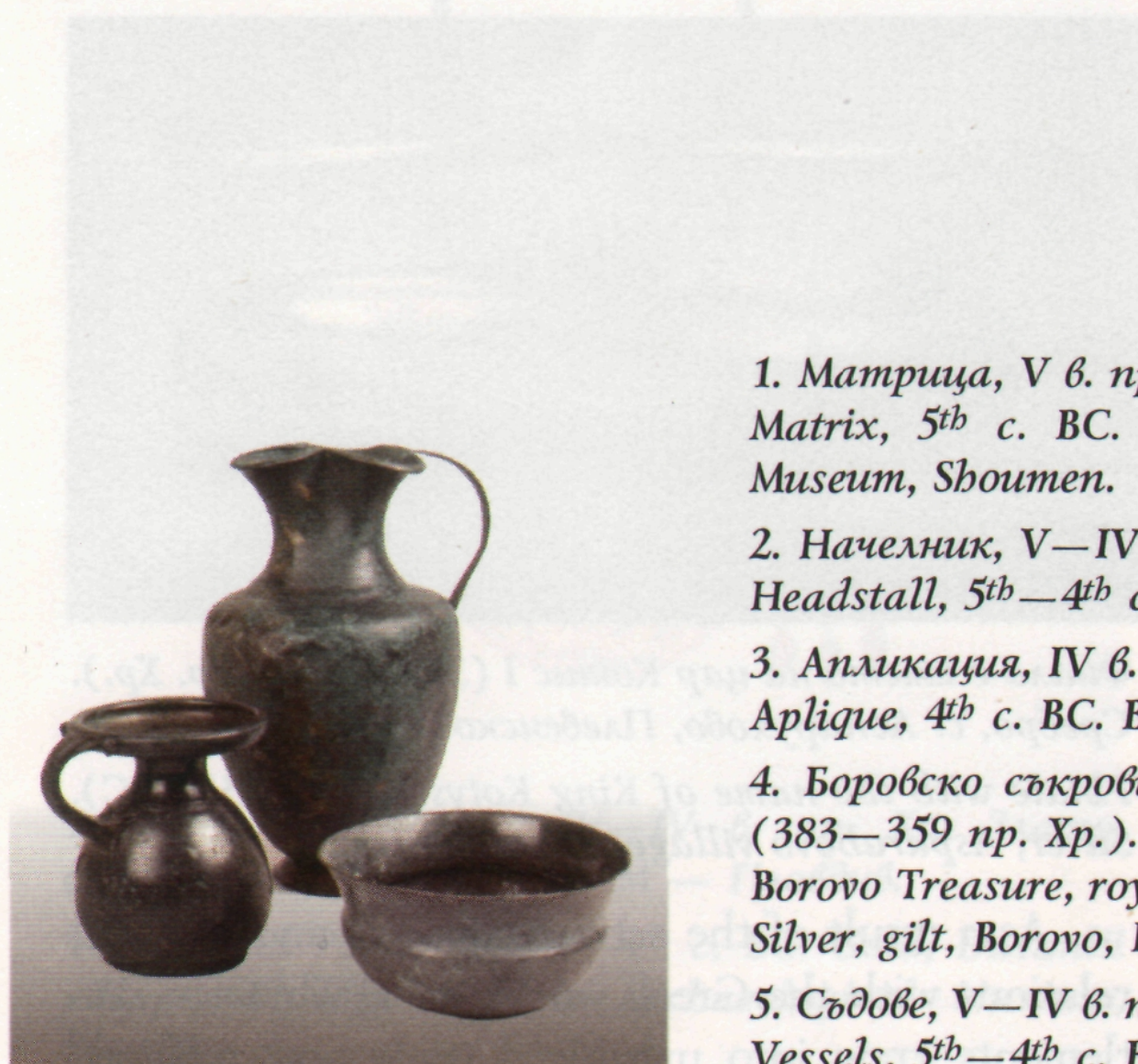
Фиаля с името на цар Котис I (383—359 г. пр. Хр.). Сребро, с. Аспарухово, Плевенско.

Phiale with the name of King Kotys I (383—359 BC). Silver, Asparuhovo village, Pleven district.

As a result of the active economic and political relations with the Greek world, some Thracian settlements grew into urbanized trade and religious

1	2	3
<hr/>		
4		
<hr/>		
5		

1. Матрица, V в. пр. Хр. Бронз, с. Гърчиново, Търговищко, ИМ — Шумен.
Matrix, 5th c. BC. Bronze, Gurchinovo village, Turgovishte district, History Museum, Shoumen.
2. Начелник, V—IV в. пр. Хр. Бронз, неизвестно местонамиране.
Headstall, 5th—4th c. BC. Bronze, provenance unknown.
3. Апликация, IV в. пр. Хр. Бронз, Шипка.
Aplique, 4th c. BC. Bronze, Shipka.
4. Боровско съкровище, царски ритуален сервиз с името на цар Котис I (383—359 пр. Хр.). Сребро с позлата, Борово, ИМ — Русе.
Borovo Treasure, royal ritual set with the name of King Kotys I (383—359 BC). Silver, gilt, Borovo, History Museum, Rousse.
5. Съдове, V—IV в. пр. Хр. Бронз, Мездра, Шипка, неизвестно местонамиране.
Vessels, 5th—4th c. BC. Bronze, Mezdra, Shipka, provenance unknown.

1	2
3	
4	

1. Чаши (киликс и фиала-каликс), IV в. пр. Хр. Сребро, с. Александрово, Шуменско; Плевенско.
Cups (kylix and phialae-kalix), 4th c. BC. Silver, Aleksandrovo vil-
lage, Shoumen district; Pleven district.

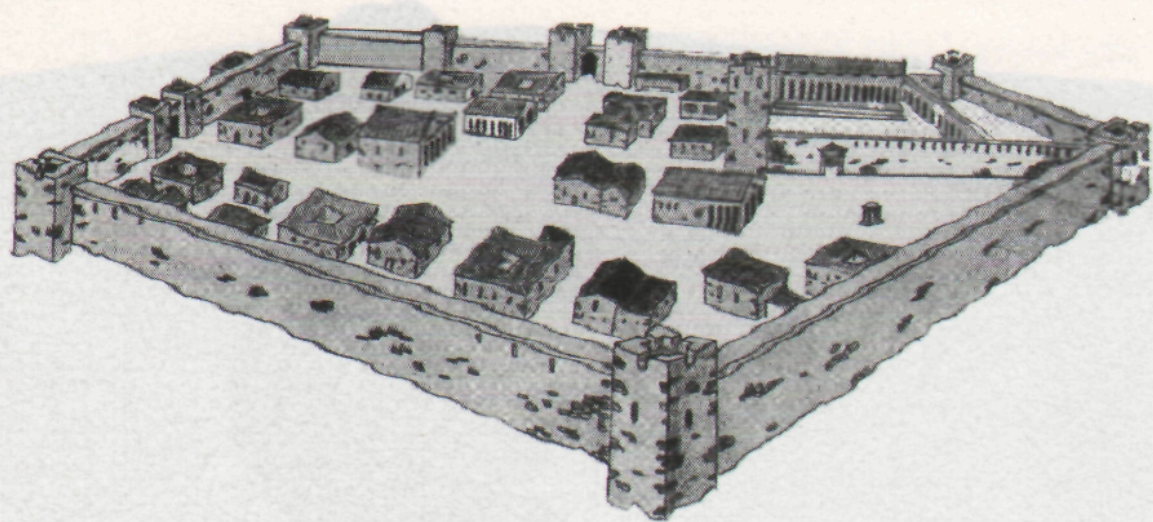
2. Апликация, IV в. пр. Хр. Сребро, неизвестно местонамиране.
Applique, 4th c. BC. Silver, provenance unknown.

3. Панагюрско съкровище, царски ритуален сервиз вероятно
принадлежал на цар Севт III, края на IV в. пр. Хр. Злато (тегло
6,164 кг), Панагюрище, АМ — Пловдив.

Panagjurishte treasure, royal ritual set, belonging most probably to
King Seuthes III, end of 4th c. BC. Gold (weight 6,164 kg),
Panagjurishte, Archaeological Museum, Plovdiv.

4. Култова керамика, IV в. пр. Хр. Село Исперихово, Пазарджишко.
Cult ceramics, 4th c. BC. Isperihovo village, Pazardzhik district.

Севтополис — графична реконструкция.
Seuthopolis — a graphic reconstruction.

жилища с керамопластична украса на покривите. Крепостните стени с порти и кули защитават града, както и включения в него укрепен царски дворец. Царският град Севтополис е съчетавал постиженията на елинистическото градоустройство с тракийските строителни традиции. За богатствата на тракийската аристокрация от този район свидетелстват както находките от Севтополис, така и тези от разположените наоколо могилни некрополи (витрини 5 и 10). От надпис, открит в светилището на Севтополския дворец научаваме за взаимоотношенията между наследниците на Севт III в Севтополис и властващият в Кабиле Спарток:

Гробни дарове, IV—II в. пр. Хр. Злато с емайл, сребро с позлата, бронз, гробница в могила № 81, Шипка.
Grave Offerings, 4th—2nd c. BC. Gold, enamel, silver, gilt, bronze, tomb No. 81, Shipka.

...Понеже Севт, докато беше в добро здраве предаде Епимен с имуществото му на Спарток, а Спарток срещу това му даде залог за вярност, Береника и нейните синове Хебризелм, Терес, Саток и Садала решиха, което засяга и потомците им, да се предаде за цял живот Епимен с имуществото му на Спарток...

(постамент IV). Г.Л.

centers during the 5th and the 4th centuries BC (Philippopolis, Kabyle, Hellis, Pistiros). New towns also appeared. The first thoroughly explored city from that time is **Seuthopolis, the capital of Seuthes III** (c. 330—300 BC), discovered during the excavation works for the Koprinka dam near Kazanluk, today under the dam waters. The city developed according a building plan, with streets, crossing at right angles. The Temple of the Great Gods of Samothrace was situated in the fortified king's residence. A sanctuary with an altar dedica-

Гробни дарове, V—IV в. пр. Хр. Злато, сребро, бронз, Синева могила, Шипка.
Grave Offerings, 5th—4th c. BC. Gold, silver, bronze, Sineva mound near Shipka.

ted to Dionysus was revealed in the central square. Uncovered were the foundations of great number of two-storey houses with roofs of ceramic plastic decoration. The fortress-walls with gates and towers protected the city, as well as the incorporated in it fortified royal palace. The royal city of Seuthopolis combined both the achievements of the Hellenistic urbanization and the Thracian traditions in building. The finds from Seuthopolis and from the burial mound-necropoleis, situated in its neighbourhood (showcases 5, 10) testify to the wealth of the local Thracian aristocracy. We learn more about the relationship between the descendants of Seuthes III and Spartokos, ruling in Kabyle, from the inscription, discovered in the sanctuary of the palace:

...As Seuthes, while in good health had delivered Epimenes and his property to Spartokos, and Spartokos had pledged him his loyalty, Berenike and her sons Hebrizelmes, Teres, Satokos and Sadalas decided to leave Epimenes and his property to Spartokos till the end of his days...

(pedestal IV). G.L.

Заселването на елините по бреговете на Егейско, Мраморно и Черно море през VIII—VII в. пр. Хр. оказва съществено влияние върху историческите и етнокултурните процеси в Тракия. При образуването на мрежа от дъщерни градове-държави на метрополиите (Милет, Мегара, Калхедон), елините се настаняват по правило в стари тракийски селища. **Полисът и етносът**

Червенофигурни съдове, IV в. пр. Хр. Керамика, некропол на Аполония Понтика (Созопол).

Red-figured Vessels, ceramic, 4th c. BC. Necropolis of Apollonia Pontica (Sozopol).

— двете основни форми на социална организация в Югоизтока на Европа — се съчетават в контактните крайморски зони, където се осъществява обмен на идеи, знания, технически сръчности и изделия. Вярвания и обреди се синкретизират в типично двукултурно пространство, в което свободно си взаимодействат нормите на елинската и на тракийската ценностни системи в исторически активно и творческо поведение. Взаимодействието между етносната и полисната култури е отразено чрез експонати от Черноморските колонии — главно Аполония (дн. Созопол), Месамбрия (дн. Несебър) и Дионисополис (дн. Балчик) (витрина 6). Е.П. и Л.К.

Задълготрайните и плодотворни взаимоотношения между тракийските владетели и западно-черноморските полиси през елинистическата епоха, научаваме от мраморните декрети на управите на Месамбрия и Дионисополис (постамент V и VI). В месамбрийския декрет се споменава, че като благодетели на града, тракийският цар Садала, а и неговите предшественици Мопсюест, Тарутин, Медист и Котис са увенчавани със златни венци. Това се извършва всяка година на празниците в чест на Дионис в театъра. Жителите на Месамбрия дават на тракийския владетел Садала гражданство и правото да бъде почетен представител на гра-

The Hellenic colonization of the Aegean, Marmara and Black Sea coasts in the 8th and 7th centuries BC substantially influenced the historical and ethno-cultural processes in Thrace. In establishing a net of filial city-states (Miletos, Megara, Colchis), the Greeks used to occupy old Thracian settlements. **The ethnos and the polis**, the two basic forms of social organization in the European Southeast, combined in the contact coastal regions, where the exchange of ideas, knowledge, technical skills and articles was achieved. Beliefs and rituals obtained syncretic characteristics in formed a typical bi-cultural zone of freely interacting norms of the Hellenic and Thracian value systems in a historically active and creative attitude. The interaction between the ethnos and the polis cultures is represented through exhibits from the Black Sea town-colonies, mainly

Букраний, втора половина на IV в. пр. Хр. Олово, некропол на Аполония Понтика (Созопол).

Bucchium, 2nd half of 4th c. BC. Lead, necropolis of Apollonia Pontica (Sozopol).

of Apollonia (today Sozopol), Mesambria (Nesebur) and Dionysopolis (Balchik) (showcase 6). E.P. and L.K.

The marble decrees of the Mesambria and Dionysopolis governors (pedestals V, VI) provide information on the long-standing and fruitful interrelations between the Thracian rulers and the poleis on the western Black sea coast during the Hellenistic time. The Mesambria decree says that the Thracian king Sadalas and his predecessors Mopsuestis, Taroutin, Medistas and Kotys were crowned with golden wreaths as benefactors of the town. That act was carried out in the theater every year during the celebrations of Dionysus. The Thracian ruler Sadalas had won recognition and the Mesambria townsfolk awarded him the right to be a honorary representative of the town, to have the

да, да има първо място на обществените игри, да влиза и излиза с корабите си в Месамбрийското пристанище необезпокояван.

Шлем, IV в. пр. Хр. Бронз, сребърни апликации, с. Плетена, Гоцеделчевско.

Helmet, 4th c. BC. Bronze, silver appliques, Pletena village, Gotze Delchev region.

В историята няма сведения за тракийска военна експанзия. „Бащата на историята“ Херодот подчертава, че един от тракийските царе „...на бисалтите и крестонската земя казал, че доброволно няма да се покори на персийския цар Ксеркс и се оттегил в планината Родопи, а на синовете си забранил да тръгнат на поход срещу Елада.“

(Херодот, Истории. VIII. 116)

Дори в описания от Тукидид поход (429 г. пр. Хр.), цар Ситалк достигнал само до югозападните тракийски предели. Представени са образци на **тракийско въоръжение** от втората половина на I хил. пр. Хр. (витрина 7).

Постиженията на **тракийската култура** намират своето потвърждение в **шедьоврите на**

Ритон с името на цар Котис I (383—359 г. пр. Хр.). Сребро, позлата, съкровище от Борово, ИМ — Русе.
Rhyton bearing the name of King Kotys I (383—359 BC). The Bорово treasure, Silver, gilt, History Museum, Rousse.

first place in the common games, to enter and leave on his ships the port of Mesambria undisturbed.

The historical records tell nothing about a Thracian expansion. Herodotus, the „Father of History“ emphasized the fact that the Thracian king „...of the Bisalti and the Krestonian land having declared he would not submit to the Persian king Xerxes, withdrew to the Rhodope Mountains, forbidding his sons to undertake a campaign against Hellas.“

(Herodotus, History. VIII. 116)

Even in the campaign, described by Thucydides (BC 429), king Sitalces succeeded to reach only the Southwest of the Thracian territories. Specimens of **Thracian armaments** from the second half of the 1st millenium BC are exhibited in *showcase 7*.

Тракийско въоръжение от втората половина на I хил. пр. Хр.

Thracian armament from the second half of the 1st mill. BC.

The masterpieces of the toreutics, dating back from the 5th to the 1st century BC confirm the achievements of the **Thracian culture**. The treasures from Rogozen (*showcase 2*), Letnitsa (*showcase 4*), Borovo (*showcase 8*), Panagurishte

Апликация със сцена на хиерогамия от Летнишкото съкровище, IV в. пр. Хр. Сребро с позлата, Летница, ИМ — Ловеч.

Applique representing a hierogamy scene from the Letnitsa treasure, 4th c. BC. Silver, gilt, Letnitsa village, History Museum, Lovech.

оревтиката, датиращи от V до I в. пр. Хр. Съкровищата от Рогозен (витрина 2), Летница (витрина 4), Борово (витрина 8), Панагюрище (витрина 13) и Якимово (витрина 12) са свидетелства и за **религиозните практики** на траките. Те, както и богатите гробни дарове, открити в могилите във Враца (витрина 3), край Шипка (витрина 10) и Кралево (витрина 11), показват разпространението на високата тракийска култура в земите не само на одрисите, но и в тези на гетите и трибалите.

Съкровище от Кралево, част от гробни дарове, IV—III в. пр. Хр. Желязо, злато, сребро с позлата, с. Кралево, Търговишко, ИМ — Търговище.

Kralevo Treasure, part of grave offerings, 4th—3rd c. BC. Iron, gold, silver, gilt, Kralevo village, Turgovishte district, History Museum, Turgovishte.

Централната сцена върху **каната-ритон** от **Борово** пояснява за пръв път обредното ползване на ритоните и фиалите, които виждаме в ръцете на двете мъжки фигури. На устието на същата кана и на дъната на два от боровските ритони има надписи. Те поясняват, че съкровището, заровено в земите на гетите, е принадлежало на цар Котис. На същия владетел са принадлежали и десетки съдове от Рогозенското съкровище, открито в земите на трибалите.

Образи на тракийски владетели са представени не само върху техните монети. Стенописите от гробниците в Александрово, Казанлък и Свещари допълват в значителна степен представата за тракийските царе (фотоси а, б).

За архитектурата в Тракия през разглеждания период съдим по култовите съоръжения, разкрити под могилни насипи край Мезек, Казанлък, Старосел, Стрелча, Свещари и др. (срещу витрина 12). Г.Л.

(showcase 13) and Iakimovo (showcase 12) testify to the Thracian **religious practices**. Judging by the treasures as well as by the rich grave offerings, found in the burial mounds at Vratza (showcase 3), Shipka (showcase 10) and Kralevo (showcase 11) the high Thracian culture had spread not only in the Odryssian lands, but also in the territories of the Getae and Triballoi.

The ritual usage of the rhyta and phialae first became clear from the central scene on **the jug-rython from Boro**vo where we see these vessels in the hands of the two male figures. Judging by the inscriptions encircling the mouth of the same receptacle and by those on the bottoms of two of the Boro

vo rhyta, the treasure buried in the land of the Getae had belonged to King Kotys. The same ruler possessed also scores of vessels from the Rogozen treasure, found in the Triballoi lands.

Images of Thracian rulers were represented not only on their coins. The murals from the tombs of Alexandrovo, Kazanluk and Sveshtari add substantially to our idea of the Thracian kings (background photography a, b).

Пръстен и гривна, IV в. пр. Хр. Злато, неизвестно местонамиране.

Ring and Bracelet, 4th c. BC. Gold, provenance unknown.

Централна сцена с владетелите от купола на Казанлъшката гробница. Края на IV в. пр. Хр.

Central scene with the Rulers from the dome of the Kazanluk Tomb. End of 4th century BC.

Съкровище от Якимово, II—I в. пр. Хр. Сребро, позлата, бронз, с. Якимово, Монтанско.
Iakimovo treasure, 2nd—1st BC. Silver, gilt, bronze, Iakimovo village, Montana district.

Касероле с посветителен надпис, сребро, II век. Съкровище от с. Голяма Брестница, ИМ — Плевен.

Casserole with dedication, Silver, 2nd c. AD. Treasure from Goliama Brestnitsa village, History Museum, Pleven.

Съдове, стъкло, II—IV век.

Vessels, Glass, 2nd—4th c. AD.

След продължителна и упорита борба на римляните с войствените траки, продължила почти два века, в началото на новата ера **източно балканските земи са включени окончателно в Римската империя**. Около 15 г. сл. Хр. е създадена новата **римска провинция Мизия**. През 86 г. тя е разделена на Горна и Долна Мизия, с гранична река Цибрица (античната Киаброс). През 45 г. е ликвидирана и самостоятелността на полуvasалното тракийско царство, което е превърнато в **римската провинция Тракия**.

Шлем-маска, I век. Бронз, Силистра, ИМ — Силистра.

Helmet-Mask, 1st c. AD. Bronze, Silistra, History Museum, Silistra.

Включването на траките в рамките на огромната римска империя и изчезването на границите между отделните им царства, дава възможност за свободно движение на хора и идеи. В провинциите Горна и Долна Мизия създаването и укрепването на градовете е тясно свързано с настаняването на римските легиони в постоянни лагери. В провинция Тракия се създава благоприятна обстановка за възобновяване на процеса на урбанизация, започнал още през елинистическата епоха. Старите градове се развиват, възникват и нови. Прокарват се нови великолепни римски пътища, край които изникват пътни станции, ханове и кули за охрана. Така започналият и развил се през следващите векове урбанизационен процес разделя тракийската земя на два свята — римски, или по-точно гръко-римския свят на градовете, и селския — тракийски.

Градовете в Тракия и Мизия се превръщат в основните икономически и културни средища на тези провинции — изграждат се добре оформени градски площи — форуми, както и монументални обществени и култови сгради (фотоси d, e, f).

After a long and stubborn struggle between the Romans and the bellicose Thracians, that had lasted for almost two centuries, **the Eastern Balkan lands were finally incorporated into the Roman Empire**. A new Roman province,

Фалера, I век. Сребро, позлата, Стара Загора, ИМ — Стара Загора.

Phalera, 1st c. AD. Silver, gilt, Stara Zagora, History Museum, Stara Zagora.

Moesia, was established about AD 15. In AD 86 it was further divided into Upper and Lower Moesia, the Tzibritza River (the ancient Kiabros) being the border between them. In AD 45 the independence of the semi-vassal Thracian Kingdom was abolished and it was turned into **the Roman province of Thrace**.

The incorporation of the Thracians into the enormous Roman Empire, as well as the abolishment of the borders between the different Thracian Kingdoms, allowed the free exchange of people and ideas. In the provinces of Upper and Lower Moesia the appearance and the strengthening of the towns was closely connected with the settlement of the Roman legions in permanent camps. Favourable conditions for reviving the urbanization process that had begun in the Hellenistic epoch, were created in the province of Thrace. The old towns developed further, new ones appeared. A vast network of new magnificent Roman roads was built and road stations, inns and guard towers emerged along them. The urbanization process continued well in the following centuries and divided the Thracian lands into two worlds — the Roman, or to be more precise, the Greko-Roman world of towns and the rural world of the Thracians.

The towns in Moesia and Thrace developed into the major economic and cultural centers of both provinces — well-planned and organized town squares, forums and monumental public and religious buildings appeared (background photographs d, e, f).

Поради активния **металодобив** на Балканите през Античността, някои от градовете се специализират в **металообработката**. Ратиария (при с. Арчар, Видинско) е един от най-големите центрове на ювелирството (*витрини 18 и 19*). В експозицията на музея са представени уникални образци на римското златарство (гривни, торкви, обици и др.), някои произведени в местни, а други в централни работилници на империята. Августа Траяна (днес гр. Стара Загора) е най-големият производителен център на бронзова пластика и метални съдове (*витрина 16*). Изключително разнообразните форми на съдовете — кани, фиали, легени, ка-

Амфора, I век. Бронз, с. Исперихово, Пазарджишко.
Amphora, 1st c. AD. Bronze, Isperihovo village, Pazardzhik district.

серолета, балсамарии и др., както и сложната им декорация говорят за стремеж към лукс у местното население и същевременно разкриват социалното положение на притежателите си (*витрина 17*).

Статуетка на Марс, II век. Сребро, Момчилград.
Statuette of Mars, 2nd c. AD. Silver, Momchilgrad.

Thanks to the active **metallurgy** on the Balkans in Antiquity, certain towns specialized in **metal-processing**. Ratiaria (the present-day village of Archar, the Vidin district) was one of the biggest goldsmith centers (*showcases 18, 19*). Unique examples of the Roman jewelry are exhibited — bracelets, torques, earrings etc., some of them manufactured in local, others — in central workshops of the Empire. Augusta Trajana (modern Stara Zagora) was the biggest producing center for bronze plastic art and metal vessels (*showcase 16*). Both the extreme variety of forms of the vessels — jugs, phialae, basins, balsamaria, casserole etc. and the elaborate decoration testify not only to the native population's striving after luxury but also to the social position of their possessors (*showcase 17*).

Статуетка на Хермес, I век. Бронз, с. Блажиево, Кюстендилско.

Statuette of Hermes, 1st c. AD. Bronze, Blazhievo village, Kiusdendil district.

Considerable changes affected also the **religious life** of the Thracians. Mainly the official Roman cult developed in the new-built towns. It

Оброчна плочка на Дионис, II—III век. Мрамор, с. Кирило-Методиево, Старозагорско, ИМ — Стара Загора.

Votive Relief, dedicated to Dionysus, 2nd—3rd c. AD. Marble, Kirilo-Methodievo village, Stara Zagora district, History Museum, Stara Zagora.

Религиозният живот на траките също претърпява значителни промени. В новосъздадените градове се развива главно официалния римски култ. Той се изразява в почит към държавния пантеон и особено в култа към живия император (*постамент XI*). В същото време различни,

Огледало с образ на император Нерон, I век. Бронз, Стара Загора, ИМ — Стара Загора.

Mirror with Emperor Nero's Image, 1st c. AD. Bronze, Stara Zagora, History Museum, Stara Zagora.

предимно източни религиозни вярвания и практики (култовете към Митра, Изиди, Хор и др.), се разпространяват чрез квартируващите на Балканите легиони (*постамент IX*).

Тракийското село е мястото, където се съхраняват традициите. Около селата се издигат светилища, които са огнища на старите култове и са единствените места, където старата религия се изяснява. На Тракийския конник (Херос), най-почитаното божество, се посвещават сребърни сервизи (*постамент VII и витрина 15*) и многобройни оброчни плочи, върху които той е представен в сцени на лов или в акт на жертвоприношение. Понякога Херосът се изобразява и върху надгробни релефи или пък приема атрибутите характерни за други божества.

При погребенията траките продължават да издигат **надгробни могили** (*фотос с*). Знатните представители на тракийската аристокрация са погребвани с **богати дарове**, за които се вярва, че им служат в отвъдния свят. Показаните **накити, оръжия и съдове, изработени от злато, сребро, бронз и стъкло**, дават възможност да се

expressed itself in the respect of the state pantheon and especially of the ruling Emperor's cult (*pedestal XI*). At the same time different, predominantly eastern religious beliefs and practices (cults of Mithras, Isis, Horus etc.) began to penetrate and spread through the legions, quartered on the Balkans (*pedestal IX*).

The Thracian village was the place where the traditions survived. **The sanctuaries**, emerging near the villages, became centers of the old cult and the only place where the old religion could be manifested. **The silver sets** (*pedestal VII and showcase 15*) and the numerous votive plaques, on which the Heros was represented in hunting scenes or in act of offering, were dedicated to **the Thracian horseman** (Heros), the most devoted divinity. Sometimes the Heros was depicted on burial reliefs or acquire the attributes, characteristic of other deities.

Култов сервиз, края на I—началото на II век. Сребро, с. Голяма Брестница, Плевенско, ИМ — Плевен.

Cult Set, late 1st—early 2nd c. AD. Silver, Goliama Brestnitza village, Pleven district, History Museum, Pleven.

In the Roman period the Thracians continued to raise **burial mounds** (*background photograph c*). The high-born representatives of the Thracian aris-

Погребални дарове, IV век. Злато.
Burial Offerings, 4th c. AD. Gold.

Шишета, I—II век. Стъкло, могила № 4 край с. Левка, Свиленградско.

Bottles, 1st—2nd c. AD. Glass, mound No. 4 near Levka village, Svilengrad district.

проследят не само вярванията на траките и обредите им, свързани със смъртта, но и новите тенденции, които се проявяват в изкуството. От една страна майсторите им следват изискванията на тогавашната мода, но от друга запазват връзката с художествената традиция на самобитното тракийско изкуство (вижте 14 и 15).

Силен удар на античната икономическа и културна система в Тракия и Долна Мизия нанасят варварските нашествия от средата на III век. В края на това столетие и в началото на следващото, в резултат на административни и икономически реформи, тези земи поемат друг път на развитие в системата на Източната Римска империя. Е.Д.

За да запази целостта на империята император Диоклециан (285—305 г.) установява Тетрархията (четиривластие). Властта над Източните и Западните територии се поделя между двама съимператори — август и помощниците им — цезари. През 303 г. августите **Константин I** и **Лициний** подписват в Медиоланум (дн. Милано) „Едикт за толерантност“. С този акт се прекратяват гоненията на последователите на Христовото учение. То е признато за равноправно на другите култове. Властта над Изтока се поема от Лициний. Неговото име, с пожелание за дълго управление, се чете върху сребърен съд от 318 г. (вижте 20).

В последвалата борба за установяване на еднолична власт в империята Лициний претърпява поражение. Победителят **Константин I Велики** (306—337 г.) премества столицата в гр. Византион (330 г.), преименуван на Константинопол. Положени са основите на десетвеков-

toocracy were buried with **rich offerings**, considered necessary for their life beyond. The exhibited **adornments, armaments and vessels, made of gold, silver, bronze and glass**, allow us not only to trace back the Thracian beliefs and rituals connected with death, but also to get an idea of the new tendencies, developing in their art. On the one hand the local masters followed the requirements of the fashion, but on the other they kept to the traditions of the original Thracian art (showcases 14, 15).

The barbaric invasion in the middle of the 3rd century AD hit a heavy blow on both the economic and cultural systems in Thrace and Lower Moesia. At the end of the 3rd and the beginning of the 4th century AD, the Thracian lands made

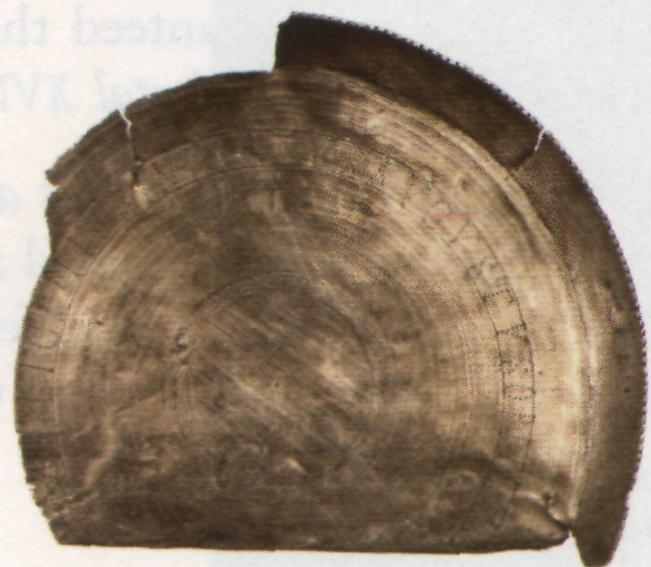
Мозайка, детайл, II век. Вила Армира, Ивайловград. Mosaic, detail, 2nd c. AD. Armira villa, Ivailovgrad.

a different start of development within the East Roman Empire, as a result of certain administrative and economic reforms. E.D.

To preserve the integrity of the Roman Empire, Emperor Diocletian (285—305 AD) instituted the *Tetrarchy*. The power over the East and the West territories was shared between two co-Emperors, *augusti* and two *caesars*. In AD 303 the Emperors **Constantine I** and **Licinius** signed the Edict of Tolerance in today's Milan, Italy. This act put an end to the persecution of the Christian converts. Christianity was recognized as equal to the other cults. The power in the East was assumed by Licinius. His name and an inscription, wishing him a long government, are read on a silver vessel from AD 318 (showcase 20).

In the struggle that followed for establishing an autocracy in the Empire, Licinius was defeated. The victorious Emperor **Constantine I the Great** (306—337 AD) transferred the capital city of the Empire to Byzantium (AD 330), the name

ното съществуване на Източната Римска империя — Византия. Досегашни земи с периферно значение, Тракия и Мизия, се превръщат в хинтерланд на новия център.

Съд от честването на десетгодишнината от управлението (деценалията) на император Лициний (308—324 г.), 11.XI.317 г. Възстановени надписи: „ЛИЦИНИЙ НЕПОБЕДИМ АВГУСТ ПО СЛУЧАЙ ДЕНЯ НА НЕГОВАТА ДЕЦЕНАЛИЯ“; „КАКТО ДЕСЕТ, ТАКА И ДВАДЕСЕТ“, сребро, с. Свирково, Хасковско. Vessel from the celebration of Licinius's decennalia (10th anniversary of his rule) (308—324 AD), Nov. 11th, AD 317. Reconstructed inscriptions: „TO LICINIUS THE VICTORIOUS EMPEROR, ON THE DAY OF HIS DECENNALIA“; „AS THE VOWS WERE FOR TEN YEARS, SO MAY THEY BE FOR TWENTY!“, silver, Svirkovo village, Haskovo district.

Проникването на християнството на Балканите се свързва с дейността на някои от апостолите. Покровителстваното от държавата християнство се утвърждава при управлението на Теодосий I Велики (379—395 г.).

Зала 2. Раннохристиянски паметници.
Hall 2. Early Christian monuments.

В днешните български земи са проучени над 200 църковни сгради и комплекси, които датират от IV до VI век (фотоси g). Елементите от църковния интериор изобилстват с наследени от Античността и от ранното християнство (I—III в.) образи (постаменти XIII—XV). Символът на кръста изразява основните християнски идеи за Боговъплъщението, Изкупленето и Възкресението.

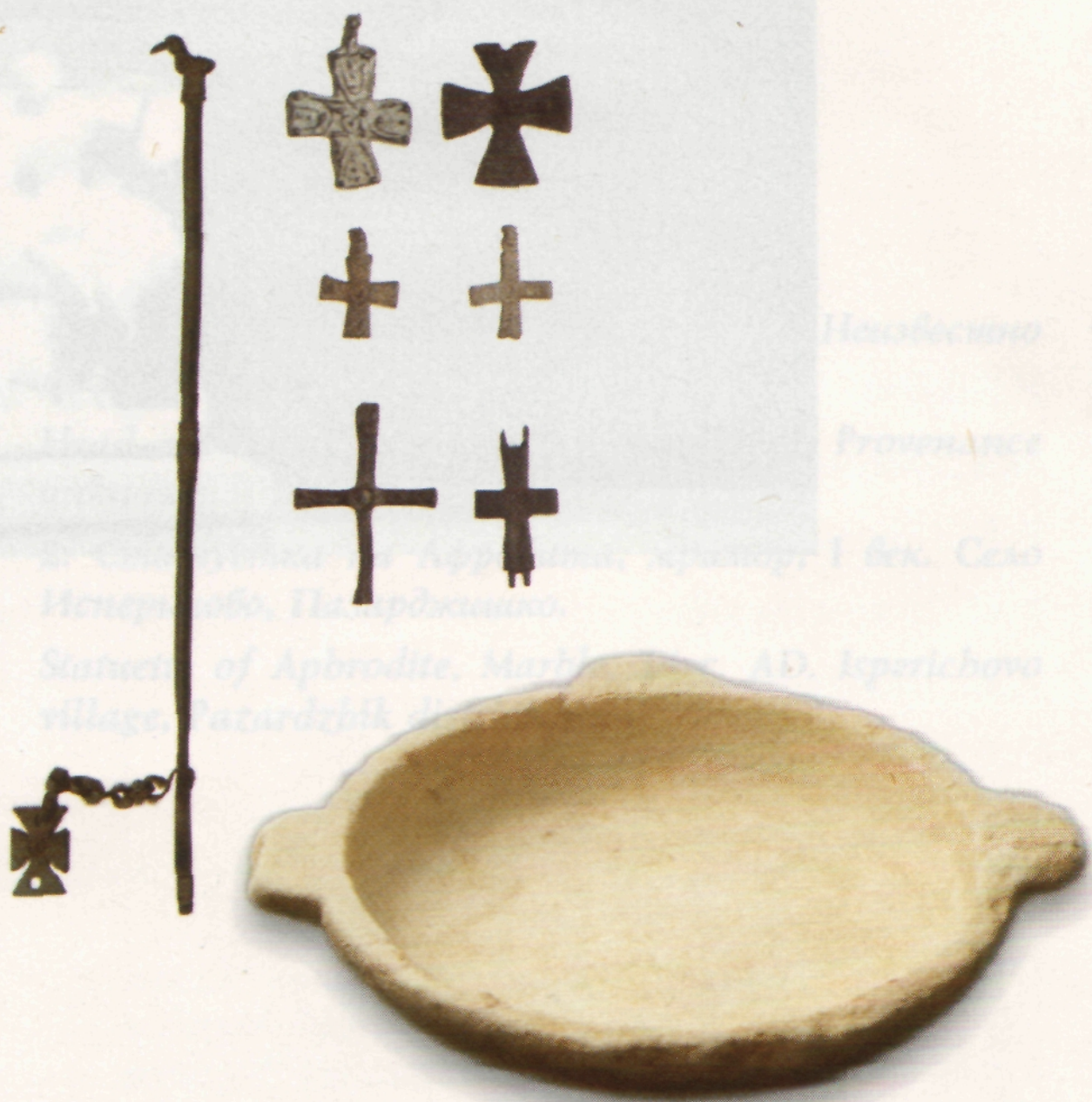
От използваната в богослужебния ритуал утвар могат да се видят съд за светена вода, кръстове, пръчици за помазване, лъжички, светилници (визуална 20). Реликвариите,

of which was changed to Constantinople. Thus the foundations were laid of Byzantium, the East Roman Empire, whose existence continued for ten centuries. Thrace and Moesia, to that moment of peripheral significance, became the hinterland of the center.

The penetrating of Christianity into the Balkans was connected with certain Apostles' activity. Under the rule of Emperor Theodosius I the Great (379—395 AD), the Christianity, protected by the state, strengthened its position.

More than two hundred church buildings and complexes, dating back to the period from the 4th to the 6th centuries AD, have been explored and studied in present-day Bulgarian lands (background photographs g). The church interior abounds in images, taken over from the Antiquity and the early Christian period (1st—3rd c. AD) (pedestals XIII, XV). The cross came to symbolize the basic Christian concepts of the Incarnation, the Atonement and the Resurrection.

Of the church plate, used in the liturgical ritual, exhibited are crosses, a holy water vessel, anointment wands, small spoons, lights (showcase 20). The reliquaries, being special receptacles for holy relics as well as some

Нагръдни кръстове, пръчица за помазване, съд, V—VI век. Бронз, олово, мрамор, неизвестно местонамиране.

Encolpia, Anointment Wand, Vessel, 5th—6th c. AD. Bronze, lead, marble, provenance unknown.

които съдържат частици свети мощи и други предмети, свързани с църковната история, са обект на особено голяма почит (*витрина 21*).

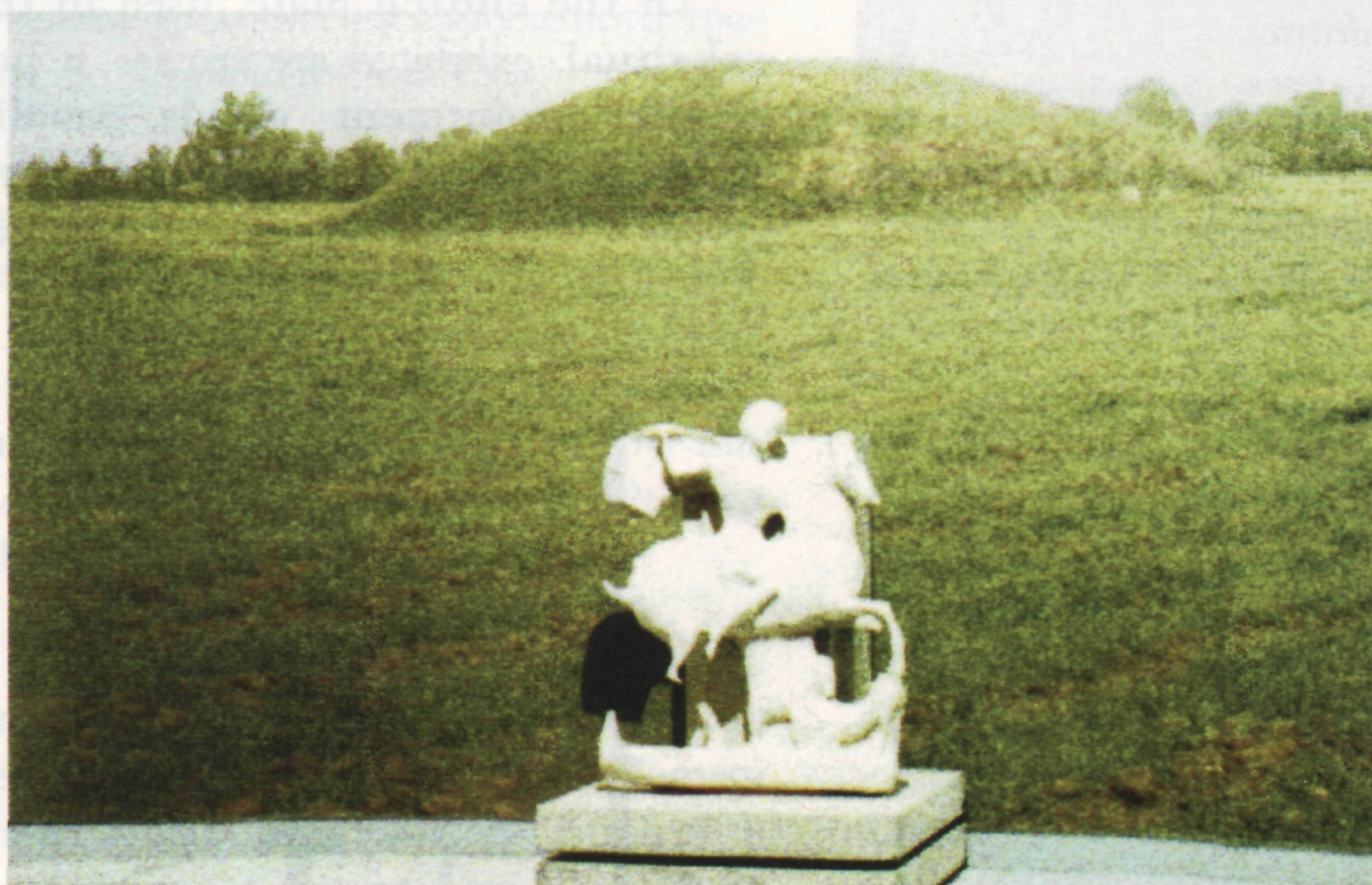
Вярва се, че кръстчетата притежават целебна сила и са залог за Спасението на душата (*витрини 20, 21, постамент XVI*).

По цялата територия на страната се възстановяват, изграждат и поддържат **крепостите** и крепостните съоръжения. Те стават част от отбранителната система на столицата и целят да спрат нашествията на варварските народи (*постамент XVII и фотоси b*). **И.Д.**

other objects, related to the church history, were held in particularly high veneration (*showcase 21*).

It was believed that the crosses possessed hidden healing strength and guaranteed the Salvation of soul (*showcases 20, 21, pedestal XVI*).

During the period *the strongholds and the fortifications* were rebuilt and maintained all over the country. They became part of the defence system of the capital city and were intended to stop the barbarian incursions (*pedestal XVII and background photographss b*). **I.D.**

Вотивна статуя на Тракийския конник, мрамор, III—IV век. Югозападна България.

Votive statue of the Thracian horseman, marble, 3rd—4th c. AD. Southwestern Bulgaria.

1. Глава на Афродита, мрамор, I век. Неизвестно местонамиране.

Head of Aphrodite, Marble, 1st c. AD. Provenance unknown.

2. Статуетка на Афродита, мрамор, I век. Село Исперихово, Пазарджишко.

Statuette of Aphrodite, Marble, 1st c. AD. Isperichovo village, Pazardzhik district.

АВТОРИ:

М.С. Морена Стефанова

Г.Л. Гавраил Лазов

Е.П. Елка Пенкова

Л.К. Любава Конова

Е.Д. Елка Дочева-Пеева

И.Д. Ива Досева

Идея и проект: Гавраил Лазов,
Николай Марков

Отговорен редактор: Николай Марков
Превод на английски език: Цвета Райчевска

Фотозаснемане: Росен Колев

Оформление: ALEA

Печат: Лито Балкан АД

издание на Национален исторически музей
© София, 2001

AUTORS:

M.S. Morena Stefanova

G.L. Gavrail Lazov

E.P. Elka Penkova

L.K. Liubava Konova

E.D. Elka Docheva-Peeva

I.D. Iva Dosseva

Conception and project: Gavrail Lazov,
Nikolay Markov

Editor-in-chief: Nikolay Markov
English translation: Tsveta Raichevska

Photographs: Rossen Kolev

Design: ALEA

Print: Lito Balkan Co.

published by the National Museum of History
© Sofia, 2001

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО (VII–XIV ВЕК)
THE BULGARIAN STATE
IN THE MIDDLE AGES (7th–14th C.)

София
2001

На предната корица:

Медальон с хералдично изображение на лъв, XIV век. Мед, позлата, емайл, Великотърновско.

Front cover:

Medallion with Heraldic Image of Lion, 14th century. Copper, gilt, enamel, Veliko Turnovo district.

На титула:

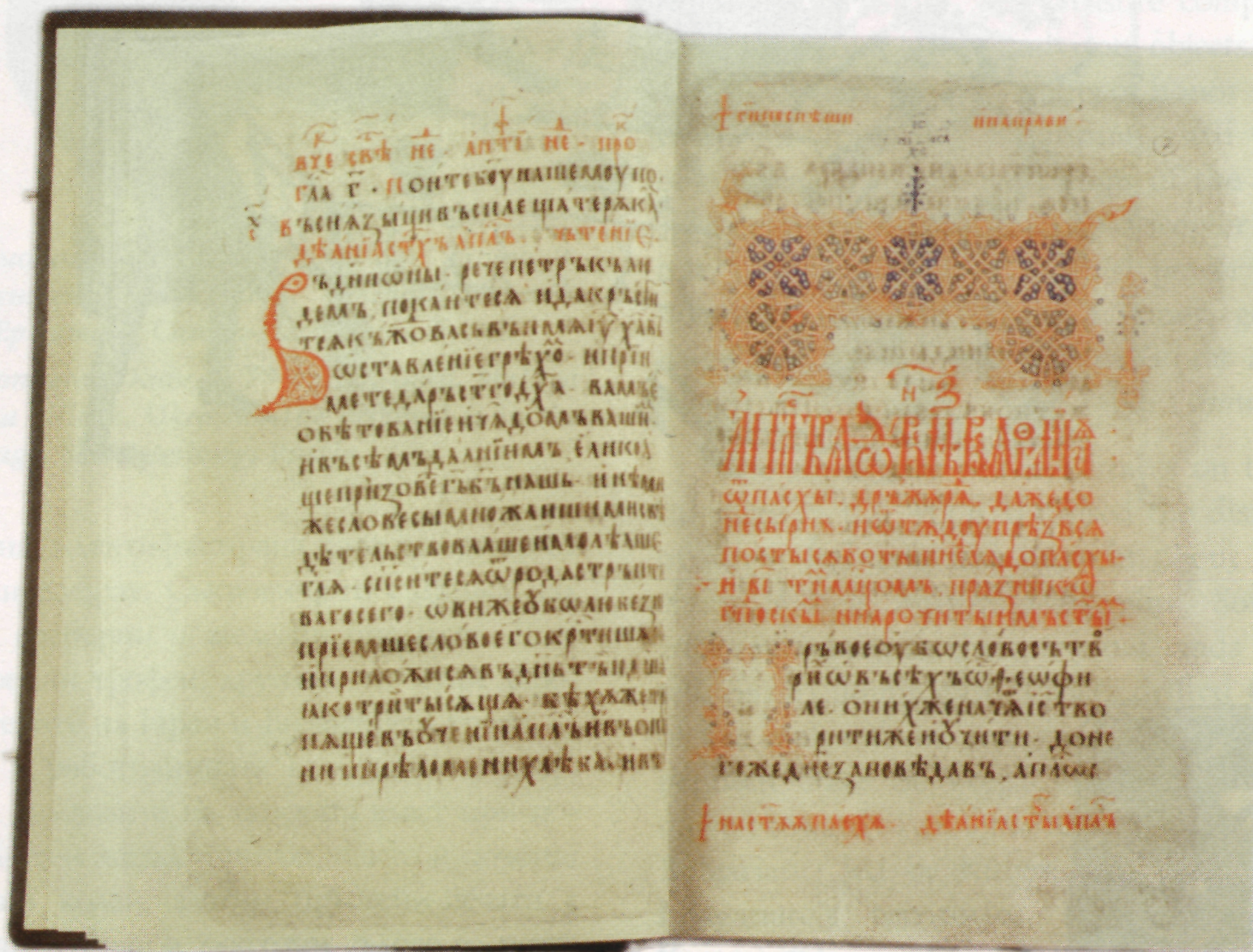
Апостол, втора половина на XIV век. Хартия, полууставно писмо, Югозападни български земи.

Title page:

Manuscript, 14th century. Paper, semi-uncial writing, Southwest Bulgarian lands.

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО (VII–XIV ВЕК)
THE BULGARIAN STATE
IN THE MIDDLE AGES (7th–14th C.)

Пиршество на хан Крум след победата му над император Никифор през 811 г., миниатюра от българския превод на Манасиевата хроника, XIV век. Ватиканска апостолическа библиотека.

Khan Krum Feasting after His Victory over Emperor Nicephorus in AD 811, miniature from the Bulgarian translation of Manasses' Chronicle, 14th century. Vatican Apostolic Library.

Накрайник от колан, украсен с ластар, VII—VIII век.
Сребро, Село Каменово, Разградско.

Belt Extremity, Vegetable Decoration, 7th—8th c. AD.
Silver, Kamenovo village, Razgrad district.

Близо три столетия, по време на т. нар. Велико преселение на народите (V—VII в.), българските племена са приобщавани към различни държавни образувания на хуни, авари и тюрки. Това е период на зараждане и развитие на държаво-творческите процеси сред тях. През 632 г. Кубрат от рода Дуло (632—665), хан на уногондурите, обединява българските племена, обитаващи земите северно от Кавказ, отхвърля зависимостта от Западнотюркския хаганат и основава **Велика България**. За няколко десетилетия тя е едно от най-мощните номадски обединения в северночерноморските степи.

Археологическите паметници от Велика България са група съкровища, назовани с имената на селищата, до които са открити — Малая Перешчепина, Келегей, Макуховка, Зачепиловка, Новие Сенжари (дн. в Украйна). В НИМ са изложени копия на паметници от находката при с. Малая

Пръстен с монограм „КУБРАТ“, VII век. Злато, с. Малая Перешчепина, Украйна. Оригиналът е в Държавния Ермитаж, Санкт-Петербург, Русия.

Ring with Monogram Kubrat, 7th c. AD. Gold, Malaya Pereshchepina village, Ukraine. The original is in the State Hermitage, Skt. Peterburg, Russia.

Перешчепина, идентифицирана като инвентар от гроба на хан Кубрат. Съкровището съдържа над 700 златни, сребърни и железни предмети. Част от тях са военни трофеи, други — почетни дарове от владетелите на Иран и Византия, а трети — изработени в работилницата към ханския двор. Сред тях са символите на ханската власт при номадите — златен жезъл и ритон, както и почетен патрициански колан, златни пръстени-печати с името на хан Кубрат и луксозни съдове за ритуалната трапеза на владетеля (*витрина 1*).

Натискът на хазарите през 70-те год. на VII в. довежда до нова българска диаспора: овладяно е пространството в зоната на Волжско-Камския басейн, където се създава Волжска България; част от българите се преселват на територията на Аварския хаганат, а от там — на юг, в Керамесийското поле (района на гр. Битоля), където създават Куберовата държава; българите уногондури, предвождани от хан Аспарух (680—700) овладяват

Дuring the Great Migration of Peoples (5th—7th c. AD), the Bulgarian tribes, whose ancient homeland was Central Asia, joined different state formations, *khaganates* — of the Huns, the Avars and the Turks. Kubrat (632—665), a descendant of the House of Dulo and the Khan of the Unogonduri tribe, in AD 632 united the Bulgarian tribes, inhabiting the region to the North of the Caucasus. He succeeded in overthrowing their dependence on the West Turks' Khaganate, regained freedom and founded **Great Bulgaria**. For several decades it was one of the most powerful nomadic alliances in the steppe, north of the Black Sea.

The archaeological heritage of Great Bulgaria is represented by treasures named after the settlements in the surroundings of which they had been discovered — Malaya Pereshchepina, Kelegei, Makuhovka, Zachepilovka, Novie Senzhari etc. (now in Ukraine). Copies of the finds near Malaya Pereshchepina, identified as objects from Khan Kubrat's grave, are displayed in the National Museum of History. The treasure comprises more than 700 gold, silver and iron objects. Some are battle trophies, others — gifts of honor sent by the rulers of Iran and Byzantium, still others — objects, made in the workshops of the Khan's residence. Among them are a gold scepter and a rhyton, symbols of the Khan's power with the nomads, a patrician's belt of honor, gold signet-rings with the name of Khan Kubrat and luxury vessels for the ruler's ritual table (*showcase 1*).

The emergence of the Hazares on the historical stage in the AD 670 caused the disintegration of Great Bulgaria and brought about to establishing of new Bulgarian diaspora. Some of the tribes remained in their original lands and accepted Hazari domination, others drifted to the area of the Volga-Kama rivers and founded the independent state of Volga Bulgaria. Other groups moved towards Pannonia and Ravenna. A body of Bulgarians, led by Kuber, migrated to the Avar khaganate's territories, then settled in the Keramissichian plains (the Bitola region) and founded Kuber's Bulgaria. The Unogondur Bulgarians, headed by Khan Asparuh (680—700) invaded the territories northeast of the Danubian delta (the Ongul area). In a few months of fierce struggle Byzantium lost its provinces of Scythia Minor and Lower Moesia, which formed the territories of the new state. Those events were recorded in the first Bulgarian chronicle *Imennik na Bulgarskite hanove* (Name List of the Bulgarian Khans):

земите на североизток от устието на р. Дунав и след ожесточена война завладяват византийските провинции Малка Скития и Долна Мизия. Събитията са отразени в първия български летопис „Именник на българските ханове“:

Тези пет князе управляваха княжеството на отвъдната страна на Дунава 515 години с отригани глави. А след това дойде отсам Дунава Исперих княз. Същото е и досега.

Основна роля при създаването на **българското ханство на Долния Дунав** изиграва българската родова аристокрация, а заселилите се по-рано по тези земи славянски племена запазват относителна самостоятелност. Във военно-административно отношение държавата е разделена на вътрешна и външна област, а войската — на лява и дясна част. Върховната власт, с божествен произход принадлежи на хана, който изпълнява нейното светско и духовно начало. Той е законодател и съдия, върховен жрец и главокомандащ.

Военно-административен и религиозен център на ханството е Плиска. Най-ранните укрепителни съоръжения в столицата са от земен ров с вал и дървена крепостна стена. В края на VIII — началото на IX в. започва монументално каменно строителство. Новоизградената крепостна стена разделя столицата на Вътрешен и Външен град, в който живее обикновеното население. Издигнатите във Вътрешния град каменни дворци по своя план и организация на пространството напомнят късносасанидската, сирийската и арменската архитектурни традиции от V—VII век.

Ценен извор за политическата история и военно-административното устройство на езическата българска държава са колоните с летописни, триумфални, строителни и възпоменателни надписи. Изсечени са на гръцки — официалният език на ханската канцелария. Благодарение на тях до нас са достигнали имената и титлите на членове на родовата аристокрация, участвали в съзидането на българската държавност: Чепа боготор боил-кулубър, копанът Корсис от рода Чакарар, зера таркан Негавонаис от рода Кубаир, жупан тарканът Шун от рода Кюригир, Зитко ичиргу боилът и др. (*подиуми I—III, XIV—XVIII*).

България е в постоянно противоборство с Византийската империя. Водените, в течение на близо два века, войни увеличават нейната територия — присъединени са Родопите, част от Беломорието, Централна и Източна Македония. Паметници на старобългарското въоръжение от тези битки са върхове на копия, стрели, бойни брадви, плетени и пластинчати ризници. Шпори-

Those five Kniazes ruled the Principality on the opposite side of the Danube for 515 years, being of shaven heads. Then came to this side of the Danube Isperih Kniaz.

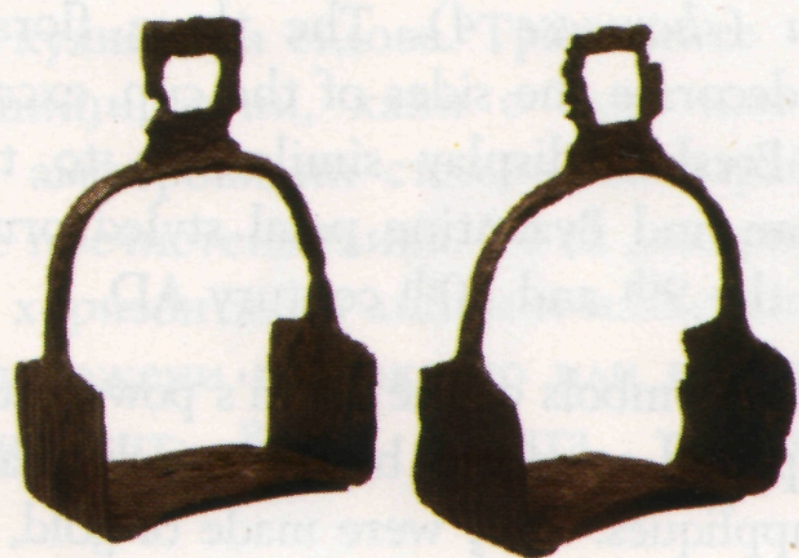
The Bulgarian tribal aristocracy played the leading part in the foundation of **the Bulgarian Khanate on the Lower Danube**, while the Slav tribes, which had previously settled in those lands, were incorporated into Bulgaria, retaining relative autonomy. In military and administrative aspect the state territory was divided into Inner and Outer regions, the troops formed a Left and a Right wing. The supreme power, thought as divinely ordained, belonged to the Khan who embodied the worldly and heavenly aspects of that power. The Khan was the highest law-maker and priest and the supreme commander-in-chief.

Pliska was the military, administrative and religious center of the Khanate. The earliest fortifications in the capital city consisted of moats and ramparts with palisades. At the end of the 8th and the beginning of the 9th century AD monumental stone structures emerged on a large scale. The newly-built fortified wall separated the capital into an Inner and Outer city, the latter being inhabited by the ordinary population. The stone palaces of the Inner city by plan and organization of space remind us of the Late-Sassanian, Syrian and Armenian architectural traditions from the 5th to the 7th century AD.

An important source on the political history and the military-administrative organization of the pagan Bulgarian state are the stone columns on which triumphal, constructional and commemorative inscriptions were engraved. They were composed in Greek, the official language of the Khan's administration. Thanks to them we know the names and the titles of some of the Khan's confidential men and ranking officials, who participated in creating the Bulgarian state system — *Chepa bogotor boil-kulubar, kopan* Korsis of the Chakarars, *zera tarkan* Negavonais of the Kubairs, *zhupan tarkan* Shun of the Kiurigir, *Zitko ichirgu boila* etc. (*platforms I—III, XIV—XVIII*).

Bulgaria was in constant wars against Byzantium. During almost two centuries the new state expanded its territory, incorporating the Rhodope Mountains, part of the Aegean region, Central and East Macedonia. The spear- and arrowheads, the combat axes, the mail and plate body armors are items of the Old-Bulgarian armament. The exhibited spurs and solid stirrups were components of a heavily armed horseman's equipment (*showcase 3*).

те и масивните стремени са от сбруя на тежко въоръжен конник (визуална 3). Освен с Византия, България воюва с хазарите и Аварския хаганат.

Стремена, VIII—IX век. Желязо, некропол при с. Дибич, Шуменско.

Pair of Stirrups, 8th—9th c. AD. Iron, necropolis at Dibich village, Shoumen district.

нат. В началото на IX в., след съкрушителна победа над аварите, хан Омуртаг (814—831) разширява държавата на северозапад до Централна Европа. Свидетелство за българското присъствие в Карпатската низина е съкровището от Над сент Миклош. То се състои от 23 златни съда, обособени в стилистично-декоративни групи. В НИМ е изложено копие на съкровището (визуална 2). Особено забележителна е кана № 2 с изображение на номадски владетел, който влачи за косата своя победен противник. Според номадската традиция подобни луксозни съдове са използвани при тържествени ритуали единствено на владетелската трапеза. В нея участват т. нар. **хранени хора** от родовата аристокрация, засвидетелстващи своята почит към великия хан. От своя страна, както посочва един строителен надпис от времето на хан Маламир, владетелят дарявал с „големи подаръци“ своите боили и багаини. Пример за подобен дар е златният медальон с изображение на хан Омуртаг. На него ханът е представен като византийски император, а около изображението има надпис: „на хан сюбиги Омуртаг“. Друг владетелски дар е златният пръстен с гръцки надпис: „Тези пръстени дава владетелят“, открит в Плиска (визуална 4).

Вероятно един от „хранените хора“, живял по времето на княз Борис, е великият жупан Сивин. Негова е богато украсената сребърна чаша с надпис: „Господи помагай. Сивин велик жупан“ (визуална 4). Трите растителни фриза върху стените на чашата намират паралели във венчелистния стил на старобългарската и византийска орнаментика от IX—X век.

Едни от знаците на властта през езическия период са обкованите с метални апликации ко-

Bulgaria was engaged in battles not only with Byzantium, but also with the Hazares and the Avar khaganate. In the beginning of the 9th century AD Khan Omurtag (814—831) expanded the state to Central Europe after a smashing victory over the Avari khaganate. The treasure of Nagy Szent Miklos attests to the Bulgarian presence in the Carpathian plains. It consists of 23 gold vessels, forming certain stylistic and decorative groups. The National Museum of History displays the copy of the treasure (showcase 2). Jug No. 2 is extremely significant for the representation of a nomad ruler, dragging triumphantly his defeated enemy by the hair. According to the nomadic tradition such luxury vessels could be used only in solemn rituals at the ruler's table. Among the tribal aristocracy at the Khan's table, the so-called *braneni hora* („nourished men“)

Кана с изображение на български владетел-победител, съкровище от Над Сент Миклош, VIII—IX век. Злато, с. Свн Николау Маре, Румъния. Оригиналът е в Художествено-историческия музей-Виена, Австрия.

Jug with Image of Triumphant Bulgarian Ruler, 8th—9th c. AD, Nagy Szent Miklos treasure. Gold, Sannikolae Mare village, Romania. The original is in the Fine Arts and History Museum in Vienna, Austria.

were also present. As they owed their status to the great Khan, they thus paid him their respect and loyalty. On his part, as is seen from the construction inscription of Khan Malamir's time, the ruler rewarded his *boilas* and *bagains* with „grand gifts“. Such a gift was the gold medallion with Khan Omurtag's image. The Khan was represented as the Byzantine emperor; his image being encircled by the legend *To Khan Siubigi Omurtag*. Another gift of the great ruler was the gold ring found in Pliska, which has the Greek inscription *The ruler gives these rings* (showcase 4).

лани. Материалът, от който са изработени гарнитурите — злато, сребро или бронз, както и техният брой, са белези за социалния статус на

Накрайник от колан, VIII век. Бронз, Североизточна България.

Belt Extremity, 8th c. AD. Bronze, Northeast Bulgaria.

притежателя им. Вторият мадарски коланен накит произхожда от могила край Мадара. Апликациите и коланните накрайници са изработени в изисканата техника на филигран и гранулация в някое от ателиетата на Велика България. Техният собственик завършва живота си най-вероятно в началото на VIII век (витрина 4). Първият мадарски коланен накит се датира в VIII—началото на IX в. и е открит в гроб до езическото светилище на Мадара. При изработването му старобългарският златар е приложил разнообразни техники — филигранна украса, инкрустиране със стъкло и маса, имитираща висококачествения византийски емайл (витрина 4). Сребърният накрайник с ажурна ластарна украса е подобен на тези от гарнитурите, използвани в двора на хан Кубер, брат на Аспарух (витрина 4). Бронзовата коланна апликация с изображение на грифон от Велики Преслав е изпълнена също в този стил (витрина 4). Сребърният и

Накрайник от колан с изображение на патица, VIII—X век. Сребро с позлата.

Belt Extremity with Duck, 8th—10th c. AD. Silver, gilding.

позлатен накрайник от друг колан е украсен с изображение на патица (витрина 4). Мотивът е познат в сасанидски Иран, откъдето прониква във византийското изкуство.

Обикновеното население обитава вкопани в земята жилища с дървена конструкция. Все-

One of Kniaz Boris I's loyal and high-ranking men was *Sivin, the great Zhupan*. To him belonged the silver cup, on the bottom of which a Greek text had been inscribed: *Lord, help. Sivín, the great Zhupan* (showcase 4). The three floral bands which decorate the sides of the cup, excavated in Veliki Preslav, display similarities to the Old-Bulgarian and Byzantine petal styled ornamentation of the 9th and 10th century AD.

Other symbols of the Khan's power during the pagan period were the belts, entirely plated with metal appliques. They were made of gold, silver or bronze and were worn as distinctive marks of their

Част от амулет-капсула, VIII век. Бронз с позлата, с. Каменово, Разградско.

Part of amulet-capsule, 8th c. AD. Bronze, gilding, Kamenovo village, Razgrad district.

possessors' social status. The Second Madara Belt Set was discovered in a burial mound near Madara, a pagan religious center. The appliques and the belt extremities were executed in the exquisite filigree and granulation techniques in one of the workshops in Great Bulgaria. The owner of the belt came to the end of his life most probably in the beginning of the 8th century AD (showcase 4).

The First Madara Belt Set, dating from the end of the 8th—the beginning of the 9th century AD was found in a grave near the pagan sanctuary of Madara. The Bulgarian goldsmith had evidently mastered the techniques of compound ornaments, adorned with filigree, incrustated glass and paste, an imitation of the Byzantine enamel of high quality (showcase 4). The silver belt extremity of openwork floral decoration is similar to the extremities

Апликация от колан с изображение на грифон, VIII век. Бронз, Велики Преслав.

Belt Applique with Gryphon, 8th c. AD. Bronze, Veliki Preslav.

кидневието на българина от езическия период е представено с вещи от бита — ножчета, точила, костени игленици, прешлени за вретено, амбалажни (амфори и делви), трапезни и кухненски съдове. Трапезните — гърнета, паници, купи, кани с една или с две дръжки, амфоровидни стомни, са изработени от добре пречистена глина. Те са декорирани с врязани хоризонтални линии и излъскани ивици, разположени вертикално или в мрежовиден орнамент. Върху дъната, тялото или

Старобългарски съдове, VII—IX век. Глина, некрополи при с. Топола, Добричко и Балчик.

Old-Bulgarian Pottery, 7th—9th c. AD. Clay, necropolises at Topola village, Dobrich district and Balchik.

дръжките на някои съдове са нанесени врязани или релефни знаци. Те са вероятно знаци на грънчаря или на собственика. Възможно е някои от тях да са имали апотропееен смисъл (витрини 5, 6 и подиум IV).

Носените от средновековния българин накити и амулети са допълнение към неговото облекло. През езическия период, освен естетическа, те имат и магическо-предпазна функция. Най-разпространени са нанизите от глинени и стъклени мъниста. Обеците имат традиционни форми — гроздовидни, луновидни, често със звездовидни висулки. Сравнително рядък накит е диадемата от усукана тел със следи от позлата, открита в езическия некропол при с. Дибич, Шуменско (витрина 7).

Някои от амулетите били свързани с дейността на шамана, магьосник-лечител. Антропоморфните фигурки-„уроци“ от VII—VIII в. (витрина 8) отразяват вероятно източна генеалогична легенда, според която вълчица отгледала уродливо момче и с него основала владетелски род. Подобни фигурки са познати от Северен Кавказ и района на р. Волга и се датират в VII—IX век.

of the belts from the court of Khan Kuber, Asparuh's brother (*showcase 4*). The bronze belt applique with a gryphin image from Veliki Preslav was performed in the same style (*showcase 4*). Another belt extremity of gold and silver gilding was adorned with a duck's representation, one of the symbols of the ruler's power (*showcase 4*). The motive was known in Sassanian Iran from where it penetrated into the Byzantine art.

The ordinary people used to live in dwellings of wooden construction, dug into the ground. **The everyday life style of the Bulgarians during the pagan period** is represented through objects like knives, grindstones, bone needle-cases, packing containers (amphorae and earthen jars), kitchen and table cutlery and vessels. They were made of well-refined clay, in various shapes — jars, plates, bowls, oinochoe-mouthed or two-handled jugs, amphora-shaped pitchers. The vessels were decorated with incised horizontal lines and polished strips, situated vertically or forming nettings. Engraved or relief signs had been marked on the bottoms, bellies or the handles of some vessels. They were the potters or the owners' stamps and some of them most probably functioned as apotropais (*showcases 5, 6 and platform IV*).

The ornaments and the amulets, worn by the medieval Bulgarians, completed their clothing. During the pagan period they possessed not only esthetic but also magic and protective functions. The strings of ceramic and glass beads were among the most widespread. The earrings followed traditional shape patterns — cluster-like, crescent-shaped, often with starlet-like pendants. Comparatively rare ornament was the diadem of twisted wire with traces of gilding, discovered in the pagan necropolis near the village of Dibich, the Shoumen district (*showcase 7*).

Обица, VIII век. Бронз.

Earring, 8th c. AD. Bronze.

Some of the amulets were connected with the *shaman*, a magician and a healer. The misshapen anthropomorphic figurines from the 7th—8th century AD (*showcase 8*) probably reflect the eastern genealogical legend about a she-wolf who reared a deformed boy and thus founded a ruler's dynasty.

Езическите некрополи на славяни и българи по Долния Дунав отразяват различните погребално-поминални практики на двата етноса. Славяните практикуват трупоиъгаряне, а българите — трупопологане и трупоиъгаряне. В гробовете се откриват накити, кости от животни и керамични съдове като погребален дар. Някои от гробните съоръжения представляват камери, из-

Гробна камера с урна, VII—IX век. Глина, реконструкция, некропол при с. Топола, Добричко.

Burial Chamber with Urn, 7th—9th c. AD. Clay, reconstruction, necropolis near Topola village, Dobrich district.

градени от тухли или камъни, а други — ями, облицовани с дърво. Често гробовете са маркирани с камъни (платформ IV). М.И.

През 864 г. княз Борис-Михаил (852—889) приема християнството като държавна религия. Надписът от Балши, Южна Албания, е едно от най-ранните известия за това събитие:

„Покръсти се от Бога архонтът на България Борис, преименуваният Михаил, заедно с дадения му от бога народ, в лето 6374“.

(на стената, вляво от платформ V).

Нагърден кръст-реликвиар, X—XI век. Бронз, с. Скрино, Кюстендилско.

Pectoral Reliquary Cross, 10th—11th centuries. Bronze, Skrinovo village, Kyustendil district.

Similar figurines are known from North Caucasus and the Volga region and are dated from the 7th to the 9th century AD. The pagan amulets continued to be worn even after the adoption of Christianity as a reflection of old beliefs, deeply rooted in the people's mind.

Антропоморфни фигурки-„уроци“, VII—VIII век. Бронз, с. Каменово, Разградско.

Missshapen Anthropomorphic Figurines, 7th—8th c. AD. Bronze, Kamenovo village, Razgrad district.

The Slavs and the Bulgarians' pagan necropolises from the Lower Danube reflected the different burial practices of the two ethnic communities. The Slavs used to cremate the dead bodies, while the Bulgarians either buried or cremated them. Ornaments, animal bones and burial offerings such as ceramic vessels were found in the graves. On the Lower Danube the Bulgarians and the Slavs started to use complex grave constructions, representing brick or stone chambers while others were simple grave pits of wood facing (platform IV). М.И.

In AD 864 Kniaz Boris-Michael (852—889) accepted the Byzantine Orthodoxy as state religion. The inscription from Balshi village, South Albania, is one of the earliest sources on that event:

Converted was in God's name the archont of Bulgaria Boris, and given the name of Michael, together with his people, whom God had put under his protection, in the year of 6374.

(on the wall, left of platform V).

That act strengthened the position of the supreme autocratic power and speeded the process of consolidating of the Bulgarian nation. The international prestige of Bulgaria grew up with its incorporation into the Christian world of Europe.

The Byzantine author Ioannes Skylitzes also gave information on the conversion of the Bulgarians in his chronicle, the main source on the Bulgarian history in the 9th—11th century (showcase 10). The Madrid facsimile of this work was richly illustrated with 574 miniatures. Dozens of them support the text with visual information on

Процесиен кръст с Благославящ Христос и Богородица Оранта, X век. Бронз, Видинско.

Processional Cross with Christ Blessing and the Virgin Orans, 10th c. AD. Bronze, Vidin district.

Печат на княз Борис-Михаил, след 864 г. Олово.

Seal of Kniaz Boris I Michael, after AD 864. Lead.

Печат на Георги, архиепископ на България, 70-те години на IX век. Олово.

Seal of Georgi, Archbishop of Bulgaria, 870s. Lead.

Княз Борис-Михаил, миниатюра от Учителното евангелие на Константин Преславски, руски препис от XIII век. Държавен исторически музей, Москва.

Kniaz Boris-Michael, miniature from Constantin Preslavski's Gospel, Russian copy from 13th century. The Moscow State Museum of History.

Цар Симеон разбива византийската армия в Тракия (894), миниатюра от Мадридския препис на хрониката на Йоан Скилица, XII—XIII век. Мадридска национална библиотека.

Tsar Simeon Defeating the Byzantine Troops in Thrace (AD 894), miniature from the Madrid copy of Ioannes Skylitzes' Chronicle, 12th—13th centuries. The Madrid National Library.

Печат на цар Симеон I, след 918 г. Олово.
Seal of Tsar Simeon I, after AD 918. Lead.

Тока от колан с изображение на лъв, IX—X век.
Бронз, Пловдивско.

Belt Buckle with Lion, 9th—10th c. AD. Bronze, Plovdiv district.

Този акт укрепва позициите на върховната самодържавна власт и ускорява процеса на консолидиране на българската народност. Международният престиж на България нараства с приобщаването ѝ към християнския европейски свят.

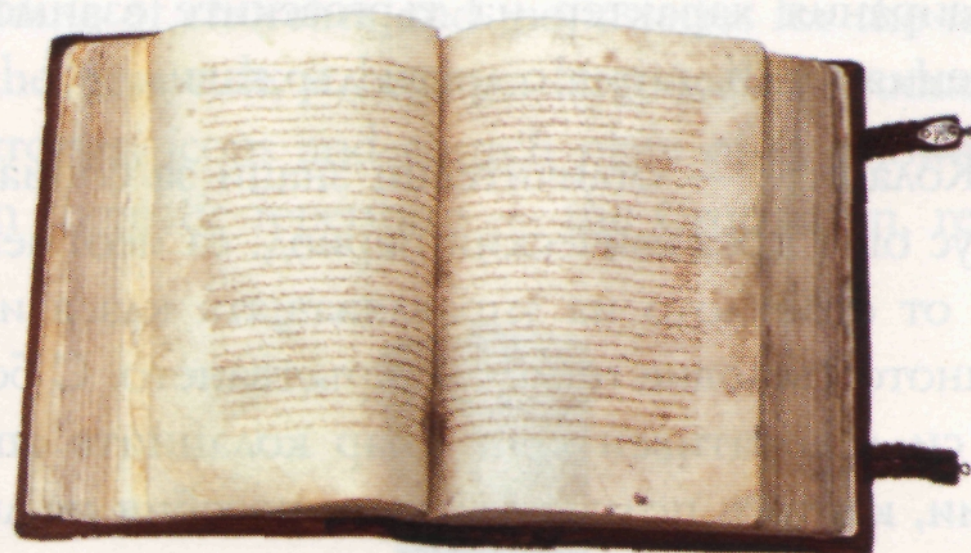
За покръстването на българите пише и византийският автор Йоан Скилица, чиято хроника е основен извор за българската история през IX—XI век (*витрина 10*). Богато илюстрираният Мадридски препис на това съчинение съдържа 574 миниатюри, няколко десетки от които допълват текста и с образна информация за българо-византийските дипломатически отношения и военни конфликти (*на стената, вдясно от подиум IX*). В него хронистът и живописците отделят особено внимание на сина на княз Борис — цар Симеон (893—927). С вътрешнодържавното си управление и победоносните си войни той извежда България до върховете на нейното могъщество.

Особено ценни свидетелства за силните държавни позиции и **политическия възход** са владетелските печати, т. нар. моливдовули — на княз Борис-Михаил, на Симеон — като княз и след провъзгласяването му за василевс (цар), на неговия приемник Петър (927—970), при когото този най-висок владетелски титул и самостоятелната българска патриаршия са официално признати от Византия (*витрина 9*). Двата вида печати на Георги — архиепископ на България, са единствените достигнали до наши дни оригинални паметници, излезли от канцеларията на главата на независимата българска църква през най-ранния период на съществуването ѝ (*витрина 9*).

Печат на цар Петър I (927—970 г.). Олово.
Seal of Tsar Petar I (927—970). Lead.

Пълното централизиране на българската държава още през втората половина на IX в. довежда до усъвършенстване на военно-административната ѝ уредба и до обособяване на единно болярско съсловие. Останките от митницата, действала при средновековния град Дебелт и намерените там многобройни печати на владетели, сановници и частни лица (*витрина 9*) са доказателство за особените мерки, полагани за защита на границата, за водената оживена кореспонденция и за ор-

История на Йоан Скилица и Продължителя на Скилица, препис от първата половина на XIII век. Пергамент, Охрид.

History by Ioannes Skylitzes and the Skylitzes Continuator, copy from the 1st half of 13th century. Parchment, Ohrid.

the Bulgarian-Byzantine diplomatic relations and war conflicts (*on the wall, right of platform IX*). Both the historian and the painter paid special attention to Tsar Simeon the Great (893—927), Kniaz Boris I's son. Thanks to Tsar Simeon's victorious war campaigns and successful home policy, Bulgaria reached the peak of its political grandeur and might.

Extremely significant evidences of **the political advance** are the seals of Kniaz Boris-Michael; of Simeon — both as a Kniaz and as a Bazileus, *Tsar of Bulgaria*; of his successor Peter (927—970), during whose reign Byzantium recognized officially the highest title (Bazileus) of the ruler and the autonomous Bulgarian Patriarchate (*showcase 9*). The two kinds of seals, belonging to Georgi, Archbishop of Bulgaria, are the only original items, issued from the office of the head of the independent Bulgarian church, that have survived from the earliest time of its existence to our days (*showcase 9*).

The ultimate centralization of power in the state in the second half of the 9th century AD caused improvements in the military-administrative organization of the state and brought about to the emergence of integrated *boyar* nobility. The remains of the customs at the medieval town of Debelts as well as the numerous seals of rulers, dignitaries and private persons found there (*showcase 9*) testify to the specific measures, taken to secure the defence of the state border, to the busy correspondence and the organized character of the trade relations between Bulgaria and the other states.

The belts as social status differentiating marks even in the heathen period, continued to be an inherent part of the garments both of the ruling class and the military after the conversion. The belt appliques with their extremely rich decorative

ганизирания характер на търговските взаимоотношения на България с други държави.

Коланите — отличителни знаци за социален статус още през езическия период, са неотменна част от облеклото на управляващата класа и на военното съсловие и след покръстването. С богатия си декоративен репертоар коланните апликации, както и подпечатващите пособия на лица с административни функции, са сред най-интересните произведения на художествената металлообработка в ранносредновековна България (*визуална 11*).

Със заемането на българския престол от княз Симеон през 893 г. **държавният център е преместен от Плиска във Велики Преслав**. Новата столица е здраво укрепена и благоустроена, в нея се издигат представителни граждански и църковни сгради, украсени богато с художествено изработена каменна пластика (*подиуми VI, VIII и XII*).

В края на IX и през X в. **Велики Преслав става единственото средище в Европа за производство на белоглинена рисувана керамика**. Продукцията на специализираните ателиета към преславските манастири се състои от луксозни трапезни съдове, многоцветна архитектурна украса, рисувани и релефни икони — забележителни образци на керамичната живопис (*визуална 12, подиуми VII и IX*).

Една от основните цели на държавната политика при управлението на владетелите Борис,

Декоративни плочки за стенна облицовка, X век. Рисувана глазирана керамика, Велики Преслав.
Wall-facing Decorative Tiles, 10th c. AD. Painted glazed ceramic, Veliki Preslav.

Симеон и Петър е **културно-религиозното утвърждаване на България**. Това се постига с приобщаването на българския народ към християнството, с приемането на славянската писменост, създадена от светите братя Кирил и Методий през 855 г. и широко разгърнатата се просветно-книжовна дейност, покровителствана и стимулирана от владетеля. В Преслав — един от главните културни центрове на Югоизточна Европа, както и в Охрид, възникват първите кни-

repertoire and the personal seals, belonging to government officials, were among the most interesting items of the artistic metalwork in the early medieval Bulgaria (*showcase 11*).

Having ascended the throne in AD 893, Kniaz Simеon **shifted the state capital from Pliska to Veliki Preslav**. The new capital was soundly fortified and well laid out, with representative secular and ecclesiastical buildings, abundantly decorated with artistic stone plastics (*platforms VI, VIII, XII*).

At the end of the 9th and the entire 10th century AD **Veliki Preslav developed into the single production center in Europe for white clay painted ceramics**. The specialized workshops at the Preslav monasteries produced luxury table vessels, multi-color architectural ornamentations, painted and relief icons, remarkable examples of ceramic painting (*showcase 12, platforms VII, IX*).

Strengthening of the cultural and religious position of Bulgaria was one of the ambitious goals of the state policy under the Tsars Boris, Simеon and Peter. Soon after the conversion the state urgently needed means of writing in Slavonic vernacular to facilitate the acceptance of the new religion. In AD 855 the two brothers Constantine-Cyril and Methodius created the alphabets. Their disciples were invited by the Tsar to Bulgaria, where they effectively diffused translated and original literature under his patronage and encouragement. In Veliki Preslav, one of the major cultural centers in Southeast Europe, as well as in Ohrid, the first literary schools emerged. The rich literature, created in those centers was in Old-Bulgarian and that tradition continued in the following centuries (*in front of platform XII, showcase 31*).

The official adopting of Christianity required new thematic and artistic values in the religious architecture and the applied art. Together with the

Капител с кръст, XI век. Мрамор, църква „Св. Богородица“ на о-в Свети Иван при Созопол.
Capital with Cross, 11th century. Marble, Virgin Mary church, island of Sveti Ivan, Sozopol.

жовни школи, в които се създава богата литература на старобългарски език — традиция, която продължава и през следващите столетия (*пред подиум XII, витрина 31*).

Официалното приемане на християнството налага нова тематична и художествено-изобразителна система във всички дялове на приложното изкуство. Наред със строителството на църкви и манастири, за утвърждаване на новата религия започва масовото изработване на кръстове, икони и други църковни принадлеж-

Св. Климент Охридски, XIII век. Дърво, оригиналът е в манастира „Св. Климент“, Охрид.

St. Kliment of Ohrid, 13th century. Wood, the original is in St. Kliment monastery, Ohrid.

ности, с непознат дотогава сюжетен репертоар — Разпятието, разкриващо смисъла на човешкото спасение, образите на Богородица и на светци, празнични сцени от живота на Христос и Богородица, „зверинна“ християнска символика. На основата на усвояения от Византия производствен и художествен опит в тази насока, в християнска България се изграждат местни изпълнителски традиции с овладени до съвършенство технологии (*витрина 13*).

В българските средновековни градове действат и известен брой ателиета за металообработка. В

building of churches and monasteries for the needs of the new cult, it began a large-scaled production of crosses, icons and church plate of unknown till then thematic repertoire — the Crucifixion, revea-

Нагръден кръст-реликвиар, X—XI век. Бронз, Асеновградско.

Pectoral Reliquary Cross, 10th—11th centuries. Bronze, Assenovgrad district.

ling the significance of the Salvation, the Virgin Mary and the Saints' images, scenes from Christ and Mother of God's lives, the „animistic“ Christian symbols. Christian Bulgaria drew on the artistic and practical experience of Byzantium but the Bulgarian masters developed their own local performing traditions, mastering the techniques to perfection (*showcase 13*).

A certain number of **metal-working shops** functioned in the medieval Bulgarian towns. In the 10th AD century a large metal-working center was in operation in the surroundings of Veliki Preslav, the only one of that period discovered for the present (*showcase 13*). To facilitate their work, the masters used a large set of instruments and devices and applied various techniques in making gold, silver, copper, bronze and lead objects of the cult and everyday life.

Апликация, X—XI век. Оловна сплав, Новопазарско.

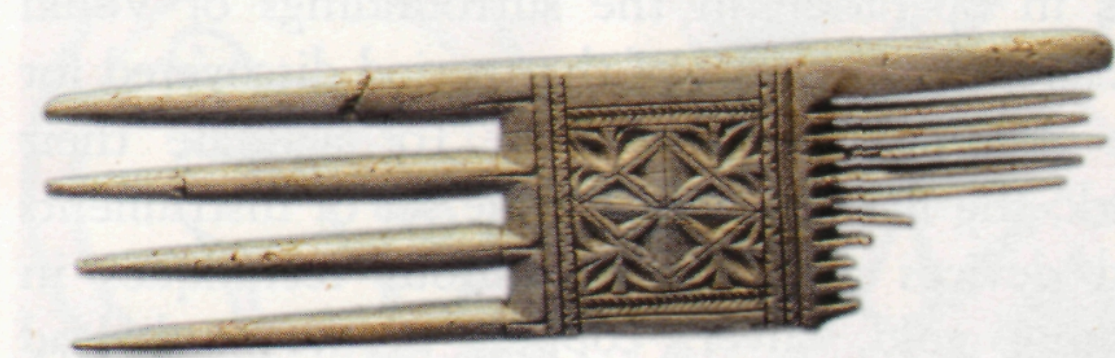
Applique, 10th—11th centuries. Lead alloy, Novi Pazar region.

околностите на столицата Велики Преслав през X в. също действа голям център за обработка на метал — единственият открит засега от това време (*витрина 13*). Майсторът използва богат набор от инструменти и приспособления, прилага разнообразни техники при изработването на култови и битови предмети от злато, сребро, мед, бронз и олово.

Многобройните **накити**, открити при археологическо проучване на селища и некрополи, свидетелстват за масовата им употреба от всички слоеве на старобългарското общество. Богатото разнообразие от форми и декоративни елементи с подчинено на модните тенденции в златарството, съчетани с творческия усет и професионалните умения на майсторите (*витрина 14*).

От това време до нас са достигнали и някои образци на **костената пластика** с подчертани художествени качества. Гребенът от Дуранкулак, намерен в жилището на административния управител на средновековното селище, прави впечатление със семплата си, но изпълнена с голяма вещина геометризирана растителна украса (*витрина 14*).

Една от съществените прояви на старобългарската култура е производството на битова **керамика**. Освен кухненските видове и тези, предназначени за съхраняване и пренасяне на продукти, трапезните съдове са друг голям дял от продукцията на местното грънчарство. През IX—X в. широко разпространение добиват каните и амфоровидните стомни. Под византийско влияние започва производството на глазирана трапезна керамика. По-рядко се срещат съдове с релефна и

Гребен, X век. Кост, средновековното селище на Големия остров при с. Дуранкулак, Добричко.

Comb, 10th century. Bone, medieval settlement on the Big Island near Dourankulak, Dobrich district.

врязана украса — част от народното изобразително изкуство (*витрина 15 и подиум XI*).

В края на X в., под натиска на Византия, политическият и църковно-религиозен център на българската държава се премества в западните ѝ области. Борбата за отстояване независимостта на страната оглавява Самуил (997—1014), местен управител и пръв военачалник при царете Борис II и Роман, а от 997 г. и сам цар на България. С висока научна стойност е единственият запазен паметник от негово име — известният

The numerous **ornaments**, discovered during the archaeological searching and excavation works in villages and necropolises, testify to their being wide-spread and worn by all strata of the Old-Bulgarian society. The great variety of forms and decorative elements was subjected to the fashionable tendencies in goldsmithery. They were composed with fine artistry and professional skills (*showcase 14*).

Огърлица, X—XI век. Мед, посребряване, югозападните български земи.

Necklace, 10th—11th centuries. Copper, silver gilt, Southwest Bulgarian lands.

Certain examples of **bone plastic art** with distinct artistic values have survived from that time. The comb from Dourankulak, discovered in the administrative governor's dwelling in the medieval settlement, draws attention with its simple geometrically stylized floral ornamentation (*showcase 14*).

A significant aspect of the Old-Bulgarian culture was the production of ordinary **ceramics**. Besides the kitchen pottery and the packing vessels, the table vessels were another large part of the local workshop production. In the 9th and the 10th century AD the jugs and amphora-shaped pitchers became very widespread. Under the Byzantine influence glazed table vessels appeared. Vessels with relief and engraved decoration, examples of people's traditional art are rare to find (*showcase 15, platform XI*).

In the end of the 10th century under the pressure of Byzantium, which had launched war campaigns against Bulgaria, the **political and ecclesiastical center of the Bulgarian state** was transferred to the Western parts of the kingdom. Samuil (991—1014), a former local governor and the first military commander in the reign of the Tsars Boris II and Roman and since AD 997 — Tsar of Bulgaria, took the lead of the struggle for defending the independence of Bulgaria. Of great histo-

Самуилов надпис, създаден в памет на родителите му и на най-големия му брат (*подиум X*).

При последните владетели на Първото българско царство завършва процесът на утвърждаване на монархията. Титулатурата „цар“ и „самодържец български“ е документирана в строителен надпис на Иван Владислав (1015—1018) за обноваването на крепостта Битоля (*пред подиум XII*). След половинвековна съпротива срещу Византия, с падането на столицата Охрид в 1018 г., се прекъсва временно самостоятелното политическо развитие на българската държава. К.К.

Е установяването на византийското владичество по българските земи, новите управниции налагат свое административно устройство — земите между Стара планина и р. Дунав се организират в тема Паристрион (Поддунавие), северо-западните български земи се обособяват в тема Сирмиум, а на югозапад, където е сърцето на Самуилова България, се създава тема България. Българската църква губи патриаршеския си статут. Епархиите от Дунавска България са подчинени пряко на Константинополската патриаршия, а тези от югозападните предели на страната с център гр. Охрид са обособени в отделна архиепископия.

През последвалото повече от сто и петдесет годишно византийско владичество българите са превърнати в едни от многото поданици на Империята. Те изпитват на гърба си **новите феодални поземлени отношения** на „прониарството“ и данъчния гнет на „синоната“. Силите на българското общество се изчерпват и в реализирането на амбициозната политика на императорите от фамилията Комнин да възкресят величието на империята от епохата на император Юстиниан I. В тези трудни моменти споменът за загубеното българското царство намира израз в множество **въстания срещу византийското управление**. Върхът на въоръжената съпротива за възстановяване на българската държава е мощното въстание от 1040—1041 г. на Петър Делян — внук на цар Самуил. Въстанието започва в югозападните български земи с център гр. Скопие, но въпреки първоначалните му успехи, Византия го потушава с измама и силна войска (*на стената, вляво от витрина 16*).

В началото на XII в. центърът на съпротивата срещу Византия се премества в североизточните български земи. Новият поход се стимулира от нападенията на „късните“ номади — кумани, узи, печенег, които се настеляват в Добружа и променят демографския облик на тази територия. За да се защити от тях, империята разрешава на

rical value is the only surviving gravestone epitaph, the well known *Samuil's inscription* commemorating his parents and oldest brother (*platform X*).

During the reign of the last rulers of the First Bulgarian Kingdom the monarchy strengthening process was completed. The title *Tsar* was documented in a building inscription of Ivan Vladislav (1015—1018) on the renovation of the Bitola fortress (*in front of platform XII*). The capital of Ohrid was captured in 1018 and the independent political development of Bulgaria broke off after nearly half a century of resistance against Byzantium. К.К.

On establishing of the Byzantine rule in the Bulgarian lands the new government imposed its own military and administrative organization — the lands between the Balkan Mountains and the Danube river were included in the *thema* Paristrion (the sub-Danube region), the Northwestern lands — in the *thema* Sirmium and the Southwestern parts, the heart of Samuil's Bulgaria, in the *thema* Bulgaria. The Bulgarian church lost its Patriarchal status. The eparchies of the Danube Bulgaria were directly subjected to the Constantinople Patriarchate and those in the southeastern territories of the country with Ohrid as their center, formed a separate bishopric.

The Byzantine rule lasted for more than a century and a half, the Bulgarians becoming just a part of the many subjects of the Empire. They suffered gravely from **the new feudal land system** and the Byzantine taxation system, introduced in a more severe form than in the other *themas* of the Empire. The energy of the Bulgarian society was drained by the ambitious policy of the emperors of the Comnenos dynasty and their attempts to restore the glory of Byzantium from the time of Justinian I. In the time of hardships the memory of the lost Bulgarian kingdom found expression in a great many **uprisings against the Byzantine dominion**. The peak of the struggle for the restoration of the Bulgarian state was reached by the mighty rebellion of 1040—1041, with Peter Delyan, Tsar Samuil's grandson, at the head. With an army recruited in the Trans-Danubian lands, he crossed the Danube at Belgrade, where he was proclaimed Tsar and called upon the Bulgarians to join. The uprising started in the Southwestern Bulgarian lands with Skopie as a center and quickly spread over a large territory. The desperate resistance of the Bulgarians lasted for a year

Стенопис Богородица от Дейсис, XI век.
Костницата на Бачковския манастир.

*Mural Painting The Virgin from a Deesis,
11th century. The Vault at the Bachkovo
monastery.*

Наниз с нагръден кръст, XI век. Бронз, стъкло,
некропол пред източната порта на Плиска.

*Bead String with Pectoral Cross, 11th century. Bronze,
glass, necropolis at the Eastern gate of Pliska.*

Стенопис Св. Василий, XI век. Църквата Св. София в Охрид.
 Mural Painting St. Basil, 11th century. St. Sophia church in Ohrid.

Колонка от олтарна преграда, XI век. Мрамор, църква Св. Йоан Предтеча
 на о-в Св. Иван, Созополски залив.

Chancel Screen Colonnade, 11th century. Marble, Saint John the Precursor
 church on Sveti Ivan island near Sozopol.

местното население да се въоръжи и да създаде собствена военна организация. По-късно тя ще бъде в основата на въстанието на Асеневци.

Времето на византийското господство е епоха на промени в утвърдената старобългарска култура. В бита на българите навлиза византийската културна традиция. Скъпите съдове от благородни метали са заменени с луксозна, красива сграфито и ангобирана керамика. Утвърждава се и ползването

Купа, XI век. Глина, Калиакра.
Bowl, 11th century. Clay, Kaliakra.

на стъклени гривни, които са декорирани с рисувани животински и растителни орнаменти. Новите накити (украшения) вече са достъпни за обикновените хора, а заможните следват константинополската им мода на пищност. Ползваните от тях накити са изпълнени в ажур и с филигранна техника (витрина 16). От това време са и облицовъчните

Гривни с рисувана украса, XI век. Стъкло, некропол при Симеоновград.

Bracelet with Painted Decoration, 11th century. Glass, necropolis near Simeonovgrad.

плочи от червен пясъчник с изображения на лъв, двуглав орел и пауни, намерени в Стара Загора (пред подиум XIII и срещу витрина 16).

Олтарна плоча с изображение на пауни, XI век. Червен пясъчник, Стара Загора.

Parapet Slab with Peacocks, 11th century. Stara Zagora.

but in the end Byzantium suppressed it through deceit and thanks to its powerful army (on the wall, left of showcase 16).

At the turn of the 12th century the anti-Byzantium resistance center was transferred to the Northeastern Bulgarian lands. The new upsurge was stimulated by the assaults of the „late“ nomads — the Kumanians, the Uzis and the Pechenegs, who settled in Dobroudzha and changed the demographic picture of the area. In order to defend itself, the Empire permitted the local people to arm and establish their own combat organization. That same organization became the basis of the revolt of the brothers Assen and Peter, *boyars* from the town of Turnovo.

The Byzantine rule was a period of deep changes in the established **Old-Bulgarian culture**. The Byzantine cultural tradition penetrated into the everyday life style of the Bulgarians. The expensive vessels of precious metal were replaced by luxurious and beautiful *sgraffito* ceramics. Bracelets of glass fibers, decorated with animalistic and vegetable ornaments became widespread. They were within the means of the

Пръстен, X—XI век. Сребро, ниело, некропол при Източната порта на Плиска.

Ring, 10th—11th centuries. Silver, nielo, necropolis at the Eastern gate of Pliska.

Наушници, XI—XII век. Сребро, стъкло, некропол при Симеоновград.

Pendant Earrings, 11th—12th centuries. Silver, glass, necropolis near Simeonovgrad.

ordinary people already. The jewelry of the well-born performed in open work and filigree techniques, followed the gorgeous patterns of the Constantinople style (showcase 16). Of that time are the facing slabs from red sandstone with lion, gryphin, double-headed eagle and peacock images, found in Stara Zagora (in front of platform XII, opposite showcase 16).

The autonomous Bulgarian Ohrid Archbishopric maintained the local church building and the exquisite wall painting. Magnificent

Прекрасни са и образците от стенна църковна живопис, запазени в църквата „Св. Пантелеймон“ при с. Нерези (дн. Р. Македония) (*на стената, вдясно от подиум X*) и в костницата на Бачковския манастир (*до подиум XII*). Представените образи се отличават с топлота, човечност и реализъм.

Единадесетото и дванадесетото столетие минават под знака на чуждо господство в земите ни. По това време българската народност показва завидна устойчивост и непрестанен стремеж към възстановяване на самостоятелната българска държава. **И.К.**

След почти двувековно византийско владичество, в резултат на въстанието на братята Асен и Петър (1185), **се възстановява българската държава**. На българския престол се установява Асеновата династия (1185—1277 и 1279—1280). Утвърждаването на новата държава е резултат на няколко победи над византийската войска. По време на битката в Тревненския балкан (1190) под предводителството на цар Иван Асен I българите пленяват при засада целия обоз на византийците, „императорските пирамидални корони, чашите на знатните, голямо количество пари и самия императорски кръст“. Византийският император Исак II Ангел едва успява да се спаси. Във витрина 17 е представено въоръжение от XIII—XIV в.: разпространените през XIV в. мечове с железни ограничители на ръкохватката, образци от масово употребяваните на Балканите след XIII в. боздугани, разнообразни върхове на стрели — за пробиване на леки или тежки ризници, за лов и пр. Тук може да се види и кръстът на севаст Берислав, свален от византийска хоругва. Той вероятно е военна плячка, пренесена в Търново от севаста и поставен в родовата му цър-

examples of frescos can be seen in the church of Saint Panteleimon near the village of Nerezi in present-day Republic of Macedonia (*on the wall, right of platform X*) as well as in the ossuary of the Bachkovo monastery (*at platform XII*). The wall paintings are remarkable for the warmth, tranquility and realism of the images.

The 11th and the 12th century went off under the sign of the foreign rule in our lands. The Bulgarian people, however, manifested enviable firmness and unceasing attempts at restoring the independence of the Kingdom. **I.K.**

After almost two centuries of Byzantine domination, the brothers Assen and Peter's uprising (1185) resulted in **restoring of the Bulgarian state**. The throne was ascended by the Assen's dynasty (1185—1277 and 1279—1280). Veliko Turnovo became the capital city of the Second Bulgarian Kingdom. The consolidation of the new state was a natural consequence of several victories over the Byzantine troops. In 1190, the Bulgarian army under the command of Tsar Ivan Assen I laid an ambush in the Triavna pass (the Balkan Mountains) and attacked the supplies of the Byzantines, capturing „*the Emperor's pyramid-shaped crowns, the nobles' cups, a great amount of coins and even the Emperor's cross*“. The Byzantine Emperor Isaac II Angelus barely escaped capture.

Weapons from the 13th and 14th century are displayed in showcase 17 — swords with iron hilt stoppers, in use during the 14th century, maces which had largely spread in the Balkans since the 13th century, various arrowheads, intended to pierce both light and heavy mail shirts or to be used in hunting etc. The visitor can also see *Sevast Berislav's cross*, removed from a Byzantine gonfalon. The cross was most probably a battle trophy, taken to Veliko Turnovo by the sebast and placed in his family church on the Trapezitsa hill.

The defeat of the Latin knights near Adrianople (1205) and Emperor Baldwin I's capture by Tsar Kaloyan (1197—1207) proved Bulgaria to be one of the significant military and political factors in Europe. The solid gold ring of Tsar Kaloyan, commissioned in his adolescence, remains the most substantial of the aristocratic rings in Medieval Bulgaria (weight 61,15 g). Next to it is the only seal of the Constantinople Latin Emperor Baldwin II of Flandres, the only one found in Bulgaria during archaeological excavations in Kailuka site near Pleven (*showcase 18*).

Боздугани, XIII—XIV век. Бронз, желязо.
Maces, 13th—14th century. Bronze, iron.

Танцът на Мариам, миниатюра от
Томичовия псалтир, 1360 г. Държавен
исторически музей, Москва.

Mariam's Dance, miniature from the
Tomic Psalter, 1360. The Moscow State
Museum of History.

Чаша, XIV век. Сребро, с. Бели извор, Врачанско.

Cup, 14th century. Silver, Beli izvor village, Vratsa district.

ква на хълма Трапезица. Разгромът на латинските рицари при Одрин (1205) и пленяването на император Балдуин I Фландърски от цар Калоян (1197—1207) утвърждават българската държава като една от значителните военни и политически сили в Европа. Масивният златен пръстен на царя, остава и днес най-големият аристократичен пръстен от Българското средновековие (тегло 61,15 г). Редом с него е показан и единственият печат на константинополския латински император Балдуин II Фландърски, произхождащ от България, намерен при археологически разкопки в м. Кайлъка до Плевен (*витрина 18*).

До наши дни са достигнали няколко изображения на средновековни български царе и аристократи. Това на цар Иван Асен II (1218—1241) е от златния му печат, съхраняван днес в Зографския манастир на Света гора (*на стената, вдясно от витрина 17*). При неговото управле-

Медальон с изображение на крилат лъв, XI—XIII век. Медна сплав, позлата, Димитровград.

Medallion with Winged Lion's image, 11th—13th centuries. Copper alloy, gilding, Dimitrovgrad.

ние България достига най-голямото си могъщество. След битката при Клокотница (1230) тя става единствената военна и политическа сила в Югоизточна Европа.

Ктиторските портрети на цар Константин Асен (1259—1277) и първата му жена, царица Ирина, са от притвора на Боянската църква „Св. Николай и Св. Пантелеймон“, зографисана през 1259 г. (*на стената, вдясно от витрина 17*). По време на управлението му в България зачестяват татарските набези, обезлюдявали голяма част от днешна Североизточна България. Страната търпи сериозни териториални и човешки загуби. Въстанието на селския вожд Ивайло слага край на управлението му. След дълъг период на борби с татарите и нестабилност на владетелската институция при цар Иван Александър Асен (1331—1371), следва период на относителна

Several representations of **medieval Bulgarian tsars and aristocrats** have survived up to now. Tsar Ivan Assen II (1218—1241) was portrayed on his gold seal, now in possession of the Zograph monastery of Mount Athos (*on the wall, right of showcase 17*). Under his rule Bulgaria reached the peak of its might. After the victorious battle near Klokotnitsa (1230) the Second Bulgarian Kingdom became the only political and military power in Southeast Europe.

The donor's portraits of Constantin Assen (1259—1277) and his first wife *Tsaritsa* (empress) Irina are from the narthex of Saint Nikolas and Saint Panteleimon church in Boyana, painted in 1259 (*on the wall, right of showcase 17*). In Tsar Constantin Assen's reign the Tartars' assaults frequented, the country was invaded and plundered every year. Vast portions of today's Northeast Bulgaria were devastated and depopulated. The country suffered grave territorial and human losses. The revolt of Ivailo (Bulgarian tsar from 1277 to 1280) which attracted both boyars and great masses of peasants put an end to Tsar Constantin Assen's reign. After a long period of clashes with the Tartars and instability of the royal institution, there followed relative stability and flourish of culture in the reign of Tsar Ivan Alexander Assen (1331—1371). Of the eight portraits of that ruler which have survived, we represent the image from *Ivan Alexander Assen's Tetraevangelia*, the most richly decorated Bulgarian manuscript — it contains 366 miniatures. The original is now in the British Museum in London. The Tsar was presented in the company of his second wife, „the recently converted“ *Tsaritsa* Theodora and their two sons from that marriage — the future Tsar Ivan Shishman (1371—1395) and the early deceased Ivan Assen (*on the wall, above platform XIX*). The magnificent

Апликация с хералдично изображение на лъв, XIV век. Медна сплав, Великотърновско.

Applique with Heraldic Image of Lion, 14th century. Copper alloy, Veliko Turnovo district.

стабилизация и културен разцвет. От запазените осем портрета на този цар, тук е представено изображението от Четириевангелието на цар Иван Александър Асен, съхранявано днес в Британската библиотека, Лондон. Царят е представен с втората си жена, „новопокръстената“ царица Теодора. Тук са и двамата му сина от този брак — бъдещият цар Иван Шишман (1371—1395) и рано починалият Иван Асен (*на стената, вляво от подиум XIX*). Представено е и едно великолепно изображение на сестра му Елена, омъжена през 1332 г. за сръбския крал Стефан Душан от църквата в с. Лесново, Кратовско (*на стената, вдясно от подиум XIX*).

Сред запазените портрети на средновековни български аристократи особено място заемат ктиторските изображения на севастократор Калоян и съпругата му Десислава пак от притвора на Боянската църква. Одухотворените, реалистични портретни изображения са създали славата на тези стенописи като предренесансови, а образа на Десислава е станал символ на красотата на българката (*на стената, срещу витрина 17*).

От времето на друг български владетел — цар Михаил Шишман (1323—1330), е запазен капител с негов монограм (*подиум XX*). Намерен е при разкопките на преустроения по нареждане на Михаил Шишман царски дворец на Царевец.

Представените колективни монетни находки и съкровища от с. Изворско, Варненско и с. Иваново, Шуменско (*витрина 20*); от Новозагорско и от Велики Преслав (*витрина 21*); от Котел (*витрина 22*); от с. Дружба, Видинско; от с. Дъбене, Карловско (*витрина 23*); Никополското съкровище (*витрина 25*) и др. са може би най-атрактивната част от експозицията, посветена на Второто българско царство.

Висулки, XIII—XIV век. Бронз, карнеол, планински кристал, част от съкровище, Новозагорско.
Pendants, 13th—14th centuries. Bronze, carnelian, rock crystal, part of a treasure, Nova Zagora district.

representation of the Tsar's sister Elena, married in 1332 to the Serbian king Stefan Dushan is from the church of Lesnovo, Kratovo district (*on the wall, right of platform XIX*).

The donor's portraits of *Sebastocrator* Kaloyan and his wife Dessislava from the narthex of the Boyana church (near Sofia) occupy a particular place among the portraits of the medieval Bulgarian nobility that have survived. Their expressive and realistic representations contribute to the popularity of the Boyana murals as marking a high point in the history of painting in the Medieval Balkans (*on the wall, opposite showcase 17*). Dessislava's portrait has come to symbolize the Bulgarian lady's beauty.

A capital with the monogram of another Bulgarian ruler, Tsar Michael Shishman (1323—1330) is exhibited on *platform XX*. It was discovered during the excavations in the King's Palace on Tsarevets, reconstructed on Tsar Michael Shishman's orders.

The most attractive part of the exhibition, representing the Second Bulgarian Kingdom,

Торкви, XIV век. Сребро, част от съкровище, с. Изворско, Варненско.

Torques, 14th century. Silver, part of a treasure, Izvorsko village, Varna district.

Съкровище от прочелници, XIII—XIV век. Сребро, позлата, Котел.

Prochelnitsi Treasure, 13th—14th centuries. Silver, gilding, Kotel region.

„Царстващият град Търнов“ е еталонът, който следват и другите **български средновековни градове**. Търново оказва силно влияние и върху развитието на градовете в Сърбия, Влахия и Русия. Архитектурният образ и устройството на градовете са отражение на техните функции. Здравото им укрепяване е следствие от натрупването на значителни материални богатства. В тях се упражняват многобройни занаяти, поддържат се значителни търговски връзки. Оформят се и обширни пазарища. Занаятчиите се обособяват в отделни квартали, където стотици майстори и техните помощници произвеждат красиви и полезни вещи.

Значително е развитието на керамичното производство. Подобряват се технологиите за пречистване на глината и изпичане на готовите съдове. Усвояването на способите за производство на сграфито-керамика още през XI в. и нейното възприемане като масово потребявана стока, се извършва в градовете. Производството на керамичните центрове в Мелник, Търново, Червен, Калиакра, Созопол се отличава с разнообразие

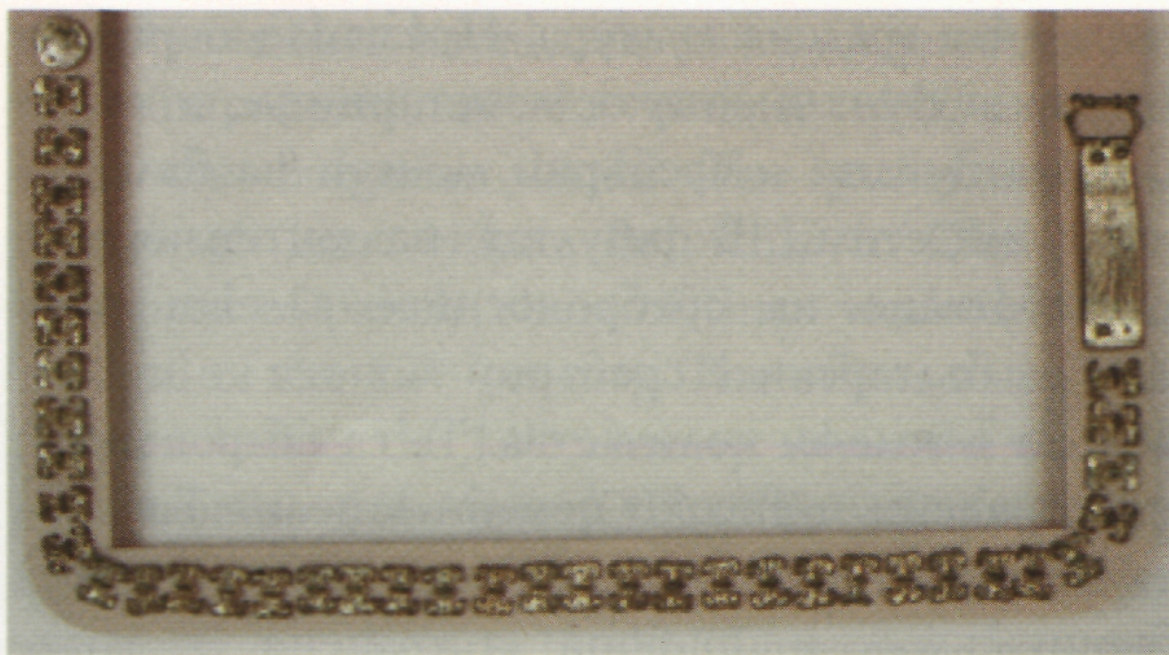

Блюдо, XIV век. Сграфито-керамика, средновековният град Червен.

Dish, 14th century. Sgraffito slipware, Medieval town of Cherven.

зие и специфика на формата и украсата. Сложното производство на този тип керамика може да се проследи по инвентара, полуготовата и готова продукция на керамичната работилница от Созопол (*витрина 26*). Луксозната керамика е обект на оживена търговия по суша и по море (*витрина 27*).

Развитието на производството през XIII и XIV в. повишава нивото на градския бит. Богатият набор от предмети на бита — оръдия на труда, катинари и ключалки, огрибки за остъргане на ножвите, бръснари, светилници и свещници, специализирани съдове за подправки, чаши от сребро и глина, лъжици, свидетелстват за тясна специализация в изработката им, за висо-

Колан, XIII век. Сребро, позлата, североизточна България.

Belt, 13th century. Silver, gilding, Northeast Bulgaria.

probably are the coin hoards and the treasures found at different sites all over Bulgaria — in the districts of Varna, Shoumen, Nova Zagora, Veliki Preslav, Kotel, Vidin, Karlovo, Nikopol etc. (*showcases 20, 21, 22, 23, 25*).

„The royal capital city of Turnovo“ influenced strongly the urban development in Serbia, Wallachia and Russia and became the model followed by **the other Bulgarian medieval towns**. The city functions affected their architectural image and layout. The strong fortifications resulted from the accumulation of considerable material wealth in the towns. Large markets and important trade relations were established in them. The town population practiced various handicrafts. The craftsmen occupied entire quarters of the medieval towns. Hundreds of masters and their helpmates produced beautiful and useful goods.

Particularly well-developed was **the pottery** production. Clay refining and baking technologies improved. In the 11th century the manufacturing methods of sgraffito ceramics were mastered namely in the towns where that type of pottery became

Чаши, XIII—XIV век. Червена глина, Созопол, Калиакра, Червен.

Cups, 13th—14th centuries. Red clay, Sozopol, Kaliakra, Cherven.

коразвита градска култура. През този период в България функционират монетарници, в които се сечат медни и сребърни монети на българските владетели. В резултат на интензивното разработване на среброносните залежи през XIV в., българските сребърни монети се произвеждат в големи количества. Те са широко разпространени и високо ценени в целия Балкански полуостров. Масова е и употребата на сребърни съдове и прибори за хранене. За визуално олекотяване на масивните накити средновековните майстори използват разнообразни металообработващи техники — лесне, изковаване, избиване, гранулация, псевдогранулация, филигран, гравировка. Употребата на тежки и скъпи накити свидетелства за *значително замозване* на българите по онова време. Масивните обеци и наушници, към които българката проявява подчертани предпочитания особено през XIV в., впечатляват средновековния европейец. Той нарича носенето на такива накити „българска мода“ (*витрина 28*).

Накити, XII—XIII век. Мед, посребряване, Хисаря.
Jewelry, 12th—13th centuries. Copper, silver gilt, Hissaria.

Производството на текстилни изделия е не само домашен занаят, но и предмет на специализирана занаятчийска дейност. Тъканите за изработка на облекла са предимно от лен и коноп. Скъпите и редки платове са вносни. Голямо разпространение добиват тъканите с метални нишки, произвеждани вероятно в големите градски центрове. Понякога те се тъкат от все още *редкия памук* и предварително изтеглени тънки сребърни и златни нишки. В експозицията могат да се видят запазени почти изцяло повязки, носени като кърпи за глава или мека шапка (*витрина 29*).

very popular. The sgraffito ceramic centers of Melnik, Turnovo, Cherven, Kaliakra and Sozopol produced pottery distinguished for its diversity of forms and decoration. The complicated technology of sgraffito ceramics could be traced through the instruments, the finished and half-finished production of the workshop in Sozopol (*showcase 26*). The commercial exchange of luxury ceramic goods was carried out by land and by sea (*showcase 27*).

The economic development during the 13th and 14th century raised the everyday life in the towns to a higher level. The sets of instruments, appliances, padlocks and latches, spatulas for scraping bread-troughs clean, razors, candlesticks and lamps, specific spice containers, silver and terracotta cups, cutlery attest to a specialization in the craft industry and a **highly developed urban culture** in Medieval Bulgaria.

During the period a certain number of **mints** functioned, in which copper and silver coins of the Bulgarian rulers were struck. In the 14th century in Bulgaria the silver mining intensified and the silver coinage largely increased in volume and circulation. As a result the Bulgarian silver coins spread all over the Balkans and became highly valued.

Silver vessels and cutlery were also in wide use. In order to visually lighten the heavy jewelry, the medieval goldsmiths made use of various techniques as metal casting, hammering, granulation, pseudo-granulation, filigree, engraving. The heavy and expensive ornaments attest to the considerable prosperity of the Bulgarian society in that period. The solid earrings and pendant earrings, much in vogue among the women, especially in the 14th century, deeply impressed the medieval European and he called that style „Bulgarian fashion“ (*showcase 28*).

Textile articles were produced not only at home, but became a subject of specialized handicraft industry. The fabrics needed for making clothes were mostly linen and hempen. The expensive and rare textile materials were imported. Silk was also an imported article. Widespread were the fabrics with woven metal threads, most probably manufactured in the big city centers. Sometimes they were made from cotton (a material still rare at the time) and thin gold and silver fibers. We have exhibited well-preserved *poviazki*, wide bands, worn as head kerchiefs or soft hats (*showcase 29*).

Everything that was made for **the church** was of a very high quality. The miniature metal plastics with Christian motifs are numerous. Among

Особено грижливо е изработвано всичко, което е свързано с **Църквата**. Сред достигналото до нас впечатляват най-ранните дърворезбени паметници от българските земи. Вратата на църквата „Св. Никола Болнички“ в Охрид е съставена от пана, някои от които са изработени в края на XII век. Другите са от първата половина на XIV в., когато е построен и храма (*подиум XXV*). Вратата на църквата в Рилския манастир, изградена по волята на кесаря Стефан Хрельо Драговол през 1335—1340, е забележителен паметник на средновековното българско изкуство (*подиум XXVII*). Впечатляват изяществото на формите и изпълнението на плетениците, прецизното оразмеряване на пространството. До днес са запазени още два паметника от ранната църква в Рилския манастир, които могат да се видят в експозицията — тронът на кесаря Стефан Хрельо и новооткритият стол от църковен ред (*подиуми XXIV и XXVIII*). Многобройни са и паметниците на дребната металопластика с християнски сюжети (*витрина 30*).

Ампула-амулет за мир с изображение на Св. Димитър, XIII век. Олово, Велико Търново.

Pilgrim's ampulla-amulet for Myrrh, with St. Demetrius, 13th century. Lead, Veliko Turnovo.

Медальон с изображение на архангел Михаил, XIII—XIV век. Бронз, Царевец, Велико Търново.

Medallion with Archangel Michael, 13th—14th centuries. Bronze, Tsarevets, Veliko Turnovo.

Въпреки че през XIV в. използването на каменна пластика в църковните сгради намалява и отстъпва място на дървото и дърворезбата, каменоделството и обработването на мрамор и варовик се запазва в сградостроителството в големите градски центрове. От столицата Търново произлизат елементи от великолепна скулптурна композиция, вероятно от някои от манастирите на хълма Света гора (*подиум XX*). От средновековния град Червен е мраморният съд от църква № 10, както и единствените ни познати рисувани корнизи от този период (*подиум XXII*). Релефът от патронна ниша с изображение на Св. Богородица произлиза от с. Славоево, Ивайловградско (*срещу подиум XVIII*). Богатата външна украса на средно-

the objects that have come to us in good shape, most impressive are the earliest wood-carvings from the Bulgarian lands. The gate from the church of Saint Nikola Bolnichki in Ohrid was composed of panels, some of them worked out in the end of the 12th century. The others date from the first half of the 14th century, when the church was built up (*platform XXV*). The gate from the church of Rila monastery was commissioned by *protosebastos* Stefan Hreljo Dragovol between 1335—1340, is a remarkable monument of the medieval Bulgarian artistry (*platform XXVII*). Striking is the exquisiteness of the forms and the interlacing, as well as the precise way in which the decorative fields were arranged. Protosebastos

Стол от църковен ред, XIV век. Дърво, от църквата, построена по волята на кесаря Стефан Хрельо Драговол в Рилския манастир.

Chair from Church Seat Row, 14th century. Wood, Rila monastery.

Stefan Hreljo's throne and the chair from a church seat row are two other monuments from the early church in the Rila monastery that can be seen in the exhibition (*platforms XXIV, XXVIII*). The miniature metal plastics with Christian motifs are numerous (*showcase 30*).

In the 14th century the stone plastics in the church decoration decreased in usage and yielded to wood and wood-carving. In the big cities, however, various stone, marble and limestone masonry techniques continued to be applied in construction. The elements of a magnificent sculptural composition are from Veliko Turnovo, most probably from some of the monasteries on

вековните църкви се допълва от стенописи, обхващащи изцяло стените им. В експозицията могат да се видят стенописи от скита „Св. Марина“ в Карлуково (на стената, срещу витрина 30) и от църквата на Земенския манастир (на стената, вдясно от подиум XXVIII).

Апликация с изображение на архангел, XIV век. Медна сплав, средновековен град Червен (при с. Червен, Русенско).

Applique with Archangel, 14th century. Copper alloy, medieval town of Cherven (Cherven village, Rousse district).

Съд, XIV век. Мрамор, средновековният град Червен (при с. Червен, Русенско).

Vessel, 14th century. Marble, medieval town of Cherven (Cherven village, Rousse district).

Османското нашествие на Балканите от втората половина на XIV в. променя изцяло политическия, общественно-икономическия и културния живот на българите. Значителен брой от блестящи произведения, създадени по времето на българското средновековие, са разграбени, а други унищожени. За близо пет века развитието на българското общество се подчинява и конфронтира с чужди на светоусещането му културни и държавни традиции. И.П.

Sveta gora hill (platform XX). The marble vessel and the only known to us cornices with drawn decoration of the same period originate from church No. 10 of the medieval town of Cherven (platform XXII). The relief with the Virgin's

Корниз с рисувана украса, XIII—XIV век. Варовик, църква № 5 в цитаделата на средновековния град Червен.

Cornice with Painted Decoration, 13th—14th centuries. Limestone, church No. 5 in the citadel of the medieval town of Cherven.

image is from the patron-saint niche in the church of Slavoevo village, Ivailovgrad district (opposite the platform XVIII). The rich outside decoration of the medieval churches was completed with paintings, covering the entire walls. Frescos from the skiti (rock hermit cells) of Saint Marina in Karlukovo (on the wall, left of platform XXVIII) and the church in the Zemen monastery are displayed in the exhibition (on the wall, right of platform XXVIII).

In the second half of the 14th century the Ottoman invasion in the Balkans completely changed the political, social, economic and cultural life of the Bulgarians. Considerable number of the splendid works, that had been created in Medieval Bulgaria perished. For almost five centuries the development of the society was subjected to and confronted with cultural and state traditions, alien to the Bulgarian outlook on life. I.P.

Врата на църквата „Св. Никола Болнички“, първа половина на XIV век. Дърворезба, Охрид.
 Gate of Saint Nikola Bolnichki Church, 1st half of 14th century. Wood-carving, Ohrid.

АВТОРИ:

М.И. Мариела Инкова

К.К. Кристина Капелкова

И.К. Ивайло Кънев

И.П. Иван Петрински

Идея и проект: Николай Марков
Отговорен редактор: Николай Марков
Превод на английски език: Цвета Райчевска
Фотозаснемане: Росен Колев
Оформление: ALEA
Печат: Лито Балкан АД

издание на Национален исторически музей
© София, 2001

AUTORS:

M.I. Mariela Inkova

K.K. Kristina Kapelkova

I.K. Ivailo Kanev

I.P. Ivan Petrinski

Conception and project: Nikolay Markov
Editor-in-chief: Nikolay Markov
English translation: Tsveta Raichevska
Photographs: Rossen Kolev
Design: ALEA
Print: Lito Balkan Co.

published by the National Museum of History
© Sofia, 2001

**НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY**

**БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ
ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ
(1396–1878 Г.)**

**BULGARIAN LANDS
UNDER THE OTTOMAN RULE
(1396–1878)**

София
2001

На предната корица:
Кокарда на въстаник от 1876 г., бронз
Front cover:
Rebel's Cockade from 1876, bronze

На титула:
Митра на охридските архиепископи, край на XVII в., сребро,
злато, скъпоценни камъни, емайл
Title page:
Miter of Ohrid Archbishops, end of 17th cent., silver, gold,
precious stones, enamel

с. 27: Руски офицерски орден св. Анна, злато, емайл
p. 27: Russian Officer's Order of St Anna, gold, enamel

с. 28: Кръст от руския мавзолей в Сан Стефано, 1878 г., бронз
p. 28: Cross from the Russian mausoleum in San Stefano, 1878, bronze

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY

БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ
ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ
(1396–1878 г.)

BULGARIAN LANDS
UNDER THE OTTOMAN RULE
(1396–1878)

София
2001

* Аристократична титла
** Управител на провинция

* Aristocratic title
** Province governor

Делът от експозицията на Националния исторически музей, посветен на османското владичество над българските земи, е разположен в зала 4 в сградата на музея. В центъра ѝ е представен един от най-ранните преписи от История славяноболгарская на отец Паисий Хилендарски – символ на единството на българите през петте века на чуждо етническо и верско господство над тях (*витрина 1*).

В средата на XIV век разпокъсаните балкански държави са подложени на мощното **нашествие на дошлите от Азия османски турци**. Водени от идеята за „свещена война“, те стъпват трайно на Балканите.

През 1393 г. турците обсаждат Велико Търново, столицата на Шишмановото царство. След три месеца на героична отбрана градът пада. Завоевателните набези на нашествениците са белязани от разрушения и смърт. Тези, които се противопоставят, са сурово наказани, градове, села и крепости са плячкосани и обезлюдени.

Севаст Огнян, защитник на българската твърдина Урвич, ни е оставил свидетелство за сполетелите ни трагични съдбини:

„Аз, севаст Огнян, бях кефалия** при цар Шишман и много зло патих.*

В това време турците воюваха. Аз държах за Шишмана царя.”

(на стената пред залата)

На 25 септември 1396 г. под стените на град Никопол става решителна в нашата история битка. В резултат от победата на султан Баязид I над обединените кръстоносни сили, предвождани от унгарския крал Сигизмунд, в османско владение пада и последната независима българска територия – Видинското царство на цар Иван Срацимир.

Османското завоевание променя общественно-икономическия, политическия и културния живот на българите. Чрез налагането на исляма за господстваща религия по българските земи (*витрина 2*), османските турци изтласкват заварените християнски традиции и културни достижения. Голямата част от българите са превърнати в подвластна рая с много задължения и с малко права. **Основният им поминък** са овцевъдството и земеделието. Основното производствено средство – земята, е обявена за държавна собственост. Върху част от приходите от нея са създадени различни по

Тhe part of the exhibition related to the Ottoman rule in the Bulgarian lands occupies *Hall No. 4* in the National Museum of History. In the central showcase one of the earliest copies of *Istoriya Slavenobolgarskaya* (Slavo-Bulgarian History) of Paissii Hilendarski is displayed. This humble book is a symbol of the Bulgarian spirit and self-determination during five centuries of foreign ethnic and religious domination (*showcase 1*).

In the middle of the fourteenth century the disunited Balkan states were exposed to the mighty **invasion of the Ottoman Turks from Asia**. Led by the idea of „the holy war“ they advanced to the Balkans, taking advantage of the disagreements among the Balkan rulers.

In 1393 the Ottoman Turks laid siege of Veliko Turnovo, the capital city of Tsar Shishman's Kingdom. After three months of resistance, the Bulgarian capital fell. The invaders' devastating raids were marked by total destruction. Those who opposed were severely punished, towns, villages and fortresses defeated and plundered.

Sevast Ognian, the defender of the Urvich stronghold, left us a stone inscription about the tragic events that had overcome the country.

„I, sevast Ognian, was a kefaliya** in the time of Tsar Shishman and suffered much evil.*

At that time the Turks were at war. I took the side of Shishman the Tsar.”

(on the wall to the left of the hall door)

1396 was fatal to the Bulgarian Kingdom. The decisive battle was fought at the walls of Nikopol on September, 25.

Български селяни, 1586 г., миниатюра на Х. Бек.
Bulgarian Peasants, 1586., miniature by H. Beck.

The Turks, under the command of Sultan Bayazid the Lightning smashed the united forces of the Crusaders, led by the Hungarian King Sigismund. As a result the Vidin Kingdom of Ivan Sratsimir – the last independent Bulgarian territory, fell in Turkish hands.

The Ottoman conquest had a tremendous impact on the states in Central and Western Europe. In Bulgaria it destroyed

the state and the church institutions and completely changed the social, economic, political and cultural life of the Bulgarians. The Ottoman Turks tried to enforce Islam on the defeated population and turn its doctrine into a dominating religion, thus ousting the established Christian traditions and achievements of culture. Islam was alien to the people and entirely different from their

* Аристократична титла
** Управител на провинция

* Aristocratic title
** Province governor

размер служебни владения – тимари, раздавани предимно на представители на войнското съсловие. Покорените български селяни владеят наследствени имоти, които са техни бащинии. Освен това те обработват, без

Чаша кратунка, първа половина на XVI в., сребро с частична позлата, Чипровска златарска школа.

Cup, Gourd-shaped, 1st half of 16th cent. silver, partial gilding, Chiprovtsi goldsmithery school.

да бъдат собственици, тимарите на местните спахии. Данъците, които плащат, се делят между държавата и ленния владетел. Особено големите приходаизточници, каквито са градовете с техните солници, рудници, пристанища, пазарни такси и мита, са включени в състава предимно на най-едрите поземлени владения – султанските хасове.

Османската империя, основала съществуването и развитието си на почти непрекъснати завоевателни походи, се нуждас неспрестанно от пари и от оръжие. Поради това местният металодобив добива особена значимост. През първите два века от османското владичество, Балканите стават основен източник на сребро и желязо. По българските земи се развиват значителни рударско-металургични центрове, от които най-прочут е град Самоков. За дейността на местните металодобивници свидетелстват достигналите до наши дни останки от металургични съоръжения (подиум I).

Активизират се и металлообработващите занаяти, които произвеждат главно за нуждите на вътрешния пазар. Оформят се центрове за специфична продукция, например планинският градец Чипровци добива голяма известност със златарските си изделия – църковна утвар и накити (витрина 4), които задоволяват не само местни потребности, но се разпространяват чак до Венеция и до Централна Европа.

В резултат от растежа на градовете през XVI век и от разширението на занаятчийското производство се развива и търговията. Тя е съсредоточена предимно в ръцете на арменци, евреи и дубровничани.

Още през XV век град Дубровник получава от султана особени привилегии за търговия на Балканите, откъдето се изнасят предимно селскостопански продукти. Българските земи поддържат външнотърговски връзки и с Близкия изток, Венеция, Полша, Унгария, откъдето се внасят някои луксозни стоки – стъклени и фаянсови изделия, накити и др. (витрина 3).

Въпреки житейските тежести, понасяни от българите в Османската империя, животът продължава. На традиционните си празници те се веселят, обличат се с красиви, специално бродирани празнични дрехи, носят

beliefs and practices. The Holy book (*the Koran*) of the Muslims and several objects connected with the Islamic cult are also displayed (*showcase 2*).

The Bulgarians were totally deprived of civil and political rights. In fact they became *raya*, a social category of numerous obligations and few rights. The agriculture and sheep-breeding remained **the main occupations** of the Bulgarian people. The land, being the basic means of production, became state property. Parts of the revenues of the state were set aside for the representatives mainly of the Ottoman military and formed the *timars*, official estates of different sizes.

The subject Bulgarian peasants owned only patrimonies. They also cultivated the land of the timar-holders, *spahi*. The numerous taxes they had to pay went partly to the central authorities and partly to the local *spahi*. Towns, salt-pits, mines, harbors, market taxes and duties were included into the largest revenue sources, *the sultan hasses*.

The expansion of the Ottoman empire was carried out

through almost unbroken war campaigns and the sultan was in constant need of money and weapons. In the context of those needs **the local metallurgy** attained great importance. The first two centuries of the Ottoman rule turned the Balkans into the major source of silver and iron for the empire. Significant ore-mining and metallurgy centers developed in the Bulgarian lands. Among them Samokov was the most famous. The remains of metallurgical works in the town give a good idea of the local metal-producers' activities in the past (*platform I*).

Ironware crafts which satisfied mostly the needs of the home market became active. Centers for specific metal work appeared. One of them, Chiprovets, gained great popularity with its goldsmithery.

The jewelry and the church plate produced by the Chiprovets goldsmiths (*showcase 4*), answered not only the local necessities but were also exported to Venetia and Central Europe.

The development of the towns and the crafts during the sixteenth century resulted in visible **trade expansion**. The

trade was concentrated mainly in the hands of Armenian, Jewish and Dubrovnik merchants.

Тас, втора половина на XVI в., сребро, Чипровска златарска школа.

Basin, 2nd half of 16th cent., silver, Chiprovtsi goldsmithery school.

Чиния (*piatta da pompa*), около 1570 г., фаянс, произведена във Венеция, от о-в Св. Иван при Созопол.

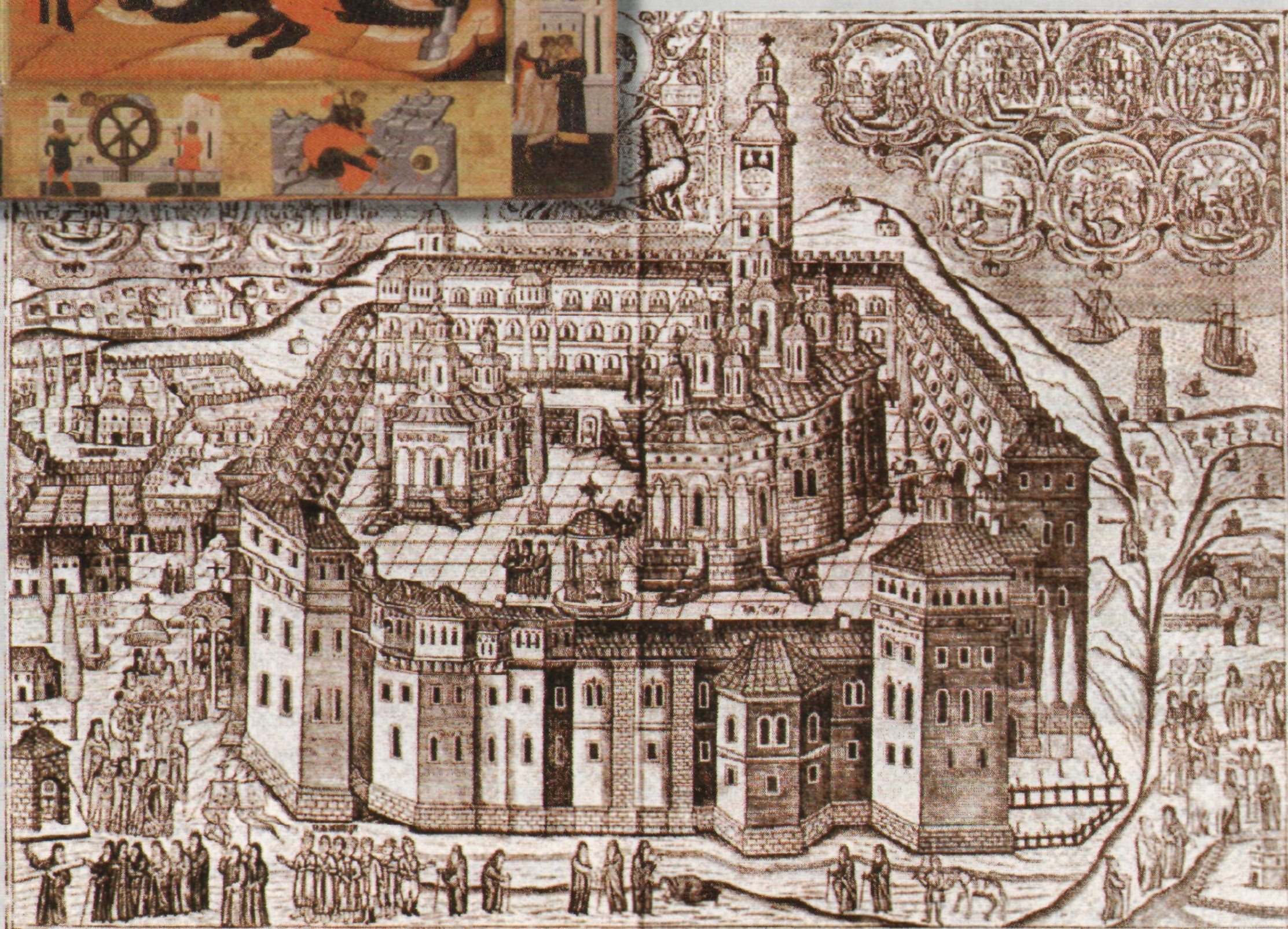
Plate (*piatta da pompa*), about 1570, faience, made in Venetia, Sveti Ivan island near Sozopol.

Прочелник, начало на XVII в., сребро, позлата, цветни стъкла, Чипровска златарска школа, Врачанско.
 Prochelnik, diadem, beginning of 17th cent., silver, gilding, color glass, Chiprovtsi goldsmithery school, Vratsa region.

Български селянки, 1586 г., миниатюра на Х. Бек.
 Bulgarian Peasant Women, 1586, miniature by H. Beck.

Икона „Св. Георги“ с житийни сцени, XVII в., дърво, темпера, югозападни български земи.
Icon with St. George and Life scenes, 17th cent., wood, tempera, Southwestern Bulgarian lands.

Зографски манастир, щампа от 1836 г.
Zograph Monastery, stamp, 1836.

най-богатите си накити (*витрина 5 и подиум 3*). Празникът обаче скоро отшумява. И отново непосилният труд, извънредните данъци и злочинствата на турските господари бележат ежедневието на българите.

Тас, втора половина на XVI в., сребро с позлата, Чипровска златарска школа.

Basin, 2nd half of 16th cent., silver, gilding, Chiprovtsi goldsmithery school.

Когато животът им става негърпим, в сърцата им оживява споменът за загубената независимост. Тогава пламват **въстанията**. Паметни остават годините 1598, 1686, 1688, 1689. Тогава населението на Търновско, Чипровско и Кумановско грабва оръжието (*витрина 6*). След кратката радост от едва вкусената свобода обаче, ид-

ва горчилката от погрома. Хиляди избити, десетки хиляди прокудени от родината, заличени селища – това е равносметката от тази рано проявена воля за свобода. Трябва да минат още цели два века, за да могат кълнове на съхраненото и калявано в битките българско самосъзнание да дадат своя плод. *Н.М., Ц.Р.*

Запазването на **православната църква** като традиционна духовна институция през периода на османското владичество е част от голямата борба на българите за народностно оцеляване.

Стенопис „Хоро“, 1649 г., църква „Рождество Христово“, с. Арбанаси.

Fresco Horo, 1649, Christ's Nativity church, Arbanassi village.

Центрове на тази борба стават манастирите и църквите, възродени след завоюването, отначало в Западна България – в Рилския манастир, София и Софийско, а по-късно в Търново и района му, в Бачково и другаде.

Пренасянето на мощите на българския светец Иван Рилски от някогашния старопрестолен Търновград в Рилския манастир през 1469 г. повдига високо духа на българите още в първите десетилетия след

Even in the fifteenth century the Sultan granted the city of Dubrovnik some commercial privileges thus encouraging the merchants' trading in the Balkan lands of the empire, the agricultural products being the main export goods. The Bulgarian lands maintained trade relations with the Near East, Venice, Poland, Hungary, from where chiefly luxury goods such as glass, faience and jewelry were imported (*showcase 3*).

The Bulgarians strived to resist and overcome the hardships, to preserve their customs and to create. On traditional holidays the women used to dress in beautifully embroidered clothes and to wear expensive jewels (*showcase 5*). Everyone participated in the traditional revelries thus preserving their ethnic identity (*wall-paintings, platform III*). But soon the hardships of everyday life came back with the hard toil, excessive taxes and unbearable sufferings from the Turkish masters.

Yet, the mode of life, the Christian faith and the memory of the past glory of the Bulgarian Kingdom helped the people survive and oppose the foreign rule. **The uprisings** of 1598, 1686, 1688 and 1689 marked the armed struggle of the population of Turnovo, the Chiprovtsi and Kumanovo regions, who rose against the

Чиния (табак), около 1590 г., фаянс, произведена в гр. Изник, от о-в Св. Иван при Созопол. Plate (*tabak*), about 1590, faience, made in Iznik, Sveti Ivan island near Sozopol.

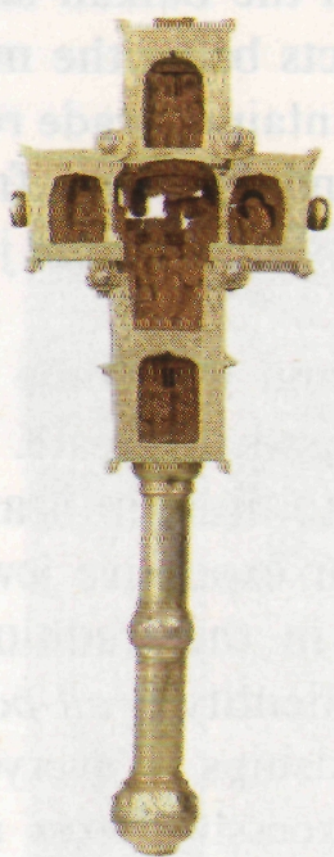
oppressors (*showcase 6*). The sweet freedom, however, did not last long. Soon came the day of reckoning – thousands of killed and banished from home, whole villages razed to the ground. Almost two more centuries would pass for the germs of the Bulgarian resistance to bear fruit. *N.M., Tz.R.*

The preservation of the Orthodox Church as a traditional spiritual institution during the Ottoman rule was part of the struggle of the Bulgarian people for national survival.

Centers of that struggle became the monasteries, that had survived the invasion, first in Western Bulgaria – the Rila monastery, Sofia and the region, and later in Turnovo, Bachkovo etc.

In 1469 the greatest Bulgarian Saint Ivan Rilski's relics were transferred from the former capital of Veliko Turnovo to the Rila monastery. The event uplifted the spirit of the Bulgarians in the first decades after the political independence had been lost. A number of contemporaries such as the great writer and man of letters Vladislav Gramatik left us an account of the event. It was also perpetuated in a fresco from the main church of the Rila monastery (*on the southern wall of the hall*).

загубата на политическата им независимост. Това събитие, описано от редица съвременници, сред които и големия писател и книжовник Владислав Граматик, е увековечено в стенопис, зографисан в главната църква на Рилския манастир (на стената, в южния край на залата).

Напрестолен кръст, 1648 г., сребро с позлата, дърворезба, корали, майстор Каспар от гр. Сяр. Throne Cross, 1648, silver, gilding, wood carving, corals, master Kaspar from Seres.

покрита с двускатен покрив, каквито са впрочем църквите, разрешени за строеж от властта в първите векове на османското владичество (на стената, вляво от витрина 8).

Дарителски надписи носят и много от красивите църковни утвари. Сред тях са едни от най-представителните църковни предмети – кръстовете, истински шедьоври на златарското изкуство и миниатюрната дърворезба. Изобразените по тях празнични и религиозни сцени са забележителни постижения на българския творец в композирането и моделирането на образите (витрини 7, 9, 10, 11).

От надписите, извезани върху църковните тъкани, тези изключително сфкстни, рядко красиви църковни вещи, стават известни имената на ктитори и майстори. Епитрахилът от 1533 г., великолепен образец на поствизантийската везба на Балканите, е изработен по поръка на сина на Йове протопрезвитер и дарен на ковчега с мощите на Св. Крал в манастира в Дечани (витрина 10). Майстор Неофит е творецът на извезания с финес и изящество омофор на митрополит Теофан (витрина 9).

Сред църковните утвари се открояват със специфичния почерк на техните създатели творбите на чипровските златари. Творческият им репертоар включва разнообразни предмети: кръста, изработен от майсторите Никола и Пала (витрина 10), обкова на Чере-

и големия писател и книжовник Владислав Граматик, е увековечено в стенопис, зографисан в главната църква на Рилския манастир (на стената, в южния край на залата).

Множество богоревниви българи допринасят с парите и труда си за възстановяването на средновековните манастири и църкви, за строителството на нови, за тяхното зографисване и изпълване с необходимата за богослужението утвар. Сред тях са и ктиторите, обдали строежа на църквата „Св. Теодор Тирон и Св. Теодор Стратилат“ в с. Добърско, Благоевградско. Груповият им портрет представя главния ктитор Хасия и синовете му, които държат в ръцете си модела на църквата. Тя е скромна по обем,

Дарохранителница, 1626 г., сребро с позлата, емайл и разноцветни камъни, Чипровска златарска школа, Дечански манастир. Рух, 1626, Silver, gilding, enamel, colour stones, Chiprovtsi goldsmithery school, Dechan monastery.

A great many pious Bulgarians contributed in money and labor to the restoration of the Medieval monasteries and churches and to the building of new ones, to the painting of their walls and providing the necessary church plate. Among them were several donors who gave the money for the construction of the church of Saints Theodore Thyrone and Theodore Stratilates in the Dobursko village, Blagoevgrad district. A group portrait represents the major donor Hassia and his sons, presenting the model of the church. It is of a humble size and a double-sloped roof, a rather small church as were all the churches permitted for reconstruction by the authorities in the first centuries of the Ottoman rule (on the wall, left of showcase 7).

Many of the beautiful church objects bear donors' inscriptions. Among the most representative

Омофор, 1612 г., коприна, сърма, бисери, майстор Неофит, Югозападни български земи. Omophorion, 1612, silk, gold lace, pearls, master Neophyte, Southwestern genuine Bulgarian lands.

ones are the masterpieces of goldsmithery and miniature woodcarving. The festive and religious scenes depicted on them, are remarkable achievements of the Bulgarian artists in composing and shaping of the images (showcases 7, 9, 10, 11).

The inscriptions, embroidered on the church vestments, these extremely beautiful and impressive ceremonial articles, reveal the names of unknown donors and masters. The stole from 1533, a wonderful example of post-Byzantine embroidery in the Balkans, was commissioned by Archpriest Yove's son and then donated to the Dechani monastery for the reliquary, containing Saint Kral's relics (showcase 10). Master Neophyte made

the omophorion, embroidered with fine taste and exquisiteness for Metropolitan Teophan (showcase 9).

The works of the Chiprovtsi goldsmiths stand out from the church plates with their specific style. Of their creative repertoire we exhibit various items: a throne cross, made by masters Nikola and Pala (showcase 10), the repousse cover of the Cherepish Gospel (showcase 10), the reliquary from Vratsa (showcase 7), the crosier of Metropolitan Gavrail from Turnovo, made by the goldsmiths Nikola and Kostadin (showcase 9), the chalice

пишкото евангелие (витрина 10), мощехранителницата от Враца (витрина 7), жезъла на търновския митрополит Гавриил, изработен от златарите Никола и Костадин (витрина 9), потира с образа на Св. Иван Рилски (витрина 7), кандила, тасове и други. Върху много от тях чипровските майстори оставят надписи, в които съобщават имената си и наименованието на родното си място – Чипровци: „Окова се сия душеспасителна книга от майстори Никола и Пала от место Кипровци...“ – гласи надписът по обкова на Черепишкото евангелие.

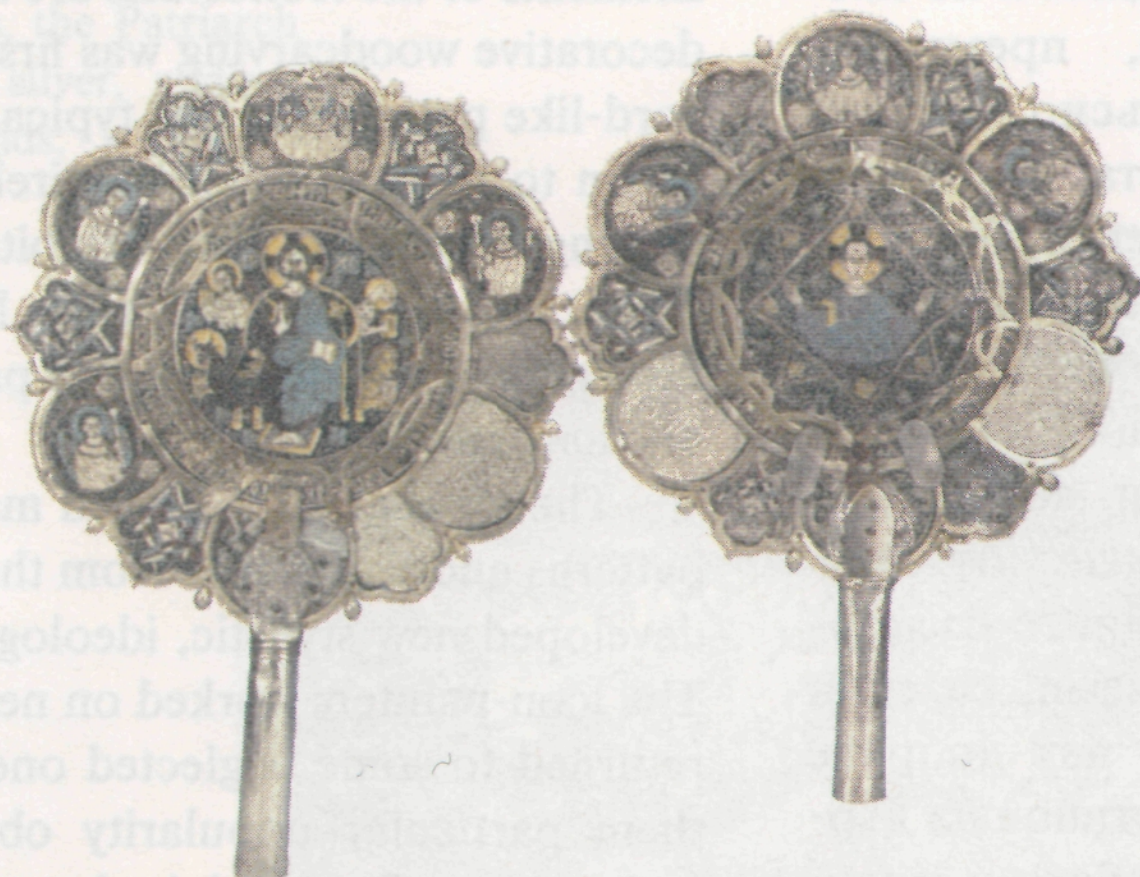
Имената на много скромни люде, дарители на църквите, са изписани в едни от интересните паметници на епохата – помениците. Оформени като триптих,

Каничка-теплота, 1721 г., сребро с позлата, цветни стъкла, дарител – Младен от гр. Пазарджик, Югозападни български земи.
Jug-teplota, 1721, silver, gilding, color glass, donor – Mladen from Pazardzhik, Southwestern Bulgarian lands.

с изцяло изпълнена живопис, помениците са свидетелства за силната привързаност на българина към род и вяра (витрина 8).
В периода на османското владичество иконата, като символ на християнската вяра, изпълнява особена роля. Сред няколкото образци от иконописните центрове от онова време, впечатлява изящната творба на Недялко Зограф „Старозаветна Троица“ от 1598 г. Това е първата икона, която носи името на автора си – израз на високо творческо самочувствие (на панела до витрина 10).
За първи път в експозицията на НИМ се показват две нови икони: „Св. Меркурий“ и „Св. Хараламбий“, както и част от икона с „Въведение Богородично“ (витрина 8). Особено силно впечатление правят иконите с изображения на Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат и тази със Св. Георги. И двете поразяват зрителя със своята тържественост и голямото умение на зографите (от двете страни на витрина 6).

Новост, която в интериора на църквите датира от XVII в., е дървеният иконостас. Чрез него се подсилва тържественото звучене на християнския храм. Елемент от иконостаса са царските двери. Резбата по

Рипиди, 1592 г., сребро с позлата, емайл, Югозападни български земи.
Rhipides, 1592, silver, gilding, enamel, Southwestern Bulgarian lands.

with the image of Saint Ivan Rilski (showcase 7), censers, icon lamps, dishes etc. In the inscriptions engraved on those objects, the Chiprovtsi masters mentioned their names and native place, Chiprovets. „Covered was that soul-saving book by masters Nikola and Pala from the place of Kiprovet...“ says the inscription on the repousse cover of the Gospel from the Cherepish monastery.

The names of many humble people, donors to the church, were written down in the specific *pomenitsi* (lists of names), among the most interesting monuments of the time. They were triptych-shaped, of excellently performed painting and testify to the deep devotion of the Bulgarians to their kin and faith (showcase 8).

In the period of the Ottoman rule the icon as a symbol of Christianity played a very specific

role. Among the icons of the several painting schools of the time, the icon with The Old Testament Trinity, painted by Nedialko Zograph in 1598, impresses greatly with its exquisiteness. The icon is the first known to us that was signed by its painter, who thus expressed his high artistic self-confidence (on the panel at showcase 10).

The two icons with Saint Mercury and Saint Haralampus as well as a part of the icon with the Presentation of the Blessed Virgin (showcase 8) are exhibited for the first time in the museum. Extremely striking are the icon images of Saints Theodore Tyrone and Theodore Stratilates and that of Saint George. Both icons strike the visitor with the solemnity of the representation and the great skill of the artists, zographs (on both sides of showcase 6).

Икона „Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“, XVII в., дърво, темпера, Югозападни български земи.

Icon with Saints Theodore Tyron and Theodore Stratilates, 17th cent., wood, tempera, Southwestern Bulgarian lands.

Царски дъвери, XVII в., дърво, темпера, позлата, Югозападни български земи.
Royal Doors, 17th cent., wood, tempera, gilding, Southwestern Bulgarian lands.

дверите, отначало плетенична и шнуровидна, каквато я виждаме и по иконите, преминава по-късно в цели полета, изпълнени с висеща се растителност и цветя. Изложените в експозицията царски дъвери, които произхождат от югозападните български земи, са едни от най-добрите паметници на дърворезбата и живописа (на стената, вдясно от витрина 8).

на византийската традиция, развива по това време нови стилови и идейно-художествени търсения. Разработват се нови теми и сюжети или се възвръщат изоставени мотиви от миналото. Сред тях особена популярност добива „Страшният съд“. Оригиналният стенопис в залата, представляващ „Страшният съд“, е бил някога върху източната стена на притвора на църквата „Рождество Христово“ в село Арбанаси, Търновско. Този стенопис, типичен представител на монументалната живопис от XVII в., с истинско „поучително четиво“ за средновековния човек, свързано с неговата представа за живота и смъртта, за справедливия съд над всички праведници и грешници (на източната стена, в средата на залата).

Църковната живопис, която онаследява много от тематичните похвати и маниера

The wood carved iconostasis was introduced into the church interior in the seventeenth century. It helps to emphasize the solemn impact of the Christian church. Elements of the iconostasis are the *Royal doors*. The door decorative woodcarving was first executed in plaited and cord-like patterns as was typical of the icons, but later it began to represent fields entirely filled with flowers and twining vegetation. The exhibited royal doors originate from the Southwest Bulgarian lands and are of the best examples of woodcarving and painting (on the wall, right of showcase 8).

The iconography derived many of its themes, artistic patterns and techniques from the Byzantine tradition and developed new stylistic, ideological and artistic groping. The icon-painters worked on new themes and subjects or returned to some neglected ones from the past. Among them particular popularity obtained that of the Last Judgment. The original mural representing the Domsday was painted on the eastern wall of the narthex in the church of Christ's Nativity in Arbanassi village, Turnovo district. The fresco is a typical example of the monumental painting from the seventeenth century and was a true „cautionary tale“ to the medieval man, reflecting his notion of life, death, justice for all, righteous and sinful (on the eastern wall, the center).

During the Ottoman rule the monasteries functioned as real cultural and national centers in which the **Bulgarian native language** was preserved pure and living.

The monastic learned men's writings, the numerous marginal notes in old church manuscripts, the donors' inscriptions continuously renewed and enriched the literary language, drawing on the Bulgarian vernacular. The education in the monastery schools was provided in Bulgarian. The manuscript-writing tradition and the miniature painting received further development in the scriptoria.

At the end of the fifteenth century for the first time in the Balkans book typography was attempted. The most significant was the production of Bozhidar Vukovich's printing house, founded in 1519 in Venice. Some of the books printed there, depicted the Bulgarian saints' lives, which sounded

Стенопис „Страшният съд“, 1649 г., църква „Рождество Христово“, с. Арбанаси, Великотърновско.
Fresco with The Last Judgment, 1649, Christ's Nativity church, Arbanassi village, Turnovo district.

Мощехранителница на мощите на константинополския патриарх Св. Дионисий, 1744 г., сребро, позлата, югозападни български земи.

Reliquary of St. Dionysius, the Patriarch of Constantinople, 1744, silver, gilding, Southwestern Bulgarian lands.

Рилският манастир, щампа от 1843 г.
Rila Monastery, stamp, 1843.

Работилница за копринени шнурове и пискюли в Трявна, 1871 г., гравюра на Феликс Каниц.
Silk Cord and Pompons Workshop in Triavna, 1871, engraving by Felix Kanitz.

Гайтанджийски чарк, 60-те години на XIX в., Габрово, ковано желязо, НПТМ.
Woollen braiding Cog Wheel, 1860s, Gabrovo, wrought iron, NPM.

По време на османското владичество манастирските обители, тези истински културно-народностни средища, пазят чист и жив родния **български език**. Писанията на манастирските книжовници, множеството приписки по стари църковни ръкописи, ктиторските надписи обогатяват книжовния език с форми от говоримата реч. Обучението в манастирските килийни училища се води на български език, а манастирските скриптории доразвиват наследената ръкописна традиция и художествената миниатюра.

В края на XV век са извършени и първите опити за книгопечатане на Балканите. Най-значителна е продукцията на печатницата на Божидар Вукович, основана през 1519 г. във Венеция. Някои от книгите, отпечатани в нея, съдържат жития на български светци, които в годините на османското владичество добиват силно патриотично звучене (*витрина 12*).

Няколкото представени в експозицията книги, между които е и ръкопис на Владислав Граматик от средата на XV в. (*витрина 13*), подчертават идеята, че българската писменост е тази, която гарантира опазването на духовната идентичност на лишените от политическа независимост през периода българи и така тя става залогът за бъдещото им възраждане. *М.Й.*

Делът на експозицията, посветен на **стопанското развитие по българските земи през XVIII и XIX век**, е в северната страна на залата. Там са представени най-характерните дейности на българите, чието практикуване довело до натрупването на значителни парични средства в ръцете на определени семейства.

Скотовъдството е поминък на дедите ни от столетия. През първата половина на XIX век то се превръща

в основно средство, чрез което се замогва населението предимно от планинските райони. По това време по българските земи се отглеждат повече от 10 милиона овце.

От 30-те години на века в ръцете на българите са съсредоточени две важни дейности – джелепчийството – прекупуването на овце и кози за нуждите на османската столица и армия и бегликчийството – откупуването на правото за събирането на десятъка от овцете. Представителите на няколко големи семейства, които имат преотстъпени от османската държава права за практикуването им натрупват значителни състояния (*витрина 14*). Така се създава материално благосъстояние, което позволява да се развият бурно последвалите възрожденски процеси – активизиране на просветното

Бегликчийски знак, 1844–1846 г., сребро с позлата и коприна, принадлежал на фамилията Чалъкови от Пловдив.

Sheep Tax-collector's Sign, 1844–1846, silver, gilding, silk, belonged to the Chalikovs from Plovdiv.

стъпени от османската държава права за практикуването им натрупват значителни състояния (*витрина 14*). Така се създава материално благосъстояние, което позволява да се развият бурно последвалите възрожденски процеси – активизиране на просветното

Празничен миней, 1538 г., хартия, кожа, издател Божидар Вукович, Венеция.

Festive Mineios, 1538, paper, leather binding, published by Bozhidar Vukovich, Venice.

very patriotic in the context of the Ottoman oppression (*showcase 12*).

The exhibited books, among them Vladislav Gramatik's manuscript from the middle of the fifteenth century (*showcase 13*) emphasize the idea of the Bulgarian literature as a guarantee of the survival and the spiritual identity of the Bulgarians. *М.Й.*

Тhe part of the exhibition represents the **economic development in the Bulgarian lands during the eighteenth and nineteenth century**. It shows the most characteristic occupations of the Bulgarian population, the practicing of which resulted in an accumulation of considerable capitals into the hands of certain families.

For centuries our forefathers had earned their living through **stock-breeding**. In the first half of the nineteenth century it became the major means of achieving prosperity, mainly by the highlanders. More than ten million heads of sheep were being raised at that time all over the Bulgarian lands. Two very important occupations had started to concentrate into the hands of the Bulgarians since the 30s of the nineteenth century – the cattle-droving, i.e. buying up of sheep and goats for the needs of the Ottoman capital and army and the tax-collecting, i.e. buying the right to collect the tithe on sheep, *beglik*. Members of several clans secured to themselves the rights to carry out

Икона с образа на Св. Модест, 1875 г., дърво, темпера, църква „Успение Богородично“, Малко Търново, ИМ – Малко Търново. Icon with Saint Modest, 1875, wood, tempera, the Assumption church, Malko Turnovo.

дело, борбата за независима българска църква и стремежа към политическо освобождение на страната.

Огромното количество вълна, добивана от овцете, е предпоставка за активизирането и на **текстилното производство**. В началото на XIX век, под влияние на промишлената революция в Западна Европа, по българските земи започва организирането на предприятия, основани на нови производствени принципи – **манифактури и фабрики**. Успоредно с това се ускорява и процесът на механизиранието му.

Организираната от Добри Желязков през 1834 г. текстилна фабрика в гр. Сливен е първата фабрика в Османската империя. Тя е обзаведена с модерни за времето си белгийски машини – даращи и тъкачни станове. В нея работят около 500 работника (на панела до подиум V).

През първите десетилетия на XIX век се механизира и друго важно текстилно производство. Въвсждането на гайтанджийския чарк при производството на гайтан, употребяван за украса на дрехите, дава възможност на производителите му да създадат обособени корпоративни сдружения, чрез които е завоюван огромният пазар на Османската империя.

Водноздвижваният гайтанджийски чарк е плод на десетилетни технически подобрения, внасяни в конструкцията му от българските майстори: от чаркове с осем и десет калема – до чаркове с дванадесет калема, чиято продукция е много по-качествена (витрина 15 и подиум V).

Друг важен отрасъл на промишлеността, благодарение на който българите се прославят по световните пазари, е **производството на розово масло**.

Маслодайната роза е пренесена по българските земи от Персия вероятно през XVII век. Век по-късно десетки хиляди семейства от подбалканските селища и от обширни райони на Тракийската низина намират препитание в нейното отглеждане и в извличането на маслото ѝ чрез малки дестилационни казани с капацитет от 80 до 120 литра, загрявани от директен огън (подиум VI и витрина 16).

Усилената производствена дейност на българите в края на XVIII и началото на XIX век довежда до значително развитие на градовете. Много от тях стават средища на интензивен икономически живот. Чрез оформилите се там сезонни **пазарища и панаири**, българските занаятчии и търговци установяват оживени връзки със земите от Близкия и Далечния Изток и със Западна Европа (витрина 17).

those activities, thus succeeding to pile considerable wealth (*showcase 14*). The prosperity achieved made possible for the revival processes that followed to develop in full force. The public education, the struggle for independent Bulgarian church and the aspiration after political freedom were activated on a large scale.

The enormous amounts of wool brought about to the expansion of **the textile manufacture**. In the beginning of the nineteenth century under the influence of the industrial revolution in West Europe, the production in the Bulgarian lands was put on new principles of organization – manufactures and factories. Simultaneously, the process of its mechanization accelerated.

In 1834 Dobri Zheliazkov organized in Sliven the first textile mill in the Ottoman empire. It was provided with looms and carding-machines from Belgium. About 500 workers were employed in the factory (*on the panel at platform V*).

In the first decades of the nineteenth century another important textile production was mechanized. The introducing of the cog-wheels into woollen braide manufacture enabled

the producers to found corporative guilds through which the vast markets of the Ottoman empire to be conquered.

The string-twining cog-wheels put in motion by water power, were the result of many years of construction improvements made by Bulgarian masters. The eight-spoiled cog-wheels were perfected into twelve-spoiled, which secured a woollen braide production of a much better quality (*showcase 15 and platform V*).

Another important branch of industry that made the Bulgarians world-famous was **the rose oil produce**. Oil-bearing rose was brought to our lands from Persia most probably in the seventeenth century. A hundred of years later thousands families from the sub-Balkan villages and the vast areas of the Thrace plains earned their living by rose-growing and oil-extracting in small rose-distillers of 80–120 liter capacity, heated on direct fire (*platform VI and showcase 16*).

The manufacturing boom in Bulgaria at the end of the eighteenth century and the beginning of the nineteenth century brought about a considerable urbanization. Many of the towns developed into centers of intense economic life. Participating in the season **markets and fairs** that appeared in the cities, the Bulgarian craftsmen and merchants established brisk commercial ties with the countries of the Near and Far East and West Europe (*showcase 17*). Here is a description from 1841 of the famous Uzundzhovo fair, made by the French traveller Jerome Blanqui:

Розоварна край Трявна, 1870 г., гравюра на Ф. Каниц.
Rose-distillery near Triavna, 1870, engraving by F. Kanitz.

Пазар в Ловеч, 1869 г., гравюра на Феликс Каниц.
Market place in Lovech, 1869, engraving by Felix Kanitz.

Европейски монети, XIX в., злато, сребро.
European Gold and Silver Coins, 19th cent.

Дамаскин (сборник с проповеди и поучения) на поп Тодор Пирдопски, 1826 г., ръкопис.
Homilies of Todor Pirdopski, 1826, manuscript.

Училището в Троянския манастир, 1871 г., гравюра на Феликс Каниц.
Primary School in the Monastery of Troian, 1871, engraving by Felix Kanitz.

Сарафско везне, XIX в., дърво и олово.
Saraf's (money-changer) Balance, 19th cent., wood, lead.

„Като сборно място на всички провинции на империята това градче изглежда да е добре избрано по средоточното му положение. ...Аз бях поразен от блестяща на някои търговци, които фигурираха в този важен панаир ... Колониалните стоки, материалите за боядисване, желязото на пръти, ориза, сукното, кожите, тъканите и груби памучни платове се търсеха твърде много. Стъкларията, порцеланът, вълната, коприната се разменяха в големи количества“.

Тази изключителна по размерите си стопанска активност на българите от края на XVIII и началото на XIX век способства за бързото съзряване на идеите за всенародна просвета, църковна и политическа независимост у тях. Опитите за реализацията им маркират последните няколко десетилетия от османското владичество у нас. И.М.

През XIX в. масовата просвета и приобщаването към културата на по-напредналите европейски страни стават общонародни цели. На тяхното постигане посвещават енергията и волята си големите титани на възрожденската епоха.

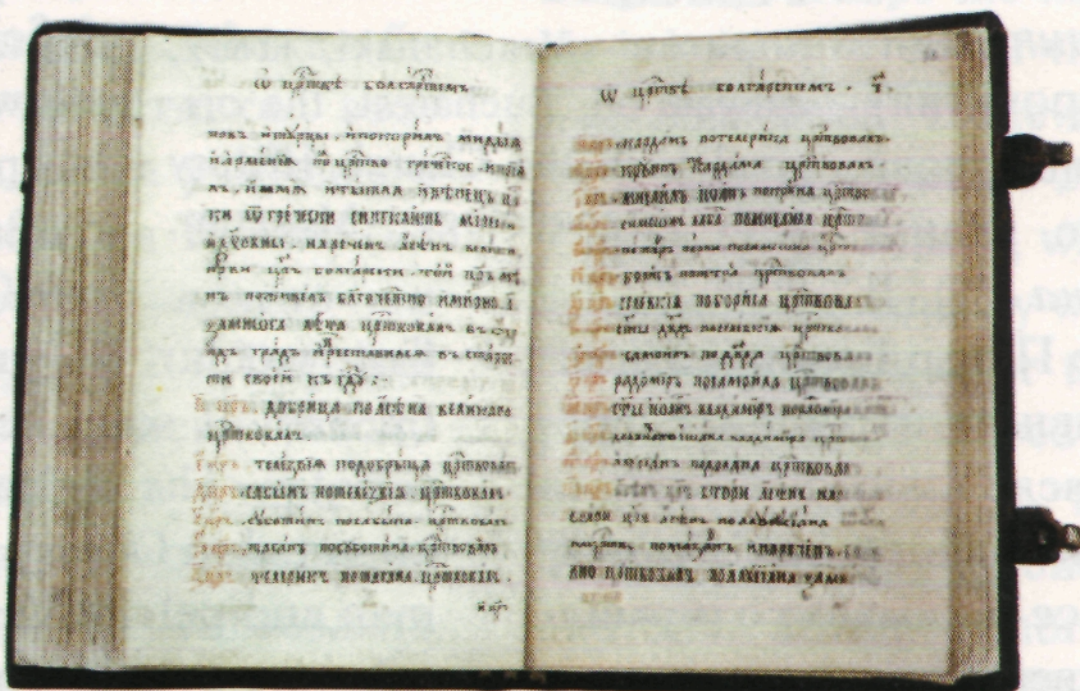
В лето 1762-ро от Рождество Христово „разяждан от ревност и жалост за своя български народ“ в Света гора Атонска Паисий Хилендарски събира и нарежда „Славянобългарска история за българския народ, царе и светии и за всички български деяния и събития“ и с нея отправя своя завет към поколенията:

„Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество и обичате да знаете своя род и език. Преписвайте тая историйца и платете да ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне“.

Ето едно неподправено описание от 1841 г. на най-прочутия по това време панаир – Узунджовския, което дължим на френския пътешественик Жером Бланки:

„As a meeting place for the people of all provinces of the empire this small town seems to be well chosen because of its central position. ...I was impressed by the glamour of some merchants, who were present at that important fair ... Groceries, dyeing materials, bars of iron, rice, leather, broadcloth, textile and rough cotton fabrics were in great demand. Glass, porcelain, wool and silk were exchanged in large amounts“.

This extraordinary economic activity of the Bulgarian people at the end of the eighteenth century and the beginning of the nineteenth century contributed to the quick ripening of the ideas for public enlightenment, religious and political independence. The attempts for realization of those ideas marked the last few decades of the Ottoman rule in the Bulgarian lands. I.M.

Паисий Хилендарски – История славянобългарска, XVIII в., хартия, ръкопис, Югозападна България. Дарение от президента на Р България Петър Стоянов. Paissii Hilendarski, Slavo-Bulgarian History, 18th cent., paper, manuscript, Southwestern Bulgaria. Donated by Peter Stoianov, President of the Republic of Bulgaria.

In the nineteenth century the education and incorporation with the culture of the more advanced European countries became a strongly pursued goal. To that cause dedicated their energy and will the great personalities of the Bulgarian Revival.

In 1762, in Mount Athos, „eaten up by zeal and pity“ for his Bulgarian people Paissii Hilendarski compiled and wrote „A Slavo-Bulgarian history of the Bulgarian people, kings and saints and of all Bulgarian deeds and events“, sending his message to the future generations:

„I wrote it for you, who love your kinfolk and your country and who love to learn about your people and your tongue. Copy this little history and pay those who are able to write so that you have it copied, and take good care of it lest it should disappear“.

These words are from the First Kotlen Copy of 1765, made from the Zograph Manuscript by priest Stoiko Vladislavov, the future Bishop Sophroni of Vratsa. The copy in the National museum of history is from the same time. Some scholars admit that it might have been written by the monk of Hilendar himself (showcase 1).

Sophroni Vrachanski is the author of the first printed book in the New-Bulgarian literature, edited in 1806 in Rimnik – „Kiriakodromion, that is, Nedelnik“, a collection of ser-

Звънец на училището в Тетевен, бронз, 1816 г. School Bell, 1816, bronze, Teteven.

Така е записано в Първия Котленски препис на историята, направен през 1765 г. от оригинала от йс-рей Стойко Владиславов, бъдещия епископ Софроний Врачански. От същото време може би е и екземплярът, пазен в Националния исторически музей. Според някои учени с много вероятно той да е излязъл изпод перото на самия Хилендарски монах (витрина 1).

Софроний Врачански е автор и на първата новобългарска печатна книга, издадена през 1806 г. в Римник – „Кириакодромион, сиреч Неделник“, сборник с поучителни проповеди с дълбоко нравствено съдържание. Това е една от най-популярните книги за десетилетия напред. Тя претърпява четири издания и с любов народът я нарекъл по името на автора й „Софроние“ (витрина 19).

Първият светски буквар, прочутият „Рибен буквар“, който открива нова епоха за българското училище, излиза от печат през 1824 г. (витрина 19). В него авторът му, бъдещият д-р Петър Берон, „изпълнен с ревност и жалост“ към децата от килиите, препоръчва в училищата да се въведе взаимоучителната система, при която учителят да работи само с най-напредналите ученици, а те да се занимават с по-малките. При липсата на подготвени преподаватели и учебни помагала този начин на обучение дава възможност да се подготвят за житейските си задачи като занаятчии и търговци стотици българчета.

Софроний Врачански – „Кириакодромион“, Римник, 1806 г.
Sophroni Vrachanski, Kiriakodromion, 1806, Rimnik.

„свещилник на новобългарската просвета“ имат одеските и букурещките български търговци от Габрово, начело с просветения родолюбец Васил Априлов.

Първият учител в Габровското училище е Неофит Рилски. В Букурещ той превежда и издава с финансовата помощ на братя Мустакови първите взаимоучителни таблици. Все през 1835 г. той съставя и първата българска граматика, чийто ръкопис е запазен и до днес (витрина 19). Неофит Рилски се завръща през 1839 г. в Рилския манастир, където създава и ръководи ново училище при постницата „Св. Лука“. От онова време е останал глобус, изработен собственоръчно от големия

Портрет на Софроний Врачански, 1812 г., платно, масло, Букурещ, оригиналът е в ЦИАМ.

Sophroni Vrachanski, 1812, canvas, oil, Bucharest, the original is in the Church History and Archaeology Museum, Sofia.

На 2 януари 1835 г. в Габрово е открито първото модерно българско училище, което скоро се превръща в център на просветата за цялата страна. Най-голяма дан за този „свещилник на

mons with deep moral content. It was one of the most popular books for several decades and went through four editions. The people called it affectionately *Sophronie* after its author's name (showcase 19).

The first secular primer, the well-known „*Riben bukvar*“ (The primer with the fish), printed in 1824, opened a new age to the secular Bulgarian school (showcase 19). The author, the future Dr. Peter Beron „filled with pity for the children in the church schools“, recommended the mutual education method to be introduced into school. The method consisted in that the teachers presented the material to the most advanced pupils, who in their turn instructed the younger. Qualified teachers and school aids were deficient, so the mutual education method allowed hundreds of Bulgarian children to be prepared for their everyday life as craftsmen and merchants.

On January, 2nd, 1835 in Gabrovo the first secular Bulgarian school of the new type was opened. It soon became the educational center of the country. The Bulgarian merchants from Gabrovo who operated in Odessa and Bucharest, guided by the learned man and patriot Vassil Aprilov, became the greatest contributors to that „enlightener of the new Bulgarian education“.

The first teacher in the Gabrovo school was Neophyte Rilski. In Bucharest he translated and published with the financial aid of the Mustakov brothers the first mutual-learning tables. In the same 1835 he compiled the first Bulgarian grammar book, whose handwritten original is now displayed in the museum (showcase 19). In 1839 Neophyte Rilski went back to the Rila monastery to set up and manage a new school at the Saint Lukas hermitage. From that time a geographical globe has survived, made by the great educator himself (showcase 19). To his favorite pupil Zaharii Zograph we owe the well-known portrait from 1838, representing the stern-faced Rila monk (on the wall, left of showcase 19).

The first textbooks were also printed in the middle of the 1830s – *Slavyanobolgarskoe*

Портрет на Петър Берон, края на XIX в., художник Николай Павлович, платно, масло, оригиналът е в НХГ.
Peter Beron, end of 19th cent., portrait by Nikolai Pavlovich, canvas, oil, the original is in the National Picture Gallery.

просветител (*витрина 19*). На любимия му ученик Захарий Зограф дължим известния портрет на строгия рилски монах, датиран в 1838 г. (*вляво от витрина 19*).

Първите учебници се печатат също през средата на тридесетте години на XIX в. – „Славяноболгарское детеводство“ на Неофит Хилендарски Бозвели и Емануил Васкидович и „Общее землеописание“ на Константин Фотинов. Постепенно учебникарската литература спечелва спомоществатели и все повече добре образовани учители започват да издават оригинални, преводни и адаптирани книги по българска граматика, история, математика, география, закон божий и т.н. (*витрини 19 и 20*).

Портрет на Неофит Рилски, 1838 г., художник Захари Зограф, платно, масло, оригиналът е в НХГ.
Neophyte Rilski, 1838, portrait by Zahari Zograph, canvas, oil, the original is in the National Picture Gallery.

Стара Загора, Шумен, Елена (с прочутата „даскалоливница“), Търново, Русе, Неврокоп, Велес, Прилеп, Скопие, Тулча и София привличат с добре уредените си училища младежи от близо и далеч. Възникват и специализирани училища. Първите гимназии отварят врати в Болград, Пловдив и Габрово.

От 1868 г. започва свикването на учителски събори в главните просветни центрове – Стара Загора, Прилеп, Пловдив, Казанлък, Тулча и др. От 1872 г. те вече се провеждат от Екзархията по епархии. На тях се обсъжда учебното съдържание, използваните учебници и помагала, поощряват се усилията за постигане на по-високо ниво на учебния процес.

Така само за няколко десетилетия просветното движение се превръща в общонародно. То дава импулс на българите да живеят в единен духовен ритъм и допринася изключително много за формирането и укрепването на българското национално самочувствие.

Първите стъпки на **българската наука** са направени пак от дейците на просвещението. Неофит Рилски и Найдено Геров съставят своите речници. Стефан Богориди става дописен член на Турската Академия, Никола Пиколо е избран за член на Френската академия на науките, ученият-енциклопедист Петър Берон ста-

detevodstvo (a children's encyclopedia) by Neophyte Bozveli of Hilendar and Emanuil Vaskidovich, *Obshtoe zemleopisanie* (General Geography) by Konstantin Fotinov. Gradually the writing of textbooks and manuals gained popularity with the donors and more and more well-educated teachers began publishing original, translated and adapted textbooks in Bulgarian grammar, History, Mathematics, Geography, Religion (*showcases 19 and 20*).

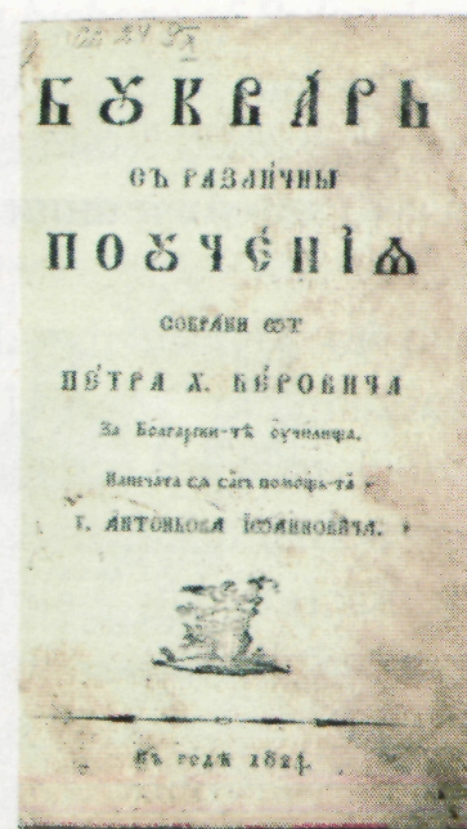
In the 1840s a great many girls' schools appeared in Bulgaria. Perhaps the most popular school mistress of that period was Anastassia Tosheva (*on the wall, right of showcase 20*). She was the head of the Stara Zagora Girls' School, where teachers for the other girls' schools in the country were trained.

In the years after the Crimean War the Bulgarian public education scored its greatest successes. The well-organized schools in Stara Zagora, Shumen, Elena, Turnovo, Russe, Nevrokop, Veles, Prilep, Skopie, Tulcha and Sofia attracted more and more young people from all over the country. Specialized schools also appeared. The first secondary schools opened doors in Bolgrad, Plovdiv and Gabrovo.

Since 1868 Bulgarian teachers' rallies were summoned in the main educational centers Stara Zagora, Prilep, Kazanluk, Plovdiv, Tulcha etc. Since 1872 they became eparchial and were called by the Exarchate. The textbooks and their content as well as the school aids and instruments were discussed at those meetings and the teachers' efforts in achieving of a high-leveled public education were encouraged.

Thus the public education developed into an all-Bulgarian movement after the Crimean war. Schools were entirely supported by the population, through personal donations and were governed by boards of trustees. All that stimulated the Bulgarians to start living in a common spiritual rhythm and greatly contributed to the strengthening of the national feeling.

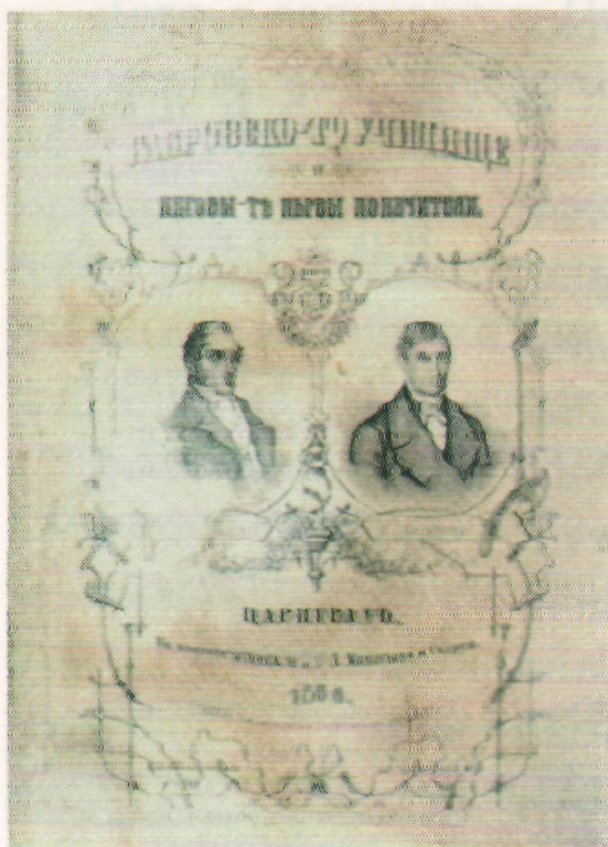
The first steps in **the Bulgarian science** were also taken by the enlighteners. Neophyte

„Рибен буквар“, Брашов, 1824 г., автор Петър Берон.
Riben Bukvar, 1824, author Peter Beron, Brashov.

Глобус, първа половина на XIX в., изработен от Неофит Рилски, дърво, хартия, оригиналът е в Рилския манастир.
Globe, 1st half of 19th cent., wood, paper, the original is in the Rila Monastery.

П.Р. Славейков – „Габровското училище“, 1866 г., Цариград.
Petko Slaveikov, the school in Gabrovo, 1866, Constantinople.

гарско книжовно дружество (предшественик на Българската академия на науките). Негов пръв председател става проф. Марин Дринов. От 1870 г. дружеството започва да издава свой орган „Периодическо списание“ (витрина 20).

В годините след Кримската война от училищен, празникът на Св.Св. Кирил и Методий се превръща във всенароден, честван както в страната, така и в многобройните емигрантски колонии. Когато през 1869 г. се освещава българското училище в Букурещ, то е наречено „Св.Св. Кирил и Методий“. Според правилника на училището портретите на неговите ктитори украсяват класните стаи. Сега в НИМ се съхраняват девет такива портрета, между които на многоуважаваните Христо Георгиев и Марин Бенли (горе, вдясно от витрина 20), двадесет икони от църквата „Св.Св. Кирил и Методий“ и две паметни мраморни плочи от откриването на училището. Л.Б.

От средата на XV в. във верско отношение в голямото си мнозинство българите са подчинени на Константинополската гръцка патриаршия, която става техен официален представител пред османските власти. През втората половина на XVIII в., като се възползва от привилегированото си положение, гръцката църква се опитва да изтласка българските владици и свещеници от катедрите им, да наложи гръцкия език в богослужението и така да подчини и асимилира българите. Още в зората на българското

ва член на много европейски научни дружества. След Кримската война проучванията върху фолклора се обогатяват с редица издания, сред които особено място заема сборникът „Български народни песни“ на големите патриоти от град Струга братята Миладинови (витрина 20).

Двамата български професионални историци Марин Дринов и Спиридон Палаузов поставят основата на българската историческа наука от това време. През 1869 г. в Браила се изгражда Българско

Картина „Св.Св. Кирил и Методий“, 1861 г., платно, масло, от Българското училище в Букурещ.
Saints Cyril and Methodius, 1861, painting, canvas, oil, Bulgarian school in Bucharest.

Rilski and Naiden Gerov compiled their dictionaries. Stefan Bogoridi became corresponding member of the Turkish Academy, Nikola Pikolo was elected member of the French Academy of Sciences, the scientist-encyclopaedist Peter Beron became a member of many European scientific societies. After the Crimean war the research work on Bulgarian folklore was enriched with a series of publications among which significant place occupied the collection of „Bulgarian Folk Songs“ by the great patriots from Struga – the Miladinov brothers (showcase 20).

In 1869 the two Bulgarian professional historians of that time Marin Drinov and Spiridon Palauzov laid the foundations of the Bulgarian science. They founded in Braila (Romania) the Bulgarian Literary Society (since 1911 – the Bulgarian Academy of Science). Its first president was Prof. Marin Drinov. In 1870 the Society started the publication of a „Periodical Journal“ (showcase 20).

The impact of the education on the social life in the country found expression in the celebration of the Day of

Saints Cyril and Methodius, the creators of the Bulgarian alphabet. In the years after the Crimean war the school holiday quickly developed into a national one, held also in the numerous emigration colonies. When in 1869 the Bulgarian school in Bucharest was inaugurated, it was named Saints Cyril and Methodius. According to the school rules the donors' portraits were to decorate the classrooms. The National Museum of History now possesses nine such portraits, among them those of the most respected Hristo Georgiev and Marin Benli (above on the wall, right of showcase 20), twenty icons from Saints Cyril and Methodius church and two commemorative marble plaques, connected with the school inauguration day. L.B.

Since the middle of the fifteenth century the Bulgarian Church had been subordinated to the Constantinople Greek Patriarchate. The latter was recognized as the sole representative of all Christian peoples by the Ottoman government, the Sublime Porte. In the second half of the eighteenth century, taking advantage of their privileged position, the Greek clergy made attempts to oust from office all Bulgarian bishops and priests, thus gaining complete superiority. Greek became the only language in the church ceremonies. Even in the dawn of the Revival, Paissii Hilendarski openly accused the Constantinople Patriarchate of the Bulgarians' cultural backwardness. He wrote in his „Istoria Slavenobolgarskaya“: „...out of mere malice towards the

възраждане в своята „История славянобългарска“ Паисий Хилендарски открито обвинява Цариградската гръцка патриаршия за културното изоставане на българския народ: „...поради злобата, която имали към българите още от началото не назначават на българите епископи от български род, а

все от гръцки род. И не се грижат никак за българските училища и учение, но обръщат всичко на гръцки език... И голямо насилие търпят в тия времена от гръцките владици.”

Дискос, 1849 г., сребро, частична позлата, дар на църквата „Св. Стефан“ в Цариград.
Diskos, 1849, silver, partial gilding, Saint Stephen church in Constantinople.

епархия. Жителите на градовете от двете страни на Балкана и по долините на реките Вардар, Дунав и Марица настояват техните владици да бъдат българи.

През 40-те години като център на борбата за църковна независимост се налага Цариградската българска колония. Нейните ръководители Иларион Макариополски и Неофит Хилендарски Бозвели изготвят програма за културно-национална автономия и за официално признаване на българите като самостоятелен народ в рамките на Османската империя.

Стефан Богориди, високопоставен турски чиновник и внук на Софроний Врачански, издейства разрешение от Високата порта за построяване на български параклис в Цариград. За целта той дарява една своя къща на Българската община и през август 1849 г. параклиът е тържествено осветен на името на Св. Стефан в чест на ктитора. Това име е запазено и за построената по-късно голяма българска църква – известна и до днес като Желязната църква в Цариград (на стената, вляво от витрина 21).

След Кримската война (1853–1856) и издаването на новия реформаторски османски акт Хат-и-хумаюна, с който се потвърждават верските свободи на християните, борбата срещу гръцкото духовенство се изостря. Общините изпращат свои пълномощници в столицата за решаване на общонародния въпрос. Те стават първите признати представители на нацията, както пред османското правителство и Цариградската патриаршия, така и пред Великите сили (на стената, вдясно от витрина 21).

Духовен водач на българското представителство в Цариград е Иларион Макариополски. На 3 април 1860 г. той откликва на общественото искане, като при Великденската литургия вместо името на гръцкия патриарх произнася името на султана, с което

Bulgarian people they do not appoint bishops of Bulgarian birth, but only of Greek one. They do not take care of the Bulgarian schools and education, but turn everything in Greek... And (the Bulgarians) suffer much from the Greek bishops' violence”.

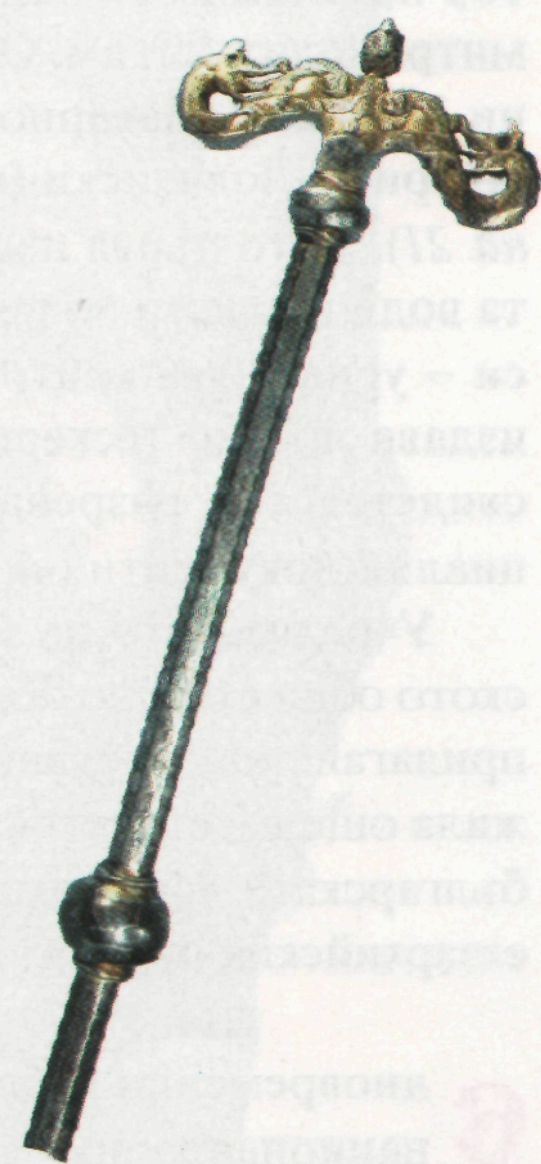
In the 1840s and the 1850s the discontent of the Bulgarian society with the Greek bishops' malpractice reached dramatic proportions. It spread to the eparchates of Turnovo, Ohrid and Siar. The Bulgarian population on both sides of the Balkan Mountains (Stara planina), along the rivers of Vardar, Maritsa and Danube insisted that the Greek clergy be replaced by Bulgarian bishops.

In the 1840s the Bulgarian community in Constantinople became the center of the struggle for independent Church and removal of the supremacy of the Patriarchate. Its leaders Ilarion Makariopolski and Neophyte Bozveli worked out a program for national and cultural self-determination and for the official recognition of the Bulgarians as a separate nation within the Ottoman empire.

Stefan Bogoridi, a grandson of Sophroni Vrachanski and a high-ranking Turkish official, succeeded in obtaining the Sublime Porte's permission to build a Bulgarian church in Constantinople and install a Bulgarian bishop there. For that purpose he granted one of his houses to the Bulgarian community and in August, 1849, a chapel was solemnly inaugurated in the name of Saint Stephen, after the respectful donor's name. The same name was given to the big church, built later and since known as the Iron Church in Constantinople (on the wall, left of showcase 21).

After the Crimean war and the issue of the *Hat-i-humayun*, the Ottoman reformation decree of 1856, which confirmed the religious freedom of the Christians, the struggle against the Greek clergy intensified. Many Bulgarian town communities sent representatives to Constantinople in order to claim religious and civil autonomy and settle the Greek-Bulgarian conflict. They became the first Bulgarian representatives, recognized by the Ottoman government, the Constantinople Patriarchate and the Great Powers (on the wall, right of showcase 21).

Ilarion Makariopolski was the spiritual leader of the Bulgarian representation in Constantinople. On April, 3rd, 1860 during the Easter service in the church of Saint Stephen, he replaced the Patriarch's name with that of the Sultan, in this way responding to the public desire and practically decla-

Жезъл на Антим I, сребро, позлата, ниело, камъни, Видинска митрополия.
Exarch Antim I's Crosier, silver, gilding, nielo, precious stones, Vidin bishopric.

фактически отделя българската църква от Цариградската патриаршия.

След близо половинвекска борба, българският народ постига възстановяването на националната си църква. На 27 февруари 1870 г. е издаден султански ферман за учредяване на Българската екзархия (витрина 22).

Подвързия на ръкопис от XIV в., калифе, сребърни апликации, подарък на екзарх Йосиф от жителите на Серска епархия.

Manuscript Cover, 1902, velvet, silver appliques, the 14th century manuscript was gifted to Exarch Yossif I by the Seres eparchy.

Екзархийският устав, приет от църковно-народния събор в Цариград, открит на 23 февруари 1871 г. (витрина 22), се основава на демократичните принципи, изповядвани от българското възрожденско общество. За първи път в практиката на православните църкви се предвижда сменяемост на църковния глава на всеки четири години от църковно-народен събор, който с натоварен с висши законодателни и контролни функции. В органите за самоуправление по места се предвижда включване

не само на духовни лица, но и на представители на миряните.

На 16 февруари 1872 г. църковно-народният събор прогласява за първи български екзарх видинския митрополит Антим. Освен него в Св. Синод са избрани Иларион Макариополски, Паисий Пловдивски и Иларион Ловчански (на стената, вляво от витрина 21). Като първа национална институция Екзархията води и делата по ред гражданско-църковни въпроси – упражнява контрол върху общинските приходи, издава пътни тескерета, удостоверения, кръщелни свидетелства, разрешения за венчаване и други официални документи (витрина 22).

Учредяването на Екзархията е победа на българското общество, но борбата с Гръцката патриаршия за прилагане на записаните във фермана права продължила още десетилетия. Най-голям принос за успеха на българската кауза има Екзарх Йосиф I, който поема екзархийския престол през 1877 г. (витрина 22). Л.Б.

Едновременно с борбата за независима църква и национална просвета, се води и **въоръжена борба за политическото освобождение на България**. През целия XVIII и в началото на XIX век на територията на страната действат предимно хайдушки чети. Порецата от селски въстания в Западна България, Велчовата завера от 1835 г., Браилските бунтове от 1841–1843 г. и Видинското въстание от 1850 г. са ясен

ring the separation of the Bulgarian church from the Constantinople Patriarchate.

Eventually, after a half a century of struggle, the Bulgarian people restored the independent Bulgarian church. On February, 27th, 1870, the Sultan issued the *Firman* which constituted the independent Bulgarian Exarchate (showcase 22) and officially recognized the Bulgarian nation in its ethnic territories.

The first national Church Convention was opened on February, 23th, 1871. The participants approved of and accepted the Exarchate Charter (showcase 22), based on the democratic principles followed by the Bulgarian revival society. For the first time in the East Orthodox church practice, the Charter provided for a 4 year mandate of the Exarch, given him by the National Church Convention. Besides the clergy, the laity were also admitted to participate in the local organs of self-government.

On February, 16th, 1872, the National Church Convention appointed the first Bulgarian Exarch – Archbishop Antim of Vidin. As members of the Holy Synod were elected Ilarion Makariopolski, Paissii Plovdivski and Ilarion Lovchanski (on the wall, left of showcase 21).

Икона „Св. Пантелеймон“, XIX в., темпера върху седеф, сребърен обков, дарствен надпис за 25-годишния юбилей на екзарх Йосиф от жителите на гр. Лерина. Icon with Saint Panteleimon, 19th cent., tempera, mother-of-pearl, silver repoussé, gift to Exarch Yossif I from the population of Lerina.

Being the first national institution, the Exarchate was authorized also with the control on the community incomes, the issue of traveling permissions, birth and marriage certificates and other official documents (showcase 22).

The establishment of the Exarchy was a great victory of the Bulgarian people, but still the struggle to enforce the rights recognized by the

Firman, was to continue for decades. The greatest contributor to the success of the Bulgarian cause was Exarch Yossif I, who ascended the throne in 1877 (showcase 22). L.B.

The armed struggle for political liberation of Bulgaria was carried on simultaneously with the struggle for independent church and national education. During the entire eighteenth century and the beginning of the nineteenth century mostly *haidouk* (rebel) bands operated on the territory of the country. A series of peasants' uprisings in West Bulgaria, the Velchov's conspiracy in 1835, the Braila revolts between 1841–1843, the Vidin uprising in 1850 were clear signs of the growing revolutionary energy in the Bulgarian lands.

Паметник за освобождението на Българската църква от Гръцката вселенска патриаршия, литография на Н. Павлович, 1872 г.

Memorial to the Liberation of Bulgaria from the Greek Ecumenical Patriarchate, lithography by N. Pavlovich, 1872.

Епископска митра, XIX в., месинг, позлата, цветни стъкла, емайл, Югозападни български земи.

Bishop's Mither, 19th cent., brass, gilding, color glass, enamel, Southwestern Bulgarian lands.

Български въстаници, 1876 г., гравюра на Феликс Каниц.
Bulgarian rebels, 1876, engraving by Felix Kanitz.

Въстаническо топче, 1876 г., въз-
становка.
Rebels' Cannon, 1876, reconstruction.

симптом за растящия революционен подем в българските земи (*витрина 22*).

Преходът от стихийност към организирано въоръжено национално-освободително движение е свързан с дейността на Георги Раковски (*витрина 23*). Той пръв стига до идеята за организиране на общонационални революционни действия. Раковски създава теория, според която навлизането в страната на организирани вън от нея чети би довело до стихийно надигане на българите и до отхвърляне на османското владичество. Самият Раковски е участник в Браилските бунтове и организатор на двете български легии в Белград (1862 и 1867 г.).

Този ранен, „четнически“ етап от българското освободително движение приключва през лятото на 1868 г. с разгрома на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (*витрина 23*).

Новият етап в тази борба се свързва с дейността на Любен Каравелов (*витрина 24*). В края на 1869 г. от революционно настроени представители на емигрантските ни среди в Букурещ е създаден Българският революционен централен комитет. Той цели обединяването на усилията на българската емиграция и на революционерите вътре в страната, както и подготовката на бъдещо всенародно въстание. Включилият се в дейността му като член, а от 1874 г. и като негов председател, Христо Ботев се заема с подготовката на въоръжената борба. На страниците на издавания от него в. „Знаме“ Ботев представя платформата на национално-освободителното дело, като продължение на основните идеи, създадени от Раковски, Каравелов и Левски (*витрина 24*).

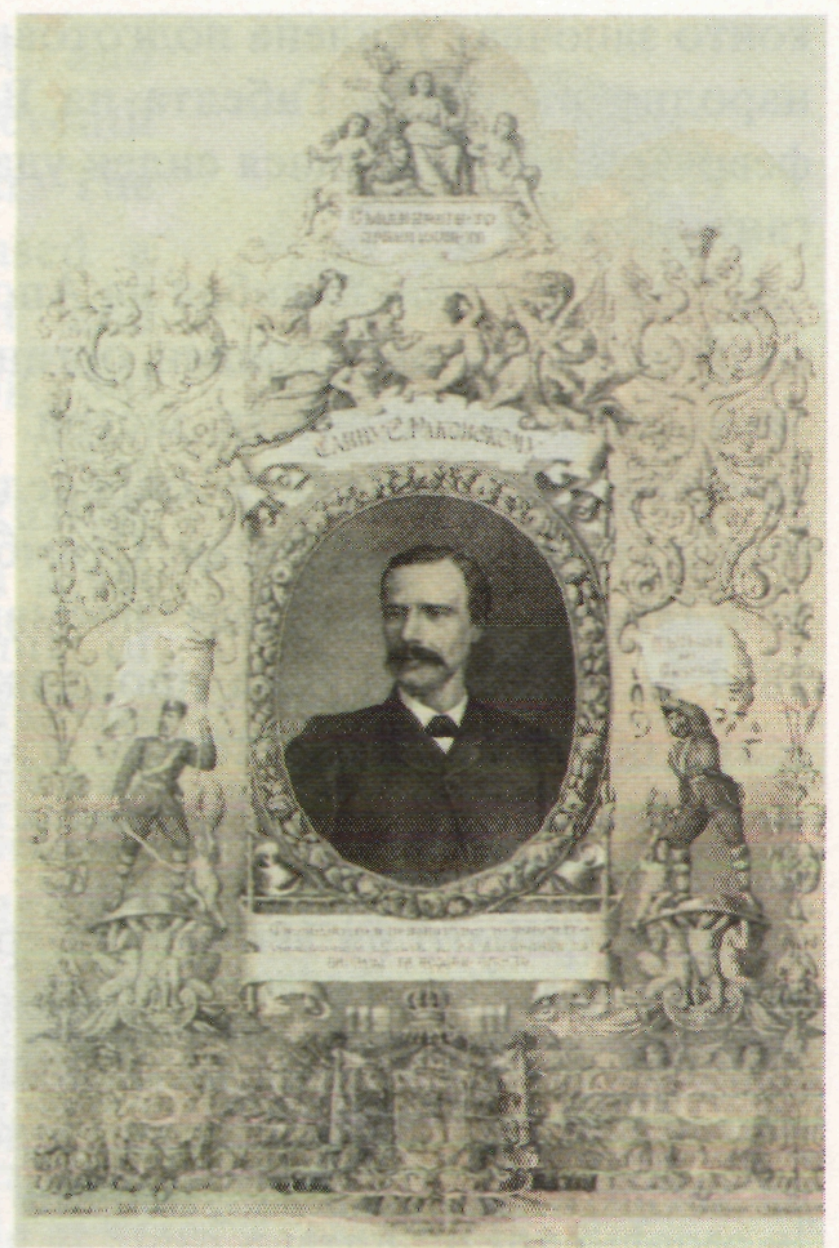
Окончателното скъсване с „четническата“ тактика и произтичащата от нея зависимост от волята на чужди сили, както и изграждането на Вътрешна революционна организация, е дело на легендарния Апостол на българската свобода Васил Левски (*витрина 25*). За кратко време той се издига като главен организатор, ръководител и идеолог на българското национално-освободително движение и

пренася за пръв път центъра на борбата вътре в страната. С изграждането на Вътрешната революционна организация от Васил Левски настъпва коренен прелом в развитието на българското освободително дело. При многобройните си обиколки из страната през 1868–1872 г. Апостолът изгражда над 200 революционни комитета,

Портрет на Христо Ботев, автор Георги Данчов, литография, 1897 г. Hristo Botev, 1897, lithography, author Georgi Danchov.

The transition from a spontaneous to an organized armed national liberation struggle was related to the views and activity of Georgi Rakovski (*showcase 23*). He was the first to put forward the idea of nation-wide revolutionary operations. According to Rakovski's theory if armed detachments, organized abroad, entered the country they would bring about to spontaneous uplift and overthrow of

Портрет на Георги Раковски, литография, Виена, 1887 г. Georgi Rakovski, 1887, lithography, Vienna.

the Ottoman rule. Rakovski himself was a participant in the Braila revolts and organizer of the two Bulgarian legions in Belgrade (1862 and 1867).

That early „detachment tactics“ was just the first stage of the Bulgarian liberation movement and it ended in the summer of 1868 with the utter defeat of Hadzhi Dimitur and Stefan Karadzha's detachments (*showcase 23*).

The new stage of the struggle was connected with Liuben Karavelov's activity (*showcase 24*). In the end of 1869 the revolutionary representatives of the emigration circles in Bucharest founded the Bulgarian Revolutionary Central Committee. The aim of its activity was to unite the efforts of the Bulgarian emigration and the revolutionaries inside the country in order to prepare a nation-wide uprising. Having joined the Committee, first as a mere member and later as a chairman of the BRCC (1874), Hristo Botev supported the idea of an uprising and started the preparations of the armed struggle for political liberation. In the pages of the Zname newspaper he introduced the platform of the national-liberation movement as a further development of Rakovski, Karavelov and Levski's general ideas (*showcase 24*).

Having ultimately broken with both the „detachment tactics“ and the dependence on the will of foreign powers, the legendary Apostle of Bulgarian freedom Vassil Levski (*showcase 25*) dedicated himself to the idea of an internal revolutionary organization. In a short time he rose to the chief organizer, leader and ideologist of the Bulgarian national liberation movement, shifting the center of struggle from Romania into Bulgaria. On Levski's establishing of the Internal Revolutionary Organization, a radical change in the liberation movement followed. During his numerous tours over the country between 1868–1872, the Apostle set up more than 200 committees

които започват усилената подготовка за бъдещото все-народно въстание. Гибелта на Васил Левски на 19 февруари 1873 г. нанася силен удар върху цялата организация.

След трагичната гибел на Апостола настъпва двегодишен организационен и политически застой. За заместник на Левски е определен младият патриот Стефан Стамболов (витрина 26). През ноември 1874 г. той предприема продължителна обиколка из Българско и съживява конспиративните комитети, създадени от Левски.

Изострянето на Източната криза през лятото на 1875 г. активизира дейците на БРЦК и на Вътрешната революционна организация. Плод на техните усилия е избухването на Старозагорското въстание през септември същата година (витрина 26). След неговия разгром се стига до разединение на БРЦК и комитетските дейци на Вътрешната революционна организация.

Създаденият през 1875 г. революционен комитет в гр. Гюргево продължава поетата от БРЦК линия на въоръжено въстание. Убедени в готовността на народа за революция и подтикнати от изострящата се Източна криза, гюргевските патриоти подготвят план за общобългарско въстание през пролетта на 1876 г. Според него страната е разделена на 4 оперативни окръга. Определените за техни ръководители апостоли преминават в Българско и за няколко месеца възобновяват комитетската мрежа от времето на Васил Левски. Апостолите организират най-масовото и героично българско въстание – **Априлското** (витрина 27).

Въстаническа униформа от Априлското въстание, 1876 г., възстановка.
Rebel's Uniform, April uprising, 1876, reconstruction.

Жестокото потушаване на Априлското въстание предизвиква широк международен отзвук. Най-видните представители на световната общественост издигат гласове в защита на българския народ (на стената, вдясно от витрина 27). През есента на 1876 г. е създадена международна анкетна комисия, която разследва жестокостите при потушаването на въстанието. Опитите на Великите сили да решат българския въпрос чрез преговори по време на Цариградската конференция и по-късно в Лондон завършват с неуспех.

and started a speeded preparation for the uprising. However, Levski was arrested, sentenced to death and hanged on February, 19th, 1873. The organization suffered a heavy blow.

After the tragic death of the Apostle a two-year period of organizational and political stagnation followed. The young patriot Stefan Stambolov was chosen to replace Levski (showcase 26). In November, 1874, he undertook a long tour in Bulgaria, trying to revive the activity of the underground committees that Levski had established.

The Eastern Question came to a head in the summer of 1875, thus activating the workers of BRCC and Internal Revolutionary Organization (IRO). Their efforts resulted in the Stara Zagora revolt in September (showcase 26). After its defeat BRCC and the revolutionaries of IRO failed to overcome their mutual contradictions and separated.

In 1875 the revolutionary committee in Giurgevo continued the course of BRCC towards an armed uprising. Convinced of people's readiness to revolt and forced by the deepening of the Eastern crisis, the Giurgevo patriots prepared a plan for an all-Bulgarian uprising in the spring of 1876. According to that plan the country was parted into 4 base operative districts. *The apostles*, appointed as leaders of the revolutionary districts, crossed to Bulgaria and in a few months managed to revive the committee net, set up by Levski. They organized the most heroic and mass Bulgarian revolt, **the April uprising** (showcase 27).

The cruel suppression of the April uprising provoked a wide international response. The most eminent representatives of the world public circles raised voices in support of the Bulgarian people (on the wall, right of showcase 27). In autumn, 1876, an International Inquiry Commission was constituted to investigate the atrocities, perpetrated during the uprising. At the Constantinople conference and later in London, the Great Powers attempted a diplomatic solution of the Bulgarian Question but failed.

After all means for a peaceful solution of the Bulgarian Question had been tried, **Russia declared war on Turkey**. On April, 12th, 1877, the Emperor Alexander II

Кокарда на участник в Априлското въстание, 1876 г., олово, Панагюрско.
Cockade of a Participant in the April Uprising, 1876, lead, Panagjurishte district.

След изчерпване на всички дипломатически средства за мирно разрешаване на българския въпрос, **Русия обявява война на Турция**. На 12 април 1877 г. император Александър II оповестява Манифеста за обявяване на 11-тата поред руско-турска война. Това предизвиква всеобщо оживление и ентузиазъм сред българите. Мнозина от тях се включват в редовете на руската армия. От тях е сформирано като самостоятелна бойна единица българското опълчение, което наброява над 10 000 доброволци, разпределени в 12 дружини под командването на ген. Столетов. Българските опълченци участват в боевете при Стара Загора, при отбраната на Шипченския проход и при превземането на турския укрепен лагер при селата Шейново и Шипка (*витрини 28 и 29*).

Освен официално сформираното българско опълчение в хода на войната възникват спонтанно и множество въоръжени отряди. Със свои чети в Балкана действат воеводите Панайот Хитов и дядо Жельо, Ильо Марков и Цеко Петков, а в Родопите и Гюмюрджинско – „капитан“ Петко Киряков. Българите оказват неоценима помощ на руските войски и като разузнавачи, санитарии и преводачи. Тяхното участие във войната е естествено продължение на борбата за национална независимост.

По време на войната българските опълченци проявяват героизъм и чудеса от храброст. Руското командване награждава отличилите се с ордени и медали. Не забравя подвизите на своите синове-герои и освободена България (*витрина 30*).

Сабя на опълченеца Иван Хаджиниколов Бобевски.
Sabre of the volunteer Ivan Hadzhinikolov Bobevski.

С подписването на Сан Стефанския прелиминарен договор на 3 март 1878 г. е открит пътят към **възобновяването на българската държава**. България отново се възражда за самостоятелен живот и заема мястото си на политическата карта на Европа. *Д.К.-Ч.*

issued a Manifest and declared the eleventh Russian-Turkish war. The announcement caused a general excitement and enthusiasm among all Bulgarians. A great many of them joined the Russian army. Among them a separate military unit of Bulgarian volunteers was raised, who numbered over 10 000 people, included into 12 battalions under the command of General Stoletov (*showcases 28 and 29*). The Bulgarian volunteers participated in the battle at Stara Zagora, in the defense of the Shipka pass and the capture of the Turkish fortified camp near the villages of Sheinovo and Shipka.

Besides the officially formed Bulgarian volunteer corps, in the course of the war campaign a number of armed detachments came spontaneously into being. Such detachments operated in the Balkan Mountains under the leadership of the *voivodas* Panayot Hitov and Old Zhelio, Ilio Markov, Tseko Petkov and „captain“ Petko Kiriakov in the Rhodopes and the Giumurdzhina region. The Bulgarians helped the Russian soldiers as scouts, hospital attendants and interpreters. Their participation in the war was a natural continuation of the struggle for national independence.

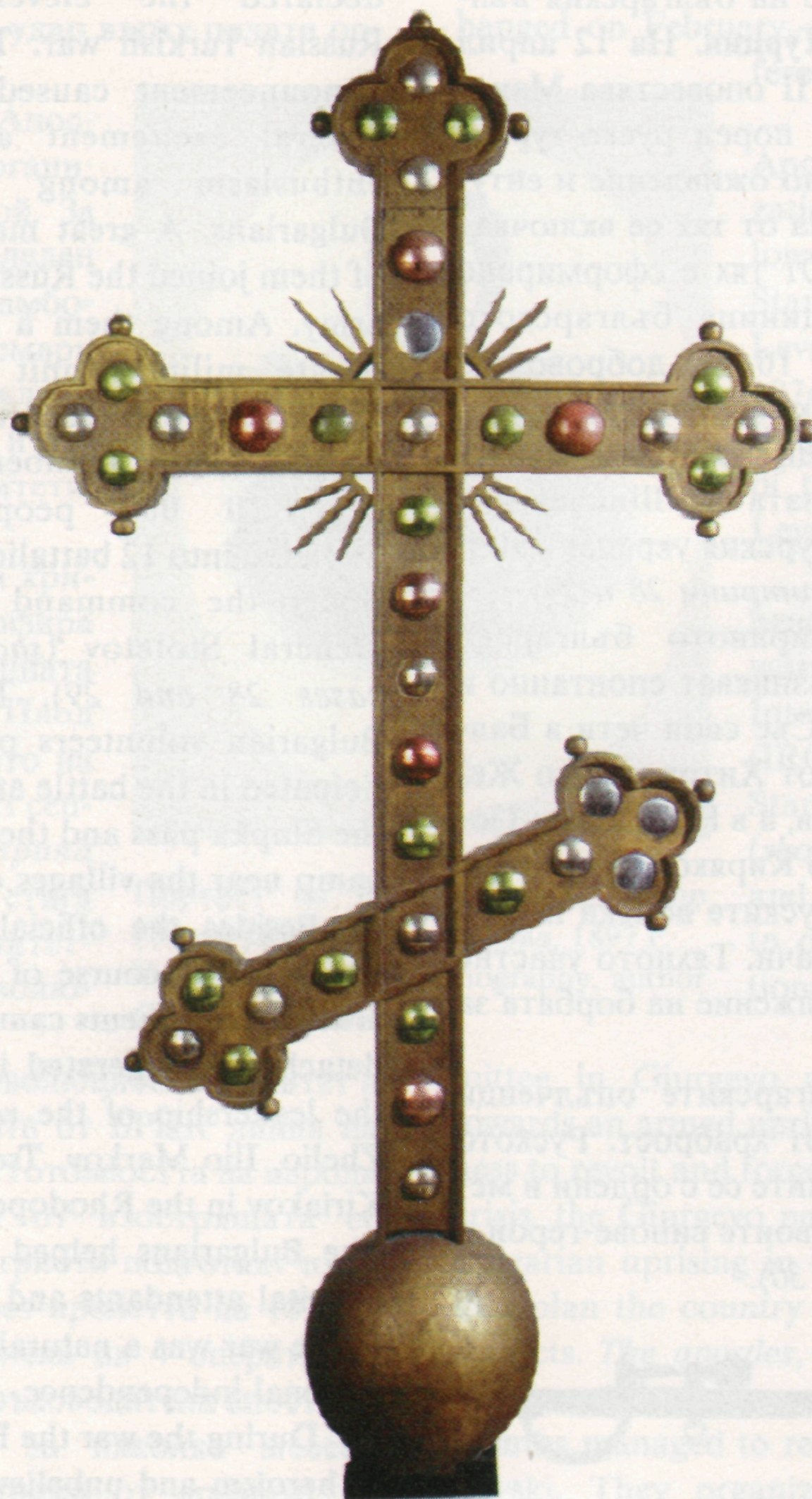
During the war the Bulgarian volunteers showed acts of heroism and unbelievable courage. The Russian high command awarded orders and medals to the most distinguished among them. Free Bulgaria did not forget her sons' heroic deeds either (*showcase 30*).

The signing of the San Stefano Preliminary Treaty on March, 3rd, 1878, opened the door to **the restoration of the Bulgarian state** and Bulgaria regained its place on the political map of Europe. *D.K-Ch.*

Кокарда със знак за отличие от Руско-турската война, 1877–1878 г., месинг.
Cockade with a Distinction Sign from the Russo-Turkish War, 1877–1878, brass.

АВТОРИ:

Н.М. Николай Марков
Ц.Р. Цвета Райчевска
М.Й. Мария Йосифова
И.М. Ирина Микешова
Л.Б. Леонора Бонева
Д.К.-Ч. Димитрийка Кръстева-Чоевска

Идея и проект: Николай Марков
Отговорен редактор: Николай Марков
Превод на английски език: Цвета Райчевска
Фотозаснемане: Росен Колев
Оформление: Симеонка Симеонова, Николай Марков, Даниел Фердинандов, Ясен Хитов
Печат: Лито Балкан АД

издание на Национален исторически музей
© София, 2001

AUTHORS:

N.M. Nikolay Markov
Ts.R. Tsveta Raichevska
M.Y. Maria Yossifova
I.M. Irina Mikeshova
L.B. Leonora Boneva
D.K.-Ch. Dimitriika Krusteva-Choevska

Conception and project: Nikolay Markov
Editor-in-chief: Nikolay Markov
English translation: Tsveta Raichevska
Photographs: Rossen Kolev
Design: Simeonka Simeonova, Nikolay Markov, Daniel Ferdinandov, Yassen Hitov
Print: Lito Balkan Co

published by the National Museum of History
© Sofia, 2001

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
NATIONAL MUSEUM OF HISTORY

ТРЕТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО
THIRD BULGARIAN KINGDOM
(1878–1946)

София
2001

На предната корица:

Герб на Княжество България, 1879 г. Сребърна сплав.

Front cover:

Coat-of-Arms of the Principality of Bulgaria, 1879. Silver alloy.

На титула:

Герб на Царство България, края на 20-те години на XX век. Бронз.

Title page:

Coat-of-Arms of the Kingdom of Bulgaria, late 1920s. Bronze.

ТРЕТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО THIRD BULGARIAN KINGDOM (1878–1946)

София
2001

Конституция на Княжество България, 1879 г. Оригиналът е в ЦДА.
Constitution of the Principality of Bulgaria, 1879. The original is in the Central State Archives.

Единствената в България национална музейна експозиция за Третото българско царство е разположена в зала № 5 на Националния исторически музей и обхваща периода от възстановяването на българската държава през 1878 г. до обявяването ѝ за Народна Република през 1946 г. В тематико-хронологичен план тя представя доминиращите тенденции в развитието на страната — възстановяване на българската държавност, модернизацията в политиката, стопанството и културата и борбата за осъществяването на националните идеали. В експозиционните комплекси са включени 912 експонати, 70% от които се излагат за първи път.

Берлинският договор от 1878 г. възстановява българската държава, но несправедливо я разделя на няколко части. Създадени са васалното на турския султан Княжество България и провинцията Източна Румелия под турски протекторат. Македония, Беломорска Тракия и по-голяма част от Одринска Тракия са оставени под турска власт, Северна Добруджа е дадена на Румъния, а градовете Пирот, Ниш и Враня — на Сърбия. Извън границите на държавата остават около 150 000 км² територия, на която живеят към 2,5 милиона етнически българи. Техниче проблеми пораждат т. нар. национален въпрос, белязал с дълбок трагизъм националната ни история. Несправедливите решения на Берлинския конгрес предизвикват масово протестно движение — подаване на молби и петиции до Великите сили, създаване на въоръжени чети и избухване на въстания (Кресненско-Разложко) в останалите под турска власт територии (*витрина 2*).

Принципите на държавната уредба на новата българска държава са осъществени в периода на **Временното руско управление в България**, продължило съгласно решенията на Берлинския конгрес до май 1879 г. Под ръководството на руския императорски комисар в България княз Дондуков-Корсаков и управлявания от него Съвет (*витрина 2*), се поставя началото на ускореното изграждане по европейски образец на българските държавни институции.

Учредителното народно събрание приема основния закон за развитието на Княжество България — **Търновската конституция** (*витрина 1*), съгласно която то е наследствена конституционна монархия с еднокамарен парламент. Утвърдени са и символите на възстановената дър-

The exhibition on the Third Bulgarian Kingdom is situated in Hall 5 of the National Museum of History. It comprises the period from the restoration of the state in 1879 to 1946, when Bulgaria was declared a People's Republic. As to the thematic and the chronological aspect of the exhibition the dominant tendencies in the country's development are represented — the state institutions restoration, the modernization of the politics, the economy and the culture and the realization of the national ideals. The exhibition includes 912 objects, 70% of them are displayed for the first time.

The Berlin Treaty from 1878 dismembered the recently restored Bulgaria, dividing the state into several parts — the Principality of Bulgaria, vassal to Turkey and the province of Eastern Rumelia, a protectorate of the Supreme Porte; Macedonia, Aegean Thrace and the greater part of Adrianople Thrace remained under the sultan's direct political and military control, while Northern Dobruzha was given to Romania and Serbia got Nish, Pirot and Vrania. More than 2,5 millions of ethnic Bulgarians, inhabiting a territory of about 150 000 km² remained outside the state boundaries. The unfair solution caused grave problems and bred the National Question, a consequence which marked tragically Bulgaria's national history. The dramatic decisions of the Berlin Congress aroused a large-scale protest movement — letters of protest and petitions were sent to the Great Powers and the Sublime Porte, military volunteer detachments appeared and uprisings like the Kresna-Razlog uprising of 1878-79 burst out in the territories under the Turks (*showcase 2*).

The principles of the new state organization were realized during **the Provisional Russian Administration in Bulgaria**, which had to continue, according to the terms of the Berlin Treaty, until May, 1879. The Russian Imperial Commissioner in Bulgaria Kniaz Dondukov-Korsakov and the Council (*showcase 2*), headed by him, laid the foundations of a speeded establishment of the Bulgarian state institutions, following the pattern of the modern European states.

The Constituent National Assembly adopted the basic law of the Principality of Bulgaria, the

жавност — националният герб и националният флаг, за столица на България е избран град София (подход към залата). На 17 април 1879 г. е свикано Първото Велико Народно събрание, което по препоръка на руското правителство избира първия държавен глава в новата ни история — 22-годишния Хесенски принц от Дармщатската херцогска фамилия, син на австрийски генерал и племенник на руската царица, княз Александър I. На 5 юли 1879 г. князът

Знаме, изработено за княз Александър I от Евгения Кисимова през 1882 г. ЦДА.

Flag, made for Alexander I by Evgenia Kissimova, 1882. Central State Archives.

издава първия си указ — за назначаване на първото българско правителство, начело с Тодор Бурмов (витрина 3а).

Тодор Бурмов (1834—1906 г.), худ. — неизвестен, м. б., платно. ЦДА.

Todor Burmov (1834—1906), unknown artist, oils, canvas. Central State Archives.

Turnovo Constitution (showcase 1). The Principality was declared a hereditary and constitutional monarchy with a one-chamber parliament. Sofia was designated capital of Bulgaria. Approved were the symbols of the restored state system — the National Coat-of-Arms and the National Flag (approach to the hall). On April, 17, 1879 the First Great National Assembly was convened, which, on the recommendation of the

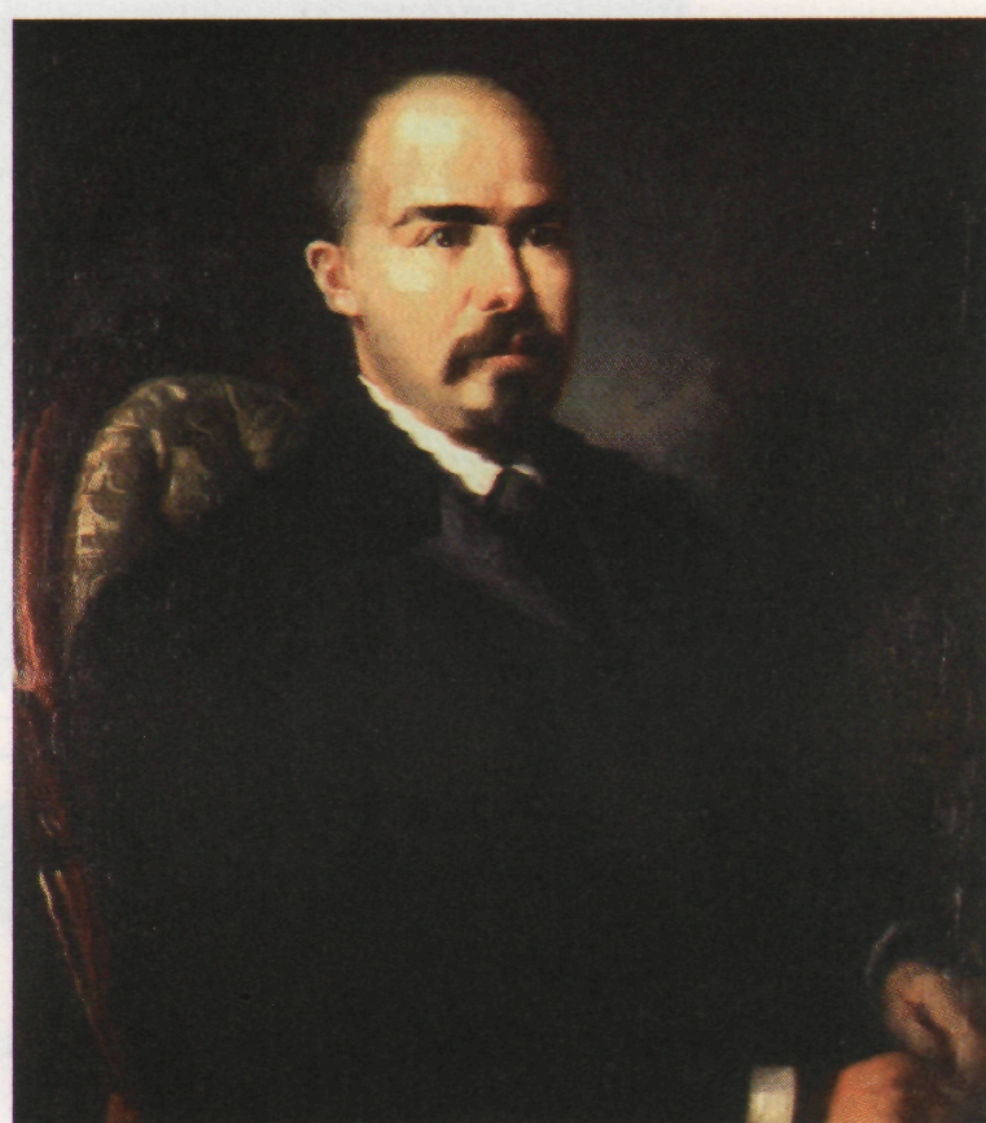

Орден „За храброст“, IV ст., позлата.

Order of Bravery, Fourth class, gilt.

Russian government, elected the first head of state in the new history of Bulgaria — Kniaz Alexander I — the 22 years old Prince of Hessen, of the Darmstadt Duke's family, son of an Austrian General and nephew of the Russian Empress. On July, 5, 1879, the Kniaz issued his first decree and appointed the first Bulgarian Government, headed by Todor Burmov (showcase 3a).

The political life of the Principality and Eastern Rumelia is represented in showcases 4 and 5. Emphasized are themes and personalities of undisputable contribution to the historical development. You can see painted portraits and personal belongings of the most distinguished Bulgarian politicians such as Todor Burmov, Petko Karavelov, Dragan Tsankov, Stefan

Стефан Стамболов (1854—1895 г.), худ. — неизвестен, м. б., платно. ЦДА.

Stefan Stambolov (1854—1895), unknown artist, oils, canvas. Central State Archives.

Политическият живот в Княжество България и в Източна Румелия се проследява във витрини №№ 4 и 5. Акцентирано е на онези теми и личности, които имат безусловен принос в историческото развитие. С живописни портрети и лични вещи са представени най-изтъкнатите български политици, допринесли за възраждането на държавността, за развитието на Източна Румелия като българска област и за ускореното развитие на страната по пътя на капитализма — Тодор Бурмов, Петко Каравелов, Драган Цанков, Стефан Стамболов, Гаврил Кръстевич и др. Те стават основатели и на първите политически партии в страната. Редица експонати (първите български монети, ордени и медали, печати от Княжеската канцелария и на общините, Органическият устав, Дневниците на Областното събрание и снимка на първия директорат на Източна Румелия и др.) свидетелстват за създаването на държавните институции в страната (витрини 2 и 3а).

Огърлица на мирови съдия, края на XIX век.
Позлатен месинг.
Necklace of a Justice of the Peace, late 19th century.
Brass, gilding.

Stambolov, Gavril Krustevich etc., who had participated actively in the restoration of the state system, in the development of Eastern Rumelia as a Bulgarian province as well as in the speeded

Владало (нотариален акт за покупка на къща),
Хасково, 1884 г.
Vladalo (Notarial act) for a house purchase, 1884,
Haskovo.

advance of the country along the path of capitalism. They also became founders of the first political parties in the country. A number of exhibits — the first Bulgarian coins, orders and medals, seals of the Principality Office and of the municipalities, the Organic statutes of Eastern Rumelia, the Regional Assembly official reports, a photograph of the first Directorate of Eastern Rumelia etc. illustrate the steps taken to the establishing of the state institutions in Bulgaria (showcases 2, 3a).

Княз Александър I Български, 80-те години на XIX век. Художник А. Пиотровски, м. б., платно, НГЧИ.
Kniaz Alexander I of Bulgaria, 1880s. Artist A. Piotrovski, canvas, oils, National Gallery for Foreign Arts.

Съединението на Източна Румелия с Княжество България през 1885 г. (визуална 6) е резултат на мощно всенародно движение. Манифестът за провъзгласяването на Съединението, литографията „Съединението на Северна и Южна България“ на художника Н. Павлович, колекция от настолни възпоменателни медали, снимка на членовете на Българския таен централен революционен комитет, начело със Захари Стоянов и др. документират паметното събитие.

Възпоменателен медал за Сръбско-българската война, 1885 г. Позлатен бронз.

Memorial Medal for the Serbo-Bulgarian War, 1885. Bronze, gilding.

Победата на младата българска армия в Сръбско-българската война (2—16 ноември 1885 г.), позната в европейската военна история като „война на капитаните“, има решаващо значение за дипломатическото признаване на Съединението през 1886 г. Това събитие е първото напълно самостоятелно национално дело в новата българска история. Като

драстично нарушение на Берлинския договор то е предизвикателство към Европа и се превръща в исторически пример за национално-освободителните и обединителни движения в края на XIX век.

Извършеният от офицери-русофили преврат и последващият го контрапреврат през 1886 г. водят до абдикацията на княз Александър I. Третото Велико Народно събрание избира за **нов владетел на страната** Фердинанд Сакс Кобург Готски. Пряко свързани с родословието на княза са показаните в експозицията Херцогски Сакс

Герб на княз Фердинанд Сакс Кобург Готски, нач. на XX век. Сребро с позлата.

Coat-of-Arms of Ferdinand Sachs-Coburg-Gotha, early 20th century. Silver, gilding.

The Unification of Eastern Rumelia and the Principality of Bulgaria in 1885 (showcase 6) was a result of the mighty nationwide movement, under the auspices of *Kniaz* Alexander I. The memorable event is well-documented through the Manifesto, proclaiming the Unification, the lithography „Unification of North and South Bulgaria“ by Nikolai Pavlovich, the collection of desk commemorative medals and the photograph of members of the Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee, headed by Zahari Stoyanov.

The victory of the young Bulgarian army in Serbo-Bulgarian War (November, 2—16, 1885), known in the European military history also as the „war of the Captains“ was of crucial significance for the diplomatic recognition of the Unification. The event was the first entirely self-dependent national act in the new Bulgarian history. Since the Unification violated the Berlin Treaty it stirred up trouble among the European politicians and set a historical example to the national-liberation and unification movements in the end of the 19th century.

After the russophile officers attempted a coup d'etat, followed by a counter-coup in 1886, *Kniaz* Alexander I was dethroned and forced to abdicate.

Ернестински Сакс Кобург Готски домашен орден. Рицарски кръст и огърлие на ордена, злато, емайл.
Ernestinischer Sachsen-Coburg-Gotha House Order. Knight's cross and Chain of Order, gold, enamel.

The Third Great National Assembly elected Prince Ferdinand Sachs-Coburg-Gotha **the new ruler of Bulgaria**. The Ernestinischer Sachsen-Coburg-Gotha House order and the Golden Chain of the House of Sachs-Coburg-Gotha, awarded to members and descendants of the family, are directly connected with Ferdinand I's pedigree. Other

Ернестински домашен орден и златното огърлие на Сакс Кобург Гота — дом, с които са удосто-
явани членове и потомци на фамилията. Изло-
жени са и експонати, свързани с живота на кня-
за — медали в чест на венчавката му с Бурбон-
пармската принцеса Мария-Луиза, мебели и
портрети от царския дворец, предмети и прибо-
ри от царския влак и др. (витрина 7, подиум I).

Изключително важна родолюбива дейност в
българските земи, останали под османско иго из-
вършва **Българската екзархия**, начело с екзарх
Йосиф I. Под нейно ръководство там се създават
църковни общини и училища, изиграли важна
роля за укрепването на българската национална
и духовна идентичност (витрина 8).

Успехите на църковното и просветното дело
подготвят създаването през 1893 г. на Вътрешна-
та македоно-одринска революционна организа-
ция (ВМРО). През 1903 г. тя организира и
ръководи героичното **Илинденско-Преобра-
женско въстание** — връх в национално-осво-
бодителната борба след 1878 г. и най-значимата
освободителна акция в Европейска Турция след
април 1876 г. (витрина 8).

exhibits, such as medals, commemorating his wed-
ding to Maria-Luisa, Princess of Bourbon-Parma,
pieces of furniture and portraits from the Palace,
cutlery and other objects from the Royal train etc.
are connected with Kniaz Ferdinand's life and
habits (showcase 7, platform I).

Extremely important and patriotic was the
activity of **the Bulgarian Exarchy**, headed by
Exarch Yosif I. Under its protection Bulgarian
parishes and schools began to appear in the lands
that had remained under the Ottoman rule. The
part the Exarchy played in stabilization of the
Bulgarian national and spiritual identity was very
significant (showcase 8).

The successful ecclesiastical and educational
activity paved the way for the Internal
Macedonian-Adrianople Revolutionary Organi-
zation to be founded in 1893. In 1903 it prepared
and carried out **the Ilinden-Preobrazhenie
uprising**, a heroic manifestation of the national
liberation struggle after 1878 and the most signi-
ficant liberating act in European Turkey since
April, 1876 (showcase 8).

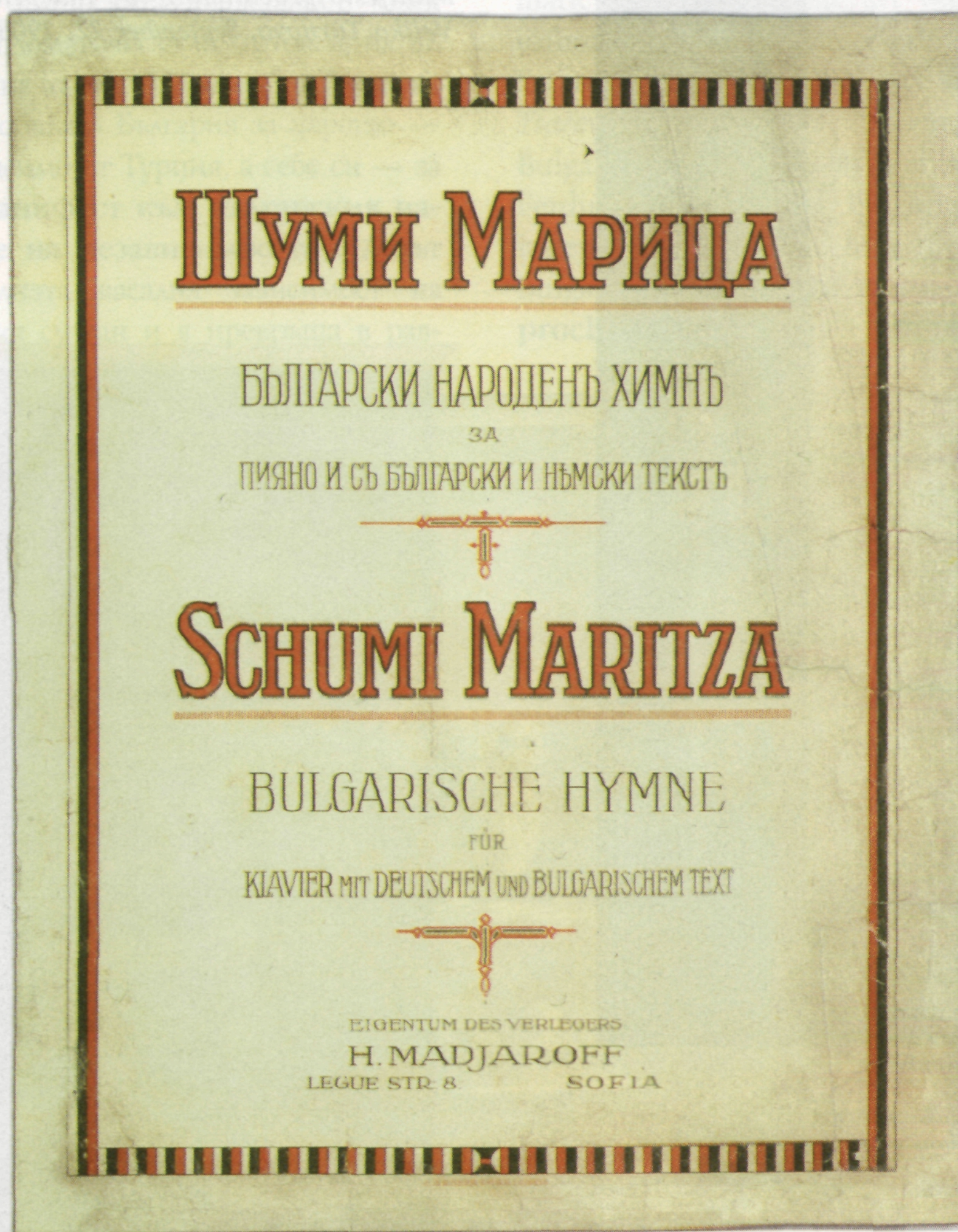
Омофор на епископ Синесий (1836—1917), глава на
Одринската епархия, Охридски митрополит,
Скопски митрополит, 80-те години на XIX век.

Otrophorion of Bishop Sinessii (1836—1917), head of
Adrianople eparchy, Bishop of Ohrid, Bishop of Skopie,
1880s.

Знаме на Кратовската чета от Илинденско-
Преображенското въстание от 1903 г.

Flag of the Detachment from Kratovo, participant in
the Ilinden-Preobrazhenie uprising from 1903.

Партитура на химна „Шуми Марица“, втората половина на XIX век. Текст Н. Живков.
Full Score of „Shumi Maritsa“ National Anthem, 2nd half of 19th century. Text by N. Zhivkov.

Първата българска монета в Княжество България, 1881 г. Мед.
First Bulgarian Coin of the Principality of Bulgaria, 1881. Copper.

Манифест за провъзгласяване на независимостта на България, Велико Търново, 22-и септември 1908 г.
Manifesto proclaiming the Independence of Bulgaria, Veliko Turnovo, September 22, 1908.

Цар Фердинанд I, нач. на XX век. Художник Н. Михайлов, м. б., платно, НХГ.
Tsar Ferdinand I, early 20th century. Artist N. Mibailov, canvas, oils, National Art Gallery.

Възпоменателен кръст за независимостта на България, 1908 г. Бронз.
Cross commemorating the Independence of Bulgaria, 1908. Bronze.

Обявяването на независимостта на България е апогей на възходящия процес за въстановяването на българската държавност. След продължителна дипломатическа подготовка, на 22 септември 1908 г. на хълма „Царевец“ в Търново, княз Фердинанд I обявява България за царство — суверенно и независимо от Турция, а себе си — за български цар (**Манифест към българския народ за обявяване на независимостта**). Актът отхвърля унижителната васална зависимост на страната от турския султан и я превръща в рав-

The independent Bulgarian state was officially proclaimed after a prolonged diplomatic preparation. The act was the peak of the unbroken state system establishing process. On September, 22, 1908, on the historical hill *Tsarevets* (the Tsar's residence of the Second Bulgarian Kingdom) in Veliko Turnovo, Kniaz Ferdinand I declared Bulgaria a sovereign and independent state and himself — the Tsar of the Bulgarians (**Manifesto to the Bulgarian people proclaiming Bulgaria's independence**). This act

Правителството с министър-председател Александър Малинов, провозгласило независимостта на България през 1908 г.

Alexander Malinov's Cabinet, that proclaimed Bulgaria's independence in 1908.

ностоен партньор на останалите европейски държави. Свидетелства за независимостта са и юбилейните златни монети, възпоменателният кръст „За независимостта на България“, представителната униформа на българските дипломати и наградните отличия, с които те са удостоявани, снимка на правителството на Александър Малинов, осъществило акта и др. (витрини 9, 10 и 11).

Изключително ценни експонати, свързани с държавната символика на царство България, са тронът на Цар Борис III от Народното събрание и новият държавен герб (подиум II).

Съединена и независима България се превръща в най-динамично развиващата се балканска страна в началото на XX век. Селското стопанство е основен отрасъл на икономиката. На него и на държавния протекционизъм се опира бързо развиващата се промишленост. За

abolished the humiliating vassalage from the Turkish sultan and turned the country into an equal partner to the European states. The jubilee gold coins, struck on that occasion, the commemorative cross „For the Independence of Bulgaria“, the representative uniform of the Bulgarian diplomats and the orders and medals, awarded to them, the photograph of Alexander Malinov's government, that had carried out the act etc., are related to that historical event (*showcases 9, 10, 11*).

Extremely valuable exhibits, representing the state symbols of the Bulgarian Kingdom are the throne of Tsar Boris III from the National Assembly and the new state Coat-of-Arms from the 1920s (*platform II*).

In the beginning of the 20th century the united and independent Bulgaria developed into

периода 1895—1911 г. броят на индустриалните предприятия с над 10 работници нараства от 72 на 345. Ярка демонстрация на стопанските постижения са участието на българските производители в Първото земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 г. и в европейските и

Възпоменателен медал от Първото земеделско-промишлено изложение в Пловдив, 1892 г. Метал.

Medal, commemorating the First Bulgarian Farming-Industrial Exhibition in Plovdiv, 1892. Metal.

световни изложения в Париж, Лиеж, Милано, Лондон и др. в началото на XX век (*витрина 12*). На отделен подиум са експонирани техническите нововъведения, предизвикали революция в производството и в бита — грамофон, радиоапарат българско производство, шевна и сарашка машина „Сингер“, телефонни апарати, снимки на първата водно-електрическа централа, открита в Панчарево през 1900 г., на ж.п. линии и шосета, на първите внесени в страната автомобили, първия електрически трамвай в София и др. (*подиум III*).

През 1912—1918 г. България участва в три войни за национално обединение. По време на Балканската война съюзените армии на България, Сърбия, Гърция и Черна гора (Балкански съюз) воюват срещу Турция. Свидетелства за епичните сражения при Лозенград, Люлебургас, Бунархисар, Одрин, Булаир и др. са парадната униформа на ген. Ковачев, телеграмата за пресвземането на Одрин, трофейни турски ятаган и сабя, скулптурата „Те победиха“ на Иван Лазаров, снимки на героите от войната и др. (*витрина 13*). Лондонският мирен договор (17 май 1913 г.) утвърждава победата на съюзниците над Турция. Те получават всички европейски територии на Турската империя на запад от линията Мидия—Енос. Разпределението на освободените земи поражда остри противоречия в Балканския съюз и предизвиква нова война. На 16 юни 1913 г., без да уведоми правителството и без гаранции, че някоя от Великите сили ще подкрепи България, цар Фердинанд издава заповед за настъпление на армията срещу

the most dynamic Balkan state. The agriculture was the major branch of the economy. The quickly expanding industry relied both on agriculture and on the state protectionism. Between 1895—1911 the number of the industrial enterprises, employing over 10 workers increased from 72 to 345. The Bulgarian producers' participation in the First Bulgarian Farming-Industrial Exhibition in Plovdiv (1892), as well as in the world exhibitions in Paris, Liege, Milan, London etc. testify to the striking economic achievements at the beginning of the 20th century (*showcase 12*). On a separate platform technical novelties are shown, connected with the industrial advance and the new life style — a gramophone, a radio, produced in Bulgaria, „Singer“ sewing machines, telephone sets, photographs of the first water-power station, opened in 1900 in Pancharevo, of railways and highways, of the first imported automobiles, of the first electric tram in Sofia etc. (*platform III*).

From 1912 to 1918 Bulgaria tried to achieve national unification, participating in three

Възпоменателен знак от построяването на ж.п. линията София—Перник, 1893 г. Кожа, позлатен метал, скъпоценни камъни.

Sign, commemorating the Sofia—Pernik railway construction, 1893. Leather, metal, gilding, precious stones.

wars. During the Balkan War the allied armies of Bulgaria, Serbia, Greece and Montenegro (The Balkan Alliance) fought against Turkey. General Kovachev's parade uniform, the telegram on the capture of Adrianople, the trophy *yataghan* and the sabre, the sculpture work „They won“ by Ivan Lazarov, the photographs of the war heroes etc. attract the attention to the epic battles at Lozengrad, Liuleburgas, Bunarhisar, Adrianople, Bulair etc. (*showcase 13*). The London Peace Treaty (May, 17, 1913) ratified the victory of the Balkan Alliance over Turkey. The latter ceded to the allies all territories to the west of the Midia—Enos line. In distributing the recovered territories, however, the allied states broke into grave con-

„Те победиха“, автор — Иван Лазаров, бронз.
„They won“, sculptor Ivan Lazarov, bronze.

бившите съюзници. Започва **Междусъюзническата война**. След намесата на Румъния и Турция във военния конфликт срещу България, страната ни изпада в изключително тежко положение и е принудена да капитулира. Авантюрата на цар Фердинанд I и Букурещкият мирен договор (28 юли 1913 г.), довеждат до първата национална катастрофа в историята на нова България. Националното обединение не е постигнато. Загубени са Южна Добруджа, Източна Тракия и по-голямата част от Македония (*витрина 14, подиум IV*). Независимо от това по време на двете балкански войни територията на България се увеличава с 15 700 км². Българите заплащат висока цена: за всеки придобит нов квадратен километър — по 5 загинали войника и 50 000 златни лева.

България участва в **Първата световна война** на страната на Централните сили, водена отново от стремежа за постигане на национално обединение (*витрина 15*). За това свидетелстват кристална купа, подарена от кайзер Вилхелм II на българския пълномощен министър в Берлин

Кристална купа, подарена от кайзер Вилхелм II на Димитър Ризов, български дипломатически представител в Германия, 1916 г.

Crystal Cup, a personal gift from Keiser Wilhelm II to Dimitur Rizov, Bulgarian diplomatic representative in Germany, 1916.

„По пет на нож!“. Литография, 1913 г. Художник Н. Данков.

War scene. 1913, lithography. Artist N. Dankov.

flicts, which resulted in a new war among the Balkan Alliance member countries. On June, 16, 1913, without notifying the government and securing the Great Powers' guarantees for Bulgaria,

Tsar Ferdinand I ordered the Bulgarian troops to start operations against its former allies. Thus **the Inter-Allies War** (the Second Balkan War) broke out.

After Romania and Turkey intervened in the war against Bulgaria, the country found itself in an extremely grave situation and was forced to surrender. The national unification was not achieved. Instead, Tsar Ferdinand I's hazardous policy and the Bucharest peace treaty (July, 28, 1913) caused the first national catastrophe in the new history of Bulgaria. In spite of all that, the territory of the country was enlarged by 15 700 km². The prize Bulgaria paid, however, was too high — every new square kilometer cost the lives of 5 soldiers and 50 000 gold leva.

Bulgaria was also deprived of Southern Dobrudzha, Eastern Thrace and the greater part of Macedonia (*showcase 14, platform IV*).

The participation of Bulgaria in **the World War I** on the side of the Central Powers was again prompted by the idea of the national unification (*showcase 15*). Exhibits like the crystal cup, that Kaiser Wilhelm II presented to Dimitar Rizov, Bulgaria's minister plenipotentiary in Berlin,

Димитър Ризов, лични вещи на генералите Владимир Вазов и Георги Тодоров, военни карти, български, австрийски и немски военни ордени и медали и др.

На 15—18 септември 1918 г. българската отбрана на Южния фронт е пробита при Добро поле. Разбунтувалите се войници напускат фронта и обявяват България за република. Войнишкото въстание довежда до излизането на страната от войната и до абдикацията на цар Фердинанд I на 3 октомври 1918 г. Наследява го синът му цар Борис III. Ньойският мирен договор (27 ноември 1919 г.), подписан от Александър Стамболийски (*витрина 16*) довежда до втора национална катастрофа. Държавата губи територии в размер на 11 278 км², населени с над 300 000 българи. Националният идеал отново не е осъществен. В продължение на 27 години България трябва да изплаща репарации в размер на 2 250 000 000 златни франка.

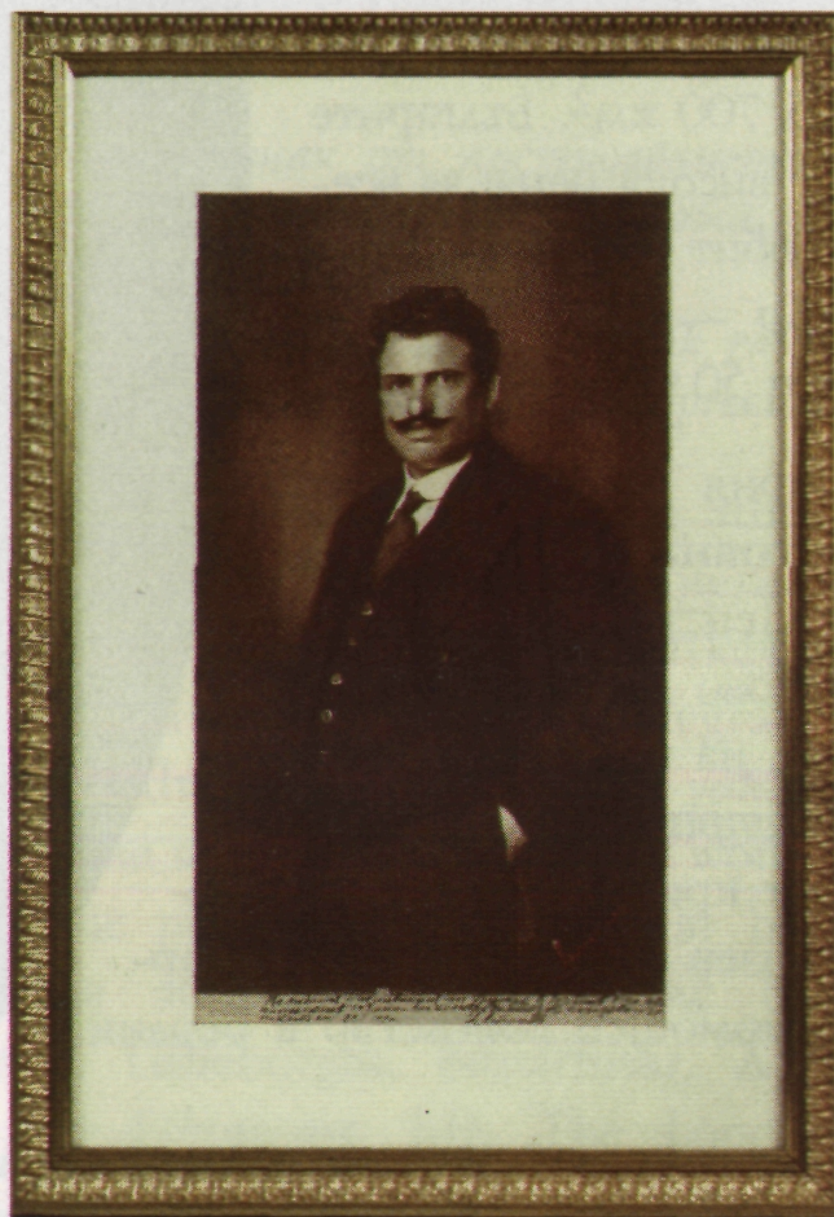
В условията на следвоенната стопанска и политическа криза и на изгубено доверие към старите партии, през 1920 г. изпълнителната власт печели партията на българските селяни — Български земеделски народен съюз (БЗНС). Нейното управление е уникален експеримент за създаване на самостоятелна селска власт (*витрина 17*). В съответствие с идеологическите разбирания на Александър Стамболийски за водещата роля на селяните в държавата, кабинетът реализира поредица от реформни акции, засегнали дълбоко по-богатите слоеве в страната, в полза на бедните. Потърсена е политическа отговорност и са наказани виновниците за националните катастрофи. Засегнатите традиционни политически партии и лидерите на Военния съюз организират преврат и на 9 юни 1923 г. свалят законното правителство на Ал. Стамболийски.

Сформиран е кабинет на Демократическия съговор начело с Александър Цанков, с широко представителство от всички опозиционни партии. Новата власт извършва жестоки репресии и убийства над привържениците на земеделското правителство. На удара е отговорено с удар. Под натиска на Коминтерна в Москва комунистите в България привличат част от засегнатите земеделци и организират въстание през септември 1923 г., което е потушено жестоко. Избити са около 5 000 души, хиляди са арестувани и изтезавани. Тези кървави събития се превръщат във вододел и начало на дълбока и остра конфронтация в българско-

Generals Vladimir Vazov and Georgi Todorov's personal belongings, military maps, Bulgarian, Austrian and German military orders and medals, well document that participation.

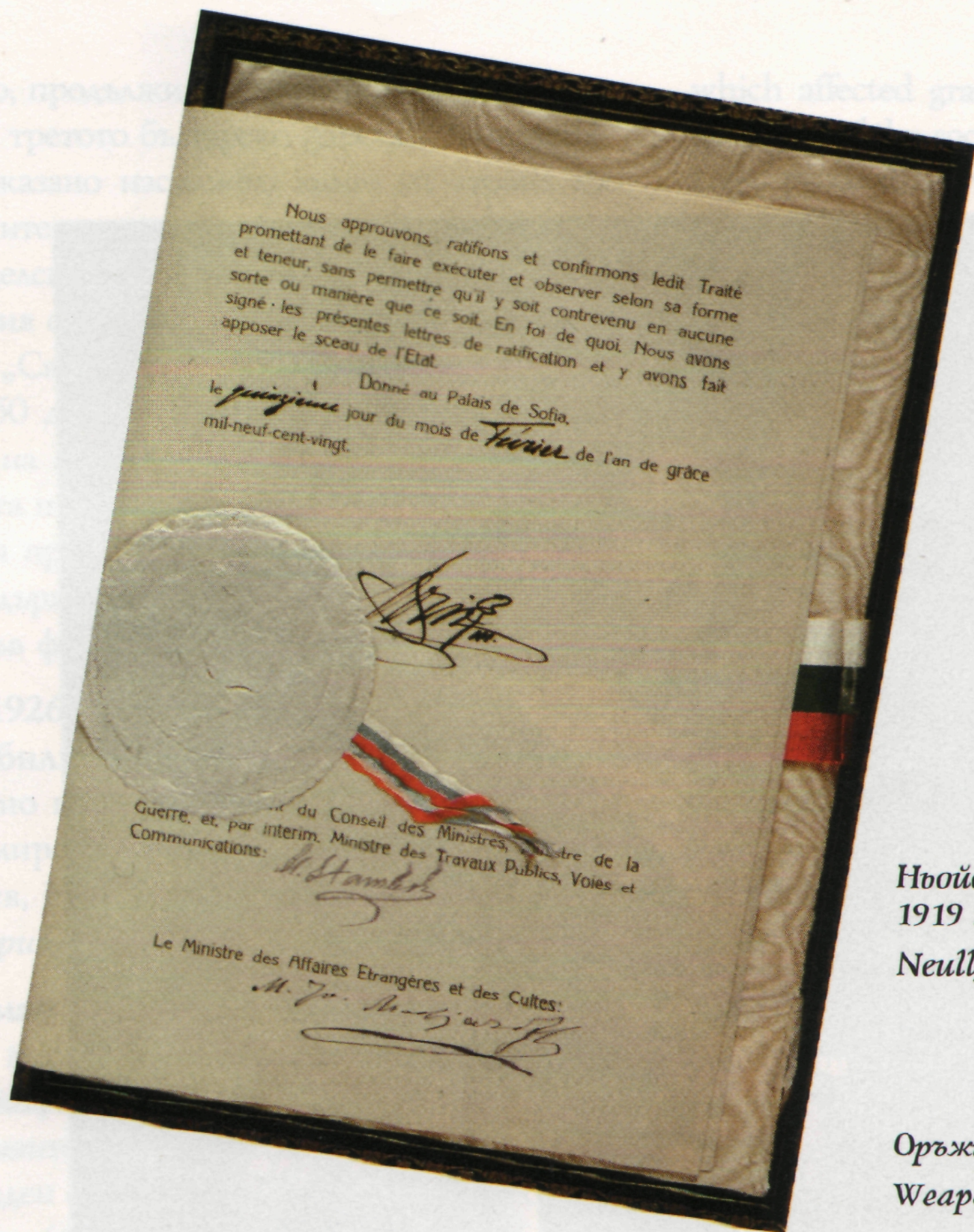
On September, 15—18, 1918, the southern front of the Bulgarian defence was broken at Dobro Pole. The retreating troops rebelled and declared Bulgaria a republic. The Soldiers' mutiny caused Bulgaria's withdrawal from the war and to Tsar Ferdinand I's abdication on October, 3, 1918. His son Boris III ascended the throne. On November, 27, 1919 Alexander Stamboliiski signed the Neuilly Peace Treaty (*showcase 16*) which brought about the second national catastrophe. Bulgaria lost 11 278 km² of territories with more than 300 000 Bulgarian population. In 27 years' period Bulgaria had to pay heavy reparations of 2 250 billion golden francs. Thousands of Bulgarian families had to leave their native regions and seek shelter in Bulgaria. Again the national ideal of unification failed to be realized.

After the war Bulgaria slid into an economic and political crisis. The old political parties lost credit. Under these conditions the Bulgarian Agricultural Union (BAU), the peasants' party in Bulgaria, won the parliamentary elections in 1920 (*showcase 17*) and constituted a government, headed by Alexander Stamboliiski. According to his theory of the peasantry's leading role in the state, the Agrarian government carried out a series of reforms,

Александър Стамболийски, министър-председател на България, 1919—1923.

Alexander Stamboliiski, prime-minister of Bulgaria, 1919—1923.

Ньойски мирен договор, 27 ноември 1919 г.

Neully Peace Treaty, November 27, 1919.

Оръжие от войните 1912—1918 г.

Weapons from the wars of 1912—1918.

Цар Борис III, 1937 г. Художник К. Василев, м. б., платно, НХГ.
Tsar Boris III, 1937. Artist K. Vassilev, canvas, oils, National Art Gallery.

то общество, продължила с временни прекъсвания до края на третото българско царство. В експозицията е показано насилието както от страна на управляващите, така и от нелегалната комунистическо-земеделска опозиция. За неговите конкретни измерения свидетелстват снимките от атентата в църквата „Св. Неделя“ през 1925 г., при който са убити 150 души и 500 са ранени, плаката от обесването на атентаторите, пушката на цар Борис III иззета при покушението срещу него в Арабаконашкия проход, вещи на убити по Закона за защита на държавата интелектуалци, намерени в общ гроб във форт Илиенци и др. (витрина 17).

През 1926—1934 г. политическият живот се стабилизира. В експозицията е отдадено заслужено внимание на политиците, допринесли за умиротворяването на страната — Андрей Ляпчев, Никола Мушанов, Димитър Гичев и др. (витрина 18).

На 19 май 1934 г. нормалният политически живот в страната отново е прекъснат с преврат, извършен от Военния съюз. Този път законното правителство е свалено без нито един изстрел. Създаден е безпартиен кабинет начело с Кимон Георгиев (витрина 18). Новият режим премахва съществуващата политическа система и създава модел на безпартийна власт. Парламентът е разтурен, забранена е дейността на политическите партии, засилена е ролята на държавата в управлението. Липсата обаче на широка политическа и социална подкрепа на властта улеснява след няколко години цар Борис III да установи личен режим, останал в сила до смъртта му през август 1943 г.

В края на 30-те години на XX в. е постигнат връх в стопанското развитие на България. Промислеността, търговията, транспор-

which affected gravely the interests of the well-to-do strata of the society to the advantage of the poor. Legal proceedings were started against the ministers who had been in office during the national catastrophes. The concerned traditional political parties and the leaders of the Military League organized a coup d'etat. As a result the legitimate Stamboliiski's government was ousted from office on June 9, 1923.

A government of the **Democratic Alliance**, headed by Alexander Tsankov was constituted, comprising representatives of all opposition parties. The new government carried out cruel reprisals against the upholders of the Agricultural union. Pressed by the Comintern in Moscow, the communists in Bulgaria attracted part of the concerned agrarians and in September, 1923 organized an uprising. It was suppressed with heavy reprisals. Thousands were arrested and tortured, about 5 000 were killed. Those events turned into a divide and caused a deep unreconcilable confrontation in the Bulgarian society which continued with temporary breaks until the end of the Third Kingdom. The violence committed both by the government and the underground Communist-Agrarian opposition is also documented. The photographs of the ruins of Saint Nedelia Cathedral, blown up in 1923, a terrorist assault that resulted in 150 people killed and 500 wounded; the poster showing moments from the assailants' hanging, Tsar Boris III's rifle, taken away from him in the Arabakonak pass, where his life was attempted, personal belongings of intellectuals, murdered on the strength of the State Diffence Law and buried in a common grave in the Illientsi fort etc. are eloquent evidences of the violence dimensions (showcase 17).

A partial stabilization of the political life in the country followed during 1926—1934. Represented are the eminent politicians Andrei Liapchev, Nikola Mushanov, Dimitur Gichev etc., who contributed to the pacification of the country (showcase 18).

The normal political life was broken again on May 19, 1934 with a **coup d'etat**, carried out by the Military League. This time the legitimate cabinet was overthrown without a single shot. A non-party government was established, headed by Kimon Georgiev (showcase 18). The new regime abolished the existing political system and introduced the model of a „supra-party power“. The Parliament was disbanded, the political parties' activity was forbidden, the executive power of the state was strengthened. The lack of large-scale political and social support for the government, however, allowed Tsar Boris III to establish a personal regime, that continued until his death in August, 1943.

Опаковки от козметични артикули „Леда“, фабрика „Ал. А. Кожухаров“, основана през 1912 г. в София.

Packings for „Leda“ cosmetic products of the „Alexander Kozhuharov“ factory, founded in 1912 in Sofia.

тът и банковото дело са в подем. Средните темпове на нарастване на промишленото производство са 7% годишно и надминават тези на развитите държави. Независимо от това, България си остава земеделска страна с технически изостанало селско стопанство. То запазва дребнособственическия си характер и дава 2/3 от националния ни доход. С изключение на отделни металообработващи предприятия, в държавата липсва тежка промишленост (*витрина 19*).

България участва във Втората световна война на страната на Германия, Италия и Япония. Отново основна цел е осъществяването на идеята за национално обединение. На 7 септември 1940 г. в румънския град Крайова е подписана спогодба, в резултат на която Южна Добруджа е върната на България (*витрина 3 б*). В завзетите от германската армия територии на Вардарска Македония, Бломорска Тракия и в Западните покрайнини („новите земи“) през април 1941 г. се установяват българска администрация и български окупационен корпус. Пропагандата обявява триумфа на националните интереси на страната и обединението на българските земи — **Велика и обединена България** под скиптъра на цар Борис III Обединител. В действителност тези територии само се администрат от България, но не са присъединени към нея. В ек-

Партитура на марша „Добруджански край“. Текст Л. Бобевски, музика А. Кръстев.

Full Score of the „Dobrudzha Countryside“ March. Text by L. Bobevski, music by A. Krustev.

In the end of 1930s the economic development of Bulgaria reached its peak. The industry, trade, transport and banking were in upsurge. The industrial production rates increased by average 7% a year, which surpassed those of the advanced states. Nevertheless, Bulgaria remained an agrarian country of technically undeveloped agriculture. It was of a petty-bourgeois character and gave two thirds of the national income. Apart from the small metal-processing factories, there was no heavy industry developed in Bulgaria (*showcase 19*).

In the World War II Bulgaria was on the side of Germany, Italy and Japan. Again the main aim of the participation was the national unification. On September 7, 1940 in the Romanian town of Kraiova an agreement was signed, on the strength of which Southern Dobruzhia was returned to Bulgaria (*showcase 3 b*). A Bulgarian administration was introduced and an occupational corps was dispatched in the newly-annexed territories of Vardar Macedonia, Aegean Thrace and the Western Outlying Lands („New Lands“) in April, 1941. Thus „Great and United Bulgaria“ was established. The propaganda declared the triumph of the national ideal and the reunification of the Bulgarian lands under the scepter of Tsar Boris III Unifier. In fact those territories were only administered by, without being incorporated in Bulgaria. Articles of Tsar Boris III's uniforms, some of his personal belongings and awards, among them the Grand Cross of Military Merit order can be seen in the exhibition (*showcase 20*).

Under the pressure of Germany in 1940 the anti-Semitic Nation Defence Law was issued and an ousting of the Jewish population from the social, political and economic life began. A decision on the deportation of 8 500 Jews to the concentration camps was proposed. Led by Dimitur Peshev, Deputy-Chairman of the National Assembly and the bishops Cyril Plovdivski and Stefan Sofiiski, a mass protest rose throughout the country. Apart from that Tsar Boris III interceded on behalf of the Jews and more than 50 000 Bulgarian Jews were rescued. This act is highly estimated by the world Jewish community. We exhibit the memorial plaque, presented to Bulgaria in 1989 by the American Jews and a *hanuka*, gifted to the Bulgarian president Zhelio Zhelev by the American Jewish Committee in 1999. Unfortunately, Bulgaria failed to do the same for the Jews from the „new territories“ (*showcase 21*).

Орден за военна заслуга, II-ра степен, със звезда. Голям офицерски кръст, позлата.

Order for Military Merit, 2nd class, and breast-star of the order. Grand Officer's Cross, gilding.

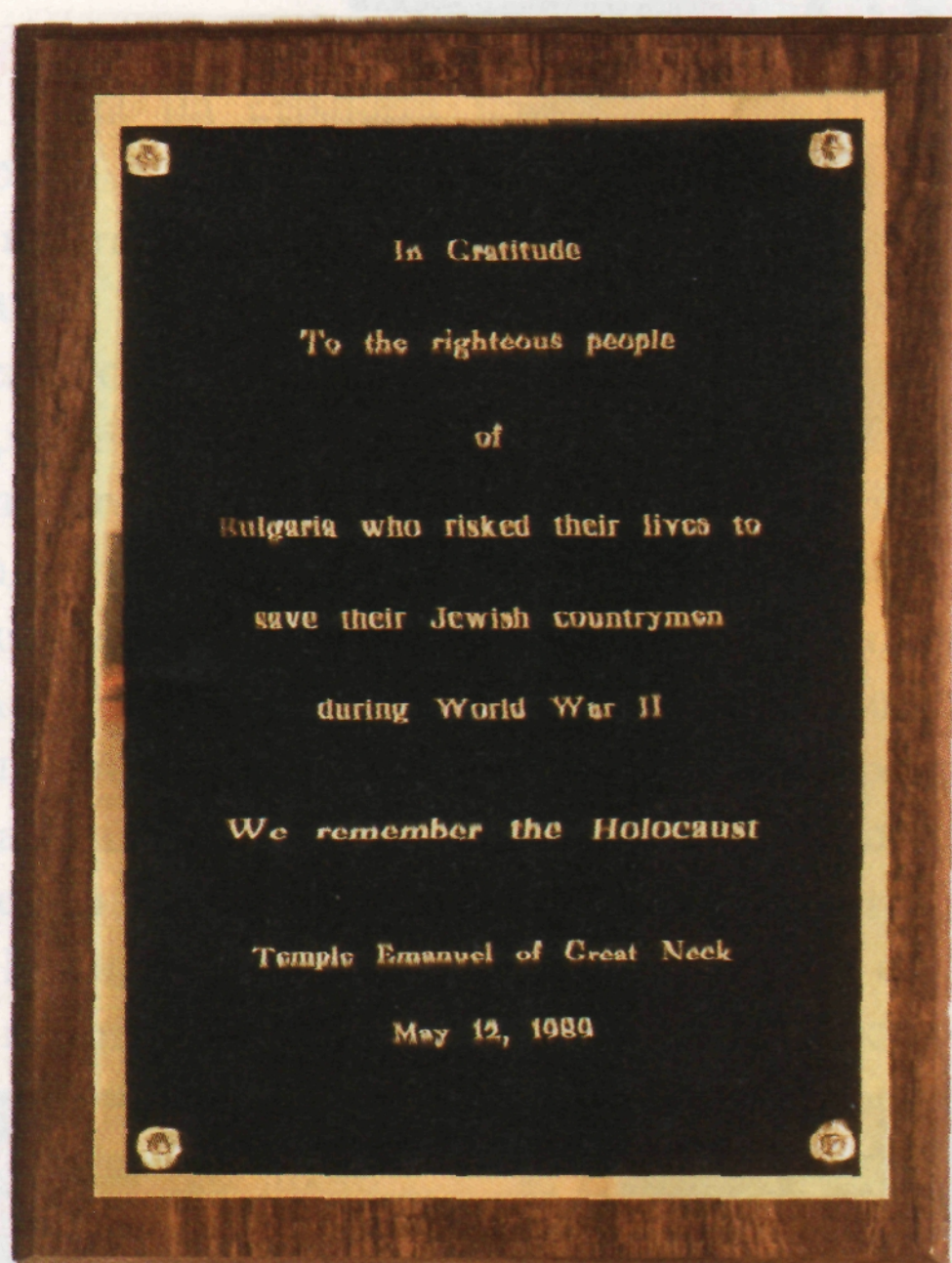

Карта „Велика и обединена България“, 1941 г.

Map of „Great and United Bulgaria“, 1941.

спозицията са показани елементи от военни униформи на цар Борис III, негови вещи и наградни отличия, сред които Великият кръст на ордена „За военна заслуга“ (витрина 20).

Под натиска на хитлеристка Германия, през 1940 г. се приема **антисемитския Закон за защита на нацията** и започва преследване и изтласкване на евреите от общественно-политическия и стопанския живот. Подготвено е решение за изселване и депортиране в концлагерите на 8 500 евреи от България. Под ръководството

Паметен плакет, подарен на българския народ от Американския еврейски комитет в знак на признателност за спасяването на българските евреи, 1989 г.

Commemorative plaque, a present from the American Jewish Committee to the Bulgarian people as a mark of gratitude for the Bulgarian Jews rescue, 1989.

на подпредседателя на Народното събрание Димитър Пешев, на митрополитите Кирил Пловдивски и Стефан Софийски в страната се надига мощно протестно движение. В резултат от движението, а също и на застъпничеството на цар Борис III, над 50 000 евреи в България са спасени. Този акт е истински подвиг на българския народ, оценен по достойнство от световното еврейство. В експозицията са показани паметният плакет, подарен на България от американските евреи през 1989 г. и ханука — дар на българския президент Жельо Желев от Американския еврейски комитет през 1999 г. България обаче не успява да спаси евреите от „новите земи“ (витрина 21).

As a result of the war, the opposition parties established a specific internal front (*showcase 22*). On the one hand were the traditional bourgeois parties, which had opposed by legal parliamentary means Bulgaria's joining the Tripartite Pact. On the opposite side were the executors of the „armed struggle against the monarcho-fascist rule in Bulgaria“ plan, worked out by the Comintern in Moscow — the underground Communist party together with certain forces, that had joined it. Police documentation on the partisan formations and combat groups actions, the banner of the „Assen Zlatarov“ partisan detachment, photographs of assassinated partisans etc. testify to the fierceness of the struggle.

Пелерина на младши офицер от Военновъздушните сили на Царство България.

Cape of a line officer from the Air Forces of the Bulgarian Kingdom.

In August, 1943, during the decisive battles on the Eastern front, Adolf Hitler received Tsar Boris III in audience. Shortly after his return from the meeting, Tsar Boris III died unexpectedly on August, 28. In the first half of 1944 the British-American Air Forces started air-raids on Sofia and other towns in the country as a result of the war Bulgaria had declared on the USA and Great Britain on December 13, 1941. A group of exhibits document the dramatic consequences — a photograph of Sofia, after a heavy bombing attack, a young officer's flying suit and others (*showcase 22*).

Последица от войната е създаването на своеобразен вътрешен фронт, формиран от опозиционните на властта сили (*витрина 22*). От едната страна са традиционните буржоазни партии, обявили се против присъединяването на България към Тристранния пакт и действащи с легални парламентарни средства. На другия полюс са нелегалната комунистическа партия, партизанските формации и терористичните бойни групи — изпълнители на посочения от Коминтерна в Москва курс на „въоръжена борба против монархо-фашистката власт в България“. Свидетелства за ожесточената борба са изложените полицейски документи за действията на партизанските отряди и бойни групи, знаме на партизанския отряд „Асен Златаров“, снимки на убити партизани и др.

През август 1943 г. по време на решителните битки на Източния фронт Адолф Хитлер извиква цар Борис III на аудиенция. Скоро след завръщането си, царят умира.

На 13 декември 1941 г. България обявява война на САЩ и Англия, в резултат на което през първата половина на 1944 г. София и големите градове на страната са бомбардирани от англо-американската авиация. За това напомнят група експонати — снимка на бомбардирана София, униформа на младши офицер от авиацията и др. (*витрина 22*).

На 2 септември 1944 г. е образуван кабинет на Константин Муравиев, в който влизат представители на БЗНС „Врабча 1“, Демократическата и Народната партии (*витрина 23*). Под въздействие на успехите на антихитлеристката коалиция, правителството прави опит за преориентация на политиката на страната към лагера на СССР, Великобритания и САЩ и за възстановяване на потъпканите след преврата от 19 май 1934 г. демократични права и свободи. На 5 септември СССР обявява война на България и на 8 септември войските му навлизат в страната.

Възползвайки се от присъствието на съветските военни части, на 8 срещу 9 септември 1944 г. нелегалната опозиция завзема властта чрез държавен преврат. Съставено е правителство на партиите от създадения през 1943 г. Национален комитет на Отечествения фронт (Политически кръг „Звено“, БРП/к, БЗНС „Ал. Стамболийски“, Социалдемократическата партия, Радикалдемократическата партия и на някои „независими интелектуалци“), с министър-председател Кимон Георгиев (*витрина 23*). То обявява като основна външнополитическа задача на страната сключването на примирие с държа-

Наръкавна лента с инициали „ОФ“, 1944—1945 г.

Band with the FF (Fatherland front) initials, worn over sleeve, 1944—1945.

On September 2, 1944, Konstantin Muraviev's Government was constituted of what had until been the legal opposition. Participants in that Cabinet were representatives of BAU „Vrabcha 1“, the Democratic and the Popular Party (*showcase 23*). Stimulated by the success of the anti-fascist coalition, the Government made an attempt to reorientate its policy towards the Soviet Union, Great Britain and the USA and promised to restore the democratic rights and freedoms, that had been abolished by the coup d'etat on May 19, 1934. On September 5, however, the Soviet Union declared war on Bulgaria and the Soviet troops invaded the country on September, 8.

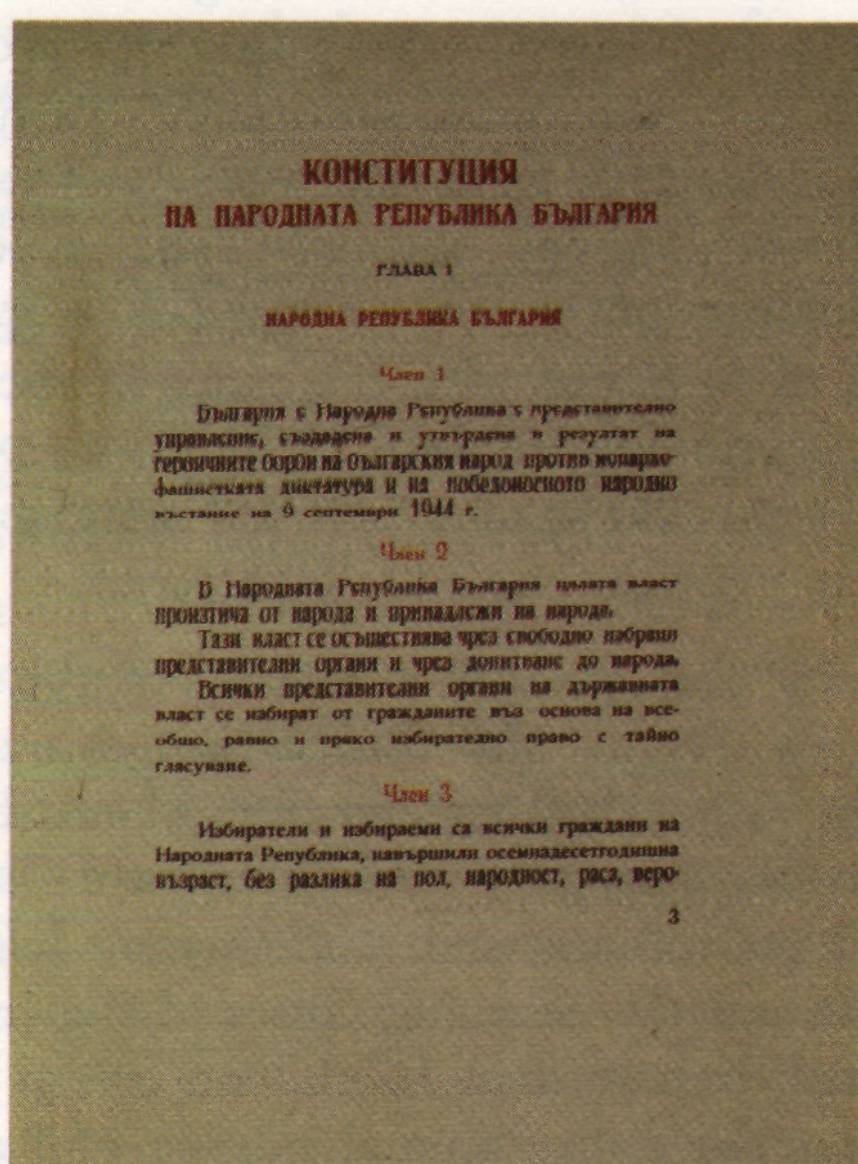
Taking advantage of the presence of the Soviet military units in Bulgaria, on the night of 8-9 September, 1944, the underground opposition committed a coup d'etat and seized power. A new government was composed of representatives of the National Committee of the Fatherland Front, founded in 1943, which comprised the Political Circle „Zveno“, the Bulgarian working party (communists), the BAU „Alexander Stamboliiski“, the Social-Democratic Party, the Radical-Democratic Party and some „independent intellectuals“. Kimon Georgiev was appointed Prime Minister of the new Cabinet (*showcase 23*). Signing of Armistice with the states of the anti-fascist coalition and Bulgaria's immediate participation in the war against Germany were declared to be the priorities in the foreign policy.

Under the operative command of the Third Ukrainian Front, the Bulgarian army was brought into the actions for liberation of Yugoslavia, Hungary and Austria (*showcase 23*). 35 000 officers and soldiers were killed in that war and the economic losses of the country amounted to more than 160 billion leva as much as almost the entire annual income of Bulgaria was. Nevertheless, on the Paris Peace Conference in 1946 Bulgaria was not granted the status of co-belligerent country, its losses were not taken into

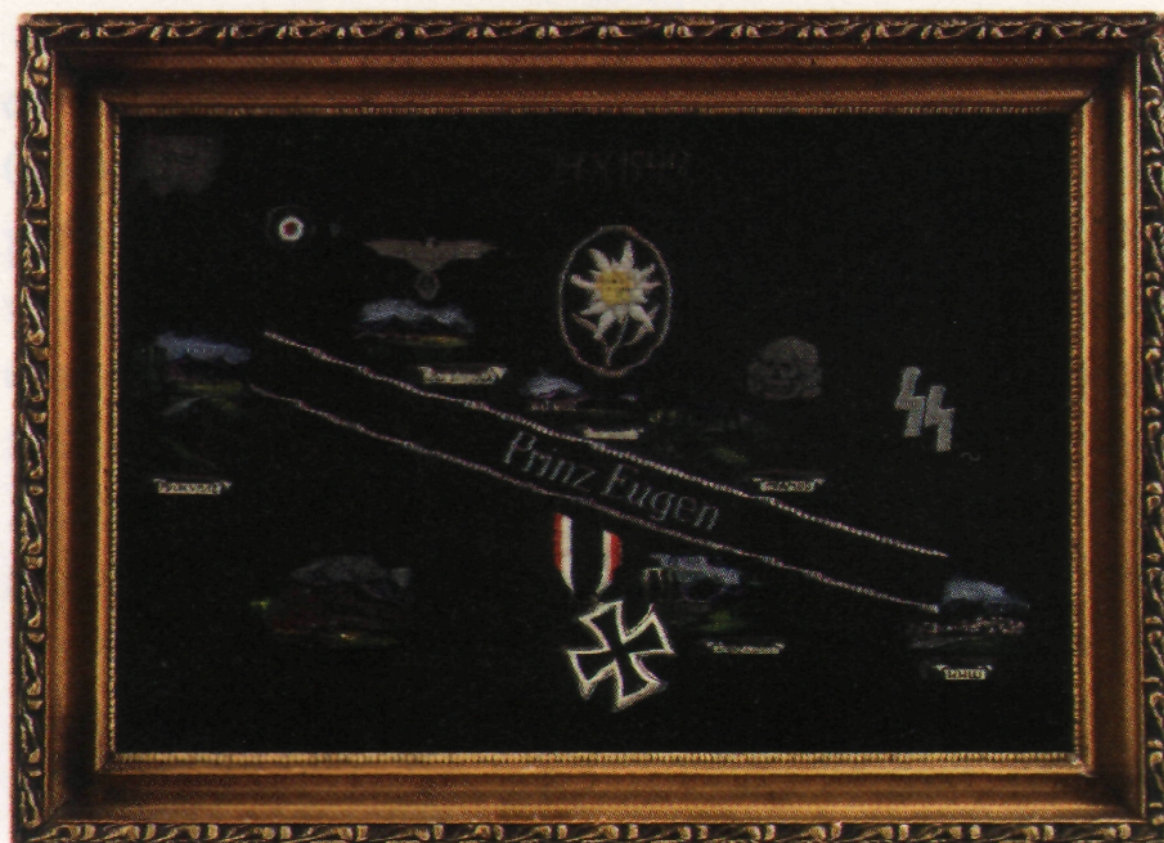
вите от антихитлеристката коалиция и включването ѝ във войната срещу хитлеристка Германия.

Под оперативното подчинение на III Украински фронт българската армия се сражава в боевете за освобождението на Югославия, Унгария и Австрия (визитка 23). В тази война загиват 35 000 офицери и войници, а икономическите загуби на страната възлизат на 160 милиарда лв., колкото с почти целият годишен доход на България. Независимо от това, на Парижката мирна конференция през 1946 г. страната ни не е призната за съюзяваща държава, не са зачетени загубите ѝ и не са удовлетворени справедливите ѝ претенции за излаз на Бяло море. Благодарение на защитата на СССР, съгласно Парижкия мирен договор от 1947 г., българската държава не губи нови територии и запазва границите си от 1 януари 1941 г.

Под натиска на СССР след 9 септември 1944 г. започва постепенното налагане на съветския социалистически модел в България. За целта чрез груби и насилнически методи **най-напред са ликвидирани привържениците на стария режим и опозиционните на властта сили** (визитка 24). В 135 процеса с 11 122 подсъдимни т. нар. Народен съд издава 2 730 смъртни присъди над регентите, министрите, управлявали през 1941—1944 г., депутатите от XXV Народно събрание, съветниците на царя и отделни представители на военната и съдебната власт, както и журналистите. По-късно насилието се разпростира и върху

Конституция на Народна република България, 1947 г.
Constitution of the People's Republic of Bulgaria, 1947.

Възпоменателно пано за победата на Бронираната бригада над 7-ма SS дивизия „Принц Ойген“, 14 октомври 1944 г.

Panel, commemorating the victory of the Armoured Brigade over the 7th SS division of „Prince Eugen“, October 14, 1944.

consideration and the just claims it raised for an outlet to the Aegean Sea were not gratified. Thanks to the Soviet union and by virtue of the Paris Peace Treaty from 1947, Bulgaria lost no new territories but preserved her frontiers of January 1, 1941, including the Southern Dobrudzha.

Under the pressure of the Soviet union, the Soviet socialist model began to be gradually introduced in Bulgaria since September 9, 1944. **The upholders of the previous regime and the opposition forces in the country were the first to be liquidated through crude and flagrant violence** (showcase 24).

In 135 trials and 11 122 accused, the so-called People's Court passed 2 730 capital sentences on the Regents, the ministers in office between 1941—1944, the deputies to the 25th National Assembly, the advisers to the Tsar, on certain military and judiciary representatives and journalists. Later the violence was spread over the new political opponents — members and leaders of the opposition parties. About 3 000 of them were imprisoned in special camps, called „Labour Educating Communities“. Political trials were fabricated in 1946—1947 against the opposition parties, the Bulgarian Social-Democratic Party (united) and the BAU „Nikola Petkov“ were forbidden. Nikola Petkov, the leader of the agrarians, was brought up for trial, which marked the climax in the liquidation of the opposition (showcase 24).

On September 8, 1946, a referendum was held of **abolishing the monarchy and proclaiming Bulgaria a people's republic**. 92% of the electorate took part in the referendum. According to

новите политически противници на властта — членовете и лидерите на опозиционните партии. Около 3 000 души от тях са въдворени в специални лагери — „трудова-възпитателни общежития“. След инсценирани политически процеси през 1946 и 1947 г. опозиционните партии — БРСДП (обединена) и БЗНС „Н. Петков“ са забранени. Кулминацията в процеса на унищожаване на опозицията е процесът срещу Никола Петков (*витрина 24*).

На 8 септември 1946 г. е проведен референдум за **премахване на монархията и обявяването на страната за република**. В него гласуват 92% от избирателите. Според официалните данни 96% от тях одобряват републиканското управление. На 15 септември председателят на Народното събрание Васил Коларов провъзгласява България за народна република. В експозицията са показани бюлетини от референдума, оригинален звънец от Народното събрание, с който е обявена републиката и националният флаг с новия републикански герб, съгласно приетата през 1947 г. Димитровска конституция (*витрина 24*).

След референдума царското семейство е изгонено от България. През ноември 1946 г. е избрано първото републиканско правителство с председател Георги Димитров.

Последният раздел от експозицията е посветен на **развитието на образованието и културата** през третото българско царство.

Водещи тенденции в образователната политика на държавата са стремежите към масово огромяване на населението и достигането на европейските стандарти. Изключителна роля в тази насока има Българското книжовно дружество, преобразувано през 1911 г. в Българска академия на науките (*витрина 26*). Най-значителното достижение на научния живот в България е откриването през 1888 г. на Софийския университет, който започва да създава на родна почва учители, учени и общественици (*витрина 25, подиум V*). С ръкописни трудове, лабораторни прибори, дипломи, отличия, награди и др. са представени някои от най-видните учени на България — историкът проф. Васил Златарски, химикът проф. Пенчо Райков, археологът проф. Богдан Филов и др.

Още от края на XIX в. началното образование в България е задължително и безплатно и се издържа от държавата. По време на управление-

the official data, 96% of them voted in favour of the people's republic. On September 15, Vassil Kolarov, Chairman of the National Assembly, proclaimed Bulgaria a people's republic. The visitors can see referendum ballot papers, the original Parliamentary hand-bell, with which the republic was announced and the national flag with the new

Звънец от Народното събрание, с който България е обявена за народна република, 1946 г.

Bell from the National Assembly, with which Bulgaria was proclaimed a People's Republic, 1946.

state coat-of-arms, adopted by virtue of the Dimitrov's constitution from 1947 (*showcase 24*).

After the referendum the Tsar's family was exiled from the country. In November, 1946 the first republican government was appointed, with Georgi Dimitrov as a Chairman.

The completing part of the exhibition is connected with the educational and cultural development of the Third Bulgarian Kingdom.

The leading tendency in state education policy was the liquidation of the mass illiteracy and reaching of the European standards. The

Диплом на проф. Богдан Филов за удостояването му с титлата почетен доктор на университета в Падуа, Италия, 1942 г.

Prof. Bogdan Filov's Diploma, conferring him the title of a honorable doctor of the University in Padua, Italy, 1942.

Лични вещи на проф. Васил Златарски.
Personal belongings of Prof. Vassil Zlatarski.

то на БЗНС (1921 г.) задължително и безплатно става и основното образование (първи—трети прогимназиален клас). В експозицията са изложени учебни помагала, учебници и тетрадки, отчети на гимназии, снимки на ученици и учители от слитните Първа мъжка и Първа девическа гимназии в София, основополагащ акт за строежа на сградата на училище „Неофит Рилски“ в София и др. (витрина 26).

Отворена към европейските и световните постижения, **българската култура** се издига на по-високо равнище. Създават се редица професионални културни институции — театър, опера, оперета, балет, кино, музеи, библиотеки и др. Българските творци реализират значителни постижения, вписали се в златния фонд на националната култура.

Огромна принос за приобщаването на страната към европейската цивилизация има **българската литература**. Тя е с най-високи постижения в културното ни развитие. Редица талантиви писатели и поети (Иван Вазов, Алеко Константинов, Пейо Яворов, Пенчо Славейков, Димчо Дебелянов, Елин Пелин, Йордан Йовков, Гео Милев, Светлин Минков, Кирил Христов, Никола Вапцаров, Атанас Далчев и др.) създават творби, които са класиката в националната ни литература. Част от тях мерят ръст с европейските и световните постижения. В експозицията са показани произведения и портрети на творците, първото издание на романа „Под игото“, вещи на писателя Алеко Константинов и оригинал от ръкописа на пътеписа му „До Чикаго и назад“, снимки на литературните кръгове „Мисъл“ и „Златорог“, предмети, ползвани от поетесата Елисавета Багряна и др. (витрина 28).

Bulgarian Literary Society, since 1911 — the Bulgarian Academy of Sciences played an extremely important part in this respect (*showcase 26*). The most significant achievement of the Bulgarian scientific activities was the foundation of the University of Sofia in 1888 in which future teachers, scientists and public men and women were educated and trained (*showcase 25, platform V*). Manuscript works, laboratory instruments, certificates, awards etc. belonging to some of the most distinguished scientists in Bulgaria — the historian Prof. Vassil Zlatarski, Prof. Pencho Raikov, the founder of the organic chemistry in Bulgaria, the archaeologist Prof. Bogdan Filov and others.

Even in the end of the 19th century the first stage of the primary education (5—8 years of age) was compulsory and free of charge, the schools being provided for by the state. During the BAU's rule (1921) the next stage (9—11 years of age) also became compulsory and free of charge. Various teaching aids, textbooks and notebooks, school annual reports, photographs of students and teachers of the two elite First Secondary Schools for boys and for girls in Sofia, the building permit of „Neophyte Rilski“ school in Sofia etc. are exhibited (*showcase 26*).

Having opened itself to the European and world achievements, **the Bulgarian culture** rose to a higher level. A number of professional institutions of culture — theater, opera, operetta, ballet, cinema, museums, libraries etc. were established. The Bulgarian creators achieved outstanding results and entered the gold fund of the national culture.

The Bulgarian literature contributed greatly to the country's adherence to the European civilization values. It realized the greatest successes in the cultural advance. Many talented writers and poets — Ivan Vazov, Aleko Konstantinov, Elin Pelin, Peyu Yavorov, Yordan Yovkov, Pencho Slaveikov, Svetlin Minkov, Kiril Hristov, Nikola Vaptsarov and others — became the classics of the national literature. Some of them elevated its standards to match the highest achievements of the European and world literature. Portraits and works of Bulgarian writers, the first edition of the classical novel „Under the yoke“, personal belongings of Aleko Konstantinov and the hand-written original of his travel notes „To Chicago and back“, photographs of the literary circles „Missul“ and „Zlatorog“, personal objects of Elissaveta Bagriana, the famous Bulgarian poetess etc. are among the exhibits (*showcase 28*).

Началото на българския професионален театър, финансиран от държавата, се поставя през 1883 г. в Пловдив с представленията на театралната трупa начело със Стефан Попов. Част от нейните членове създават през 1904 г. „Български народен театър“, който в началото на 1907 г. е настанен в специално построената сграда на днешния Народен театър в София. На импровизираната „сцена“ и във витрините зрителят може да види афиши от театрални представления, оригинални сценографски проекти на известния театрален художник Александър Миленков, снимки, поздравителни адреси, документи, вещи и сценични костюми на Адриана Будевска, Кръстю Сарафов, Сава Огнянов, Златина Недева, Елена Снежина и др. (витрина 27, подиум VI).

Редица артисти преминават от театъра в **кино**то и се нареждат сред създателите на това ново изкуство. Националната кинематография се заражда през 1910 г., когато се създават първите хроникално-документални филми. Първият български игрален филм „Българин е галант“, дело на

Плакат за българо-унгарския филм „Изпитание“, 1934 г.

Poster for the „Ordeal“, a Bulgaro-Hungarian film, 1934.

„бащата на българското кино“ Васил Гендов (витрина 27) се прожектира на 13 януари 1915 г. До 1944 г. в България са построени 213 кинотеатри, посещавани средно годишно от 13 млн. зрители.

Вещи на поетесата Елисавета Багряна (1893–1993).

Belongings of the poetess Elissaveta Bagriana (1893–1993).

The state-subsidized professional theater made a good start in 1883 in Plovdiv with the performances of the first theater company, headed by Stefan Popov. Part of the company members, who had come and stayed in Sofia, erected the theater-house (the wooden „Osnova“ theatre on the site of today's National Theater) by themselves and named the company „Sulza i smyah“ (Tears and laughter). In 1904 the company was renamed the Bulgarian National Theater and moved to the National Theater building, which was solemnly opened on January, 3. Both on the improvised „stage“ and in the museum showcases, you can see posters of theatrical performances, the famous scene painter Alexander Milenkov's original scenery projects, photographs, congratulation cards, personal belongings and stage costumes of Adriana Budevskа, Krustyu Sarafov, Sava Ognyanov, Zlatina Nedeva, Elena Snezhina etc. (showcase 27, platform VI).

Many theater actors turned to the cinema and joined the first founders of the new Bulgarian art of film-making. The National cinematography came into being in 1910, when the first newsreels and documentaries were produced. The first Bulgarian feature film „Bulgar Man is Gallant“ by Vassil Gendov, „the father of the Bulgarian film-making“ (showcase 27) was released on January 13, 1915. Until 1944 in Bulgaria 213 cinema theaters were visited by 13 million film attendants average yearly, 42 feature films and several hundreds of newsreels and shorts were made.

The foundations of the professional opera theater in Bulgaria were laid in 1890 by the Operatic Division of the Metropolitan Drama and

Произведени са 42 игрални и няколкостотин късометражни филми и кинопрегледни.

Началото на **професионалния оперен театър** в България се поставя през 1890 г. от Оперното отделение към Столичната драматическо-оперна трупа с участие на български и чешки артисти. През 1908 г. е сформирана Българска оперна дружба, която през 1922 г. преминава на издръжка на държавния бюджет и се преименува в Народна опера. Снимки, документи и наградни отличия (*витрина 29*) илюстрират творческите постижения на големите български оперни певци Иван Вулпе, Стефан Македонски, Петър Райчев, Христина Морфова, Елена Николай и др., които се нареждат достойно до тогавашните европейски и световни върхове в жанра.

През 1927 г., под ръководството на немския възпитаник Анастас Петров в Народната опера е създадена първата **професионална балетна трупа**. През 1928 г. е поставена и първата професионална балетна постановка у нас — балетът „Копелия“ от Леон Делиб. Специално място в експозицията е отделено на най-изявената българска балерина в периода до 1946 г. — Надежда Винарова (*витрина 29*).

Началото на българския **професионален оперетен театър** се поставя от Ангел Сладкаров на 10 февруари 1918 г. с постановката на „Маркиз Бонели“ от Делингер. За разлика от театъра, операта и балета, оперетата се развива изключително като частно дело. Съществуващите кооперативни оперетни театри са одържавени през

Opera Company in which Bulgarian and Czech actors participated. In 1908 the Bulgarian Opera Society was founded in Sofia. Since 1922 the Society became a state-subsidized theater and was named People's Opera. Photographs and awards (*showcase 29*), illustrate the achievements of the great Bulgarian opera singers Ivan Vulpe, Stefan Makedonski, Peter Raichev, Hristina Morfova, Elena Nikolai etc. some of them reaching the European and the world highest standards in the genre.

In 1927 under the direction of Anastas Petrov, a Berlin trained dancer, ballet-master and stage-director, the first Bulgarian **professional ballet company** was formed in the People's Opera. In 1928 Anastas Petrov staged „Coppelia“ by Leo Delibes, the first professional ballet performance. Nadezhda Vinarova was the most eminent Bulgarian ballet dancer until 1946 (*showcase 29*).

The **professional operetta company** began its existence on February 10, 1918, with Dellinger's „Marquis Bonelli“, staged by Angel Sladkarov. Unlike the theater, the opera and the ballet, the operetta developed exclusively as a private theater. The constant worsening of the working conditions brought about the establishing of the first Cooperative Theater in 1922 by Mimi Balkanska, Assen Ruskov, Tinka Krayeva, the pioneers of the Bulgarian operetta (*showcase 29*).

The „Third Bulgarian Kingdom“ exhibition is the first complete museum representation of a considerable part of the modern history of Bulgaria. In the transitional period from a totalitarian regime

Сценични костюми, реквизит и проекти за декори от театрални, оперни и балетни постановки, началото на XX век.

Costumes, stage-property and stage projects for theater, opera and ballet performances, early 20th century.

1947 г. Най-известният от тях е Кооперативният театър, основан през 1922 г. от пионерите на българската оперета Мими Балканска, Асен Русков, Тинка Краева и др. (витрина 29).

Орден „За гражданска заслуга“ III-а ст., позлата, емайл.

Order of Civil Merit, 3rd class, gilding, enamel.

Експозицията „Трето българско царство“ е първото у нас цялостно музейно представяне на значителна част от новата българска история. Създадена в период на преход на обществото от тоталитарни към демократични структури и на неустановени все още исторически оценки за много събития от новото и най-новото време, тя е необходим етап, отговарящ на засиления обществен интерес към третото българско царство, който предстои да се доразвива и усъвършенства.

to democratic institutions which shaped fluid historical evaluations of many events of the modern times, the exhibition has proved to be a necessary step, responding to the increasing social interest towards the Third Bulgarian Kingdom. It will naturally be developed and improved further.

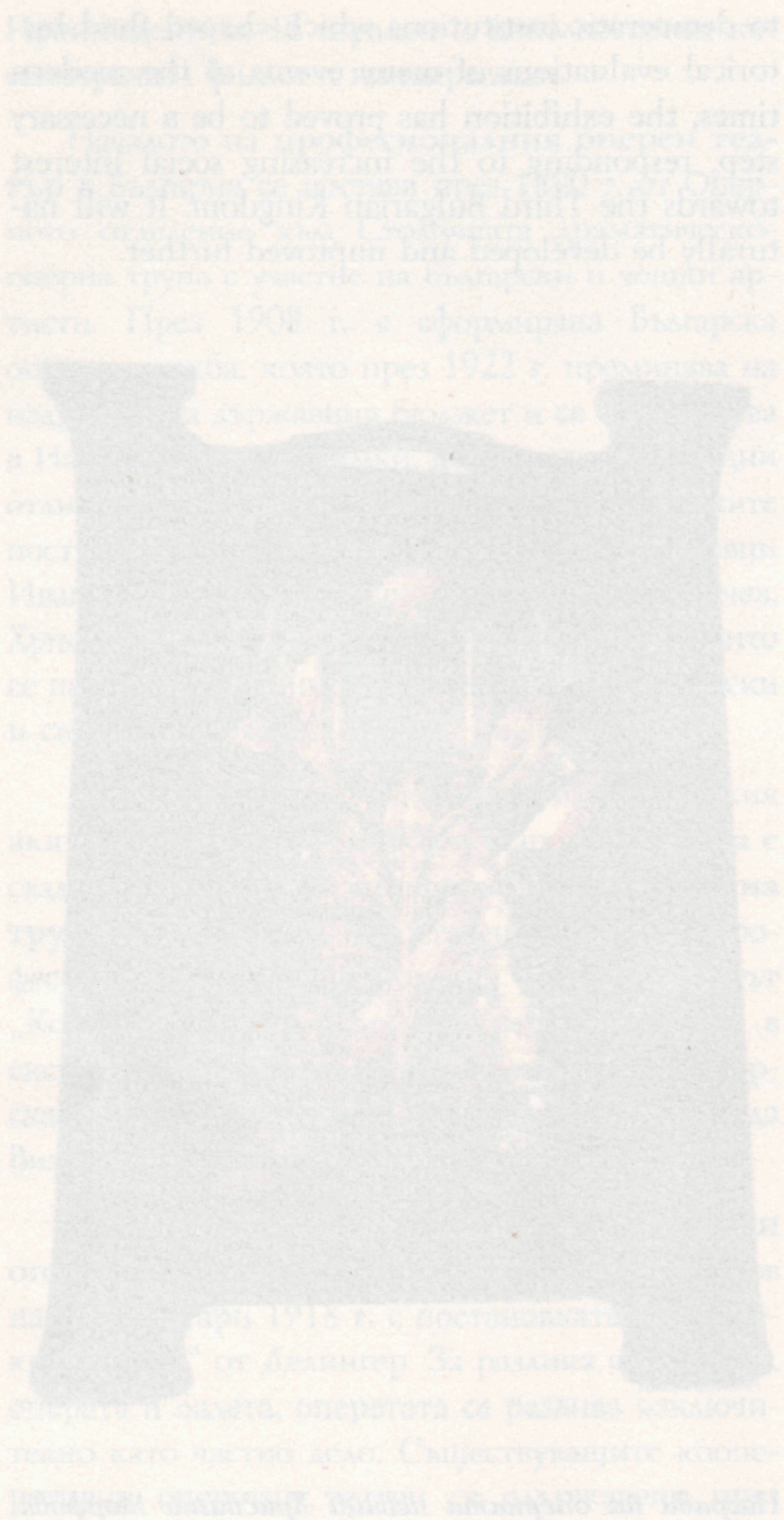

Награда на оперната певица Христина Морфова, 22 юни 1919 г.

Award of the Opera Singer Hristina Morfova, June 22, 1919.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА:

- НПТМ — Национален политехнически музей.
- НГЧИ — Национална галерия за чуждестранно изкуство.
- НХГ — Национална художествена галерия.
- ЦДА — Централен държавен архив.

АВТОРИ:

Цветана Кюосева
Мария Симеонова
Мария Златкова
Виолета Великова
Евдокия Стайкова
Валентина Задгорска
Олга Янева
Татяна Донева

Идея и проект: Николай Марков
Отговорен редактор: Николай Марков
Превод на английски език: Цвета Райчевска
Фотозаснемане: Росен Колев
Оформление: ALEA
Печат: Лито Балкан АД

издание на Национален исторически музей
© София, 2001

1943. The exhibition has proved to be a necessary step towards the further development of the Bulgarian People's Opera. The exhibition has proved to be a necessary step towards the further development of the Bulgarian People's Opera. The exhibition has proved to be a necessary step towards the further development of the Bulgarian People's Opera.

In 1917 under the direction of Ivan Petrov, a Berlin-trained dancer, choreographer and stage director, the first Bulgarian professional ballet company was founded, the People's Opera. In 1918, the first professional ballet performance, "The Sleeping Beauty" by Leo Delibes, the first professional ballet performance. The first professional ballet performance.

The professional ballet company began its existence on May 10, 1918, with Dellinger's "The Sleeping Beauty", staged by Angel Stankov. Unlike the theater, the opera and the ballet were not established as a state institution, but as a private theater. The constant worsening of the living conditions in the country led to the closure of the first Bulgarian Theater in 1922 by the government. The first Bulgarian Theater in 1922 by the government. The first Bulgarian Theater in 1922 by the government.

AUTORS:

Tsvetana Kioseva
Maria Simeonova
Maria Zlatkova
Violeta Velikova
Eudokia Stajkova
Valentina Zadgorska
Olga Yaneva
Tatiana Doneva

Conception and project: Nikolay Markov
Editor-in-chief: Nikolay Markov
English translation: Tsveta Raichevska
Photographs: Rossen Kolev
Design: ALEA
Print: Lito Balkan Co.

published by the National Museum of History
© Sofia, 2001

Национален
исторически музей

ул. „Витошко лале“ 16
София 1618
ПК 1351
България

тел:
955 42 80
955 76 04 (113, 126)
955 76 05 (113, 126)

Работно време
от 9.30 до 17.30

National Museum
of History

16 Vitoshko lale Str.
1618 Sofia
P.O. BOX 1351
Bulgaria

tel:
955 42 80
955 76 04 (113, 126)
955 76 05 (113, 126)

Working time
9:30 a.m. – 17:30 p.m.